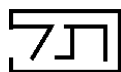

משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
האגף לתכנון ולפיתוח תכניות לימודים
מינהל החינוך הדתי
הפיקוח על הוראת תלמוד ותושבע"פ

בית, חינוך ומשפחה

על פי התכנית החדשה של מבחני הבגרות
במסלול תושבע"פ החל משנת הלימודים תשע"ב

אתר האגף: www.edu.gov.il/tal/portal

ירושלים התשע"ב

היכנסו לאתר מעלות החדש
www.maalot-sfarim.co.il

מערכת:

ד"ר משה וינשטוק, תכנית לב לדעת
הגב' דבורה רוזנברג, הממונה על חינוך לחיים במשפחה בחמ"ד, משרד החינוך, ירושלים

כותבי היחידה:

הגב' רעות ברוש, אולפנת אורות עציון, ראש צורים, גוש עציון; תכנית לב לדעת
הגב' חנה גודינגר, תיכון פלך, ירושלים; תכנית לב לדעת
הרב חן חלמיש, ר"מ בשיבת בית אורות, ירושלים; מהות, בתי מדרש למורים, ירושלים
הגב' טוני מיטלמן, בית ספר אור תורה רמות, ירושלים; מדרשיית אמי"ת קמה, ירוחם
הרב ארי שבט, מכללת אורות ישראל, אלקנה
הרב אלי שיינפלד, ישיבה תיכונית מדעית, מעלה אדומים

ייעוץ הלכתי: הרב יהושע מגנס, ר"מ בשיבת מרכז הרב, ירושלים; רב אולפנית בני עקיבא,
תל אביב

עריכה לשונית: ליאורה הרציג

גרפיקה והדפסה: ארט פלוס - דפוס ירוק, ירושלים

תודות

לכל המחברים וההוצאות לאור שנתנו הסכמתם לפרסום דבריהם.

© כל הזכויות שמורות למשרד החינוך, ירושלים, התשע"א

"מעלות" הוצאת ספרים בע"מ, רחוב קרליבך 29, תל אביב, טל' 03-5614121

תוכן העניינים

6	פתח דבר
7	הקדמה
9	פרק א: "טובים השנים מן האחד"
11	א. "טובים השנים" - מהות הקשר שבין איש לאישה
11	1.א. מהות הקשר
15	2.א. מציאת בן/בת זוג
17	ב. "ויקרא את שמם אדם" - זוגיות
17	1.ב. זוגיות כהשלמה
20	2.ב. אתגר הזוגיות
21	3. "זכר ונקבה ברא אותם" - על השוני בין גברים לנשים
23	ג. "פרו ורבו" - הולדת ילדים
23	1.ג. תכלית הציווי
26	2.ג. היקף החובה של הולדת ילדים
26	3.ג. "לא תהו בראך לַשֶּׁבֶת יִצְרָה" - מצווה ליישב את העולם
27	4.ג. אישה פטורה ממצוות פרו ורבו
29	פרק ב: יצר ויצירה
31	א. "ויצר ה' אלקים את האדם"
33	ב. יצרים ויצירות
35	ג. "ובחרת בחיים"
35	1.ג. מבט נקי
37	2.ג. איסור קירבה ("איסור נגיעה")
40	3.ג. איסור ייחוד
44	4.ג. שחייה מעורבת וריקודים מעורבים
45	5.ג. על התשובה
49	פרק ג: מתי להינשא?
52	א. נישואין ובשלות נפשית
53	ב. נישואין ולימוד תורה
55	ג. נישואין ופרנסה
57	ד. נישואין והרהורי עברה
61	פרק ד: קידושין ונישואין
64	א. שידוכין
66	ב. אירוסין ונישואין
66	1.ב. אירוסין-קידושין
67	2.ב. ברכת האירוסין
68	ג. "האשה נקנית"

69	ד. קידושין בטבעת
69	1.ד. שווה פרוטה וטבעת
70	2.ד. מתן הטבעת - אמירת "הרי את מקודשת לי"
70	ה. עדי הקידושין
71	ו. כתובה
73	ז. חופה
73	1.ז. מהי החופה?
74	2.ז. ברכות הנישואין
76	3.ז. סדר החופה
77	ח. פסולי חיתון, נישואין אזרחיים וקידושי שחוק
79	פרק ה: מחויבויות שבין איש לאשתו
81	א. המחויבויות הממוניות
82	ב. מחויבויות האיש לאשתו
83	1.ב. מזונות
83	2.ב. כסות ומדור (מגורים)
83	3.ב. עונה
84	ג. מחויבויות אישה לבעלה
84	1.ג. מלאכות הבית
86	2.ג. פירות נכסיה בחייה
87	ד. הכתובה - מטרה ומבנה
88	ה. הזכות הממונית של האישה לאחר גירושין או פטירת האיש
89	ו. נוסח הכתובה
93	פרק ו: בניית הבית
95	א. אהבה וכבוד
97	ב. שלום בית
102	ג. מנהגי הבית
102	ד. "כַּפִּיִם הַפְּנִיִם לַפְּנִיִם" - תקשורת טובה בין בני הזוג
104	1.ד. היכולת לשוחח ולהתייעץ
105	2.ד. קשיים בתקשורת
100	3.ד. השכנת שלום בין איש לאשתו
107	פרק ז: מצוות עונה
109	א. מצוות עונה - חיי אישות בין בני זוג
111	ב. משמעות החיבור הגופני
112	ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה
115	פרק ח: טומאה וטהרה
117	פתיחה - מחזור הלבנה והמחזוריות הנשית

120	א. טומאת הנידה והזבה
123	ב. משמעותם של דיני טומאה וטהרה
125	ג. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזה
127	ד. "סִגָּה בַּשְּׁוֹטְנִים" - מהותם של ימי ההרחקות
129	ה. הפסק טהרה ושבעה נקיים
130	ו. טבילה במקווה
132	ז. משמעות הטבילה במקווה
132	1.ז. הכניסה למקווה - כעובר ברחם אמו, לידה מחדש
133	2.ז. חיבור לקדושת בית המקדש
134	3.ז. קרבת ה' בטבילה
135	ח. שאלת רב

פרק ט: כיסוי ראש

137	א. דת משה ודת יהודית
139	ב. אופן הכיסוי
141	ג. היכן חלה חובת כיסוי הראש
142	ד. כיסוי ראש - היבטים רעיוניים
143	

פרק י: גירושין

147	א. גירושין: העילות וההשלכות
149	א.1. הגט
150	א.2. העילות לגירושין
150	א.3. פירוק המשפחה
151	ב. שלום בית
152	ג. ההסכמה לגירושין
154	ד. כפיית גט
155	ה. כתיבת הגט
158	ו. הסכם קדם-נישואין
159	ז. ייבום וחליצה, עגונה
159	

פרק יא: חובות ביחסי הורים וילדים

161	א. כיבוד ומורא הורים
164	ב. לימוד תורה
166	ג. נישואין
169	ד. לימוד מקצוע
170	ה. דאגה ממונית - מזונות לילדים
171	ו. חינוך למצוות ולמידות טובות
173	ז. דרכי חינוך
174	

נספח הרחבות

179	
-----	--

"העמודים אשר הבית נכון עליהם" (שופטים טז, כו). חוברת זו היא מסע לימודי בעקבות העמודים והשורשים שהבית היהודי נשען עליהם. המקום האישי של כל אחד מבני הזוג, מקומם המשותף של זוג כגוף אחד, וכהורים לילדים. העיון והלמידה של הנושא, מתחיל בפסוקי המקרא, ממשיך למקורות חז"ל ולפרשנים ופוסקים בני זמננו, שעסקו בבנין האמוני ערכי של הבית, וההלכות הייחודיות של המשפחה. עד סיום שנות הנערות, כל בת חייה את חייה במסגרת משפחתה הגרעינית הקרובה, במעגלים חברתיים משתנים ומתחלפים. בשלב מסוים, כשיש בשלות מתאימה, החיים הם בזוג, במשפחה עם ילדים, והגרעין המשפחתי החדש תופס מקום חשוב. יש בו מחויבויות גדולות, ואחריות לחינוך ילדים, לפרנסה, להמשך פיתוח אישי, והמשך מתמיד של עיצוב חיי המשפחה – הקהילה הקטנה שכל זוג בונה לעצמו. בחוברת שלפנינו יש מעט מתוך עושר אדיר של מקורות ועיונים בתחום. כלים בסיסיים וראשוניים, לקראת אופי ומבנה אחר של חיים, שעדיין לא מוכר לכן. הלימוד הוא חשיפה למושגים חדשים, שלא עסקתן בהם עד עתה, שהם התשתית לבית ולמשפחה שמבוססים על: "מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין". זוהי יחידה בסגנון שונה ממה שהיה מקובל עד עתה. התקווה והתפילה היא שתכני החוברת החדשה אכן יתנו מענה טוב וכלים יעילים, לקראת הקמה של בנין עדי עד אישי של כל אחת ואחת, ולקראת בנין שלם. בהזדמנות זו תודה רבה לצוות הנהדר, איתו כתבנו ביחד את היחידה. המחשבות המעמיקות, הלבטים המשותפים, הביאו להוצאתה של חוברת נאה ומתאימה בתכניה העשירים, היפים והממלאים. ברכת הצלחה למורים ולמורות המלמדים יחידה זו ומשקיעים מזמנם ומניסיונם ללמוד נושא חשוב זה. המורים והמורות יהיו בודאי כתובת לשאלות והתלבטויות, הרבה מעבר לכתוב בחוברת הזו.

בברכה רבה ובהצלחה לכל
 הרב יהודה זולדן
 מפמ"ר להוראת תלמוד ותושבע"פ

בניית המשפחה היא נושא משמעותי מאוד בחיי כל אחד ואחת מאתנו. בדורנו עוד גדלה חשיבותם של הלימוד והשיח בנושא חיי המשפחה הבריאים וכן העיון בהדרכתה של התורה בנושא זה. מטרת הלימוד בחוברת זו היא להבין ולהעצים את הדרכתה של תורה בחשיבותן של המשפחה והזוגיות ולפתח ולהעמיק את השיח בנושא זה בין המורה לתלמידות ובין לבין עצמן.

היחידה שלפניכן מורכבת מאחד עשר פרקים העוסקים במגוון נושאים הקשורים בבית היהודי ובבנייתו.

להלן פירוט של תכני הפרקים והרצף שביניהם:

פרק א עוסק בתפקידם ומשמעותם של הנישואים בחייו של אדם. בעקבות דברי חז"ל והפוסקים, מסורטטים בפרק שני פנים הנוצרים בחיי נישואים תקינים: הקשר הזוגי הנבנה בין האיש לאשתו והרצון המשותף להקים יחד משפחה ולהוליד ילדים. שני פנים אלו ילוו אותנו בפרקים נוספים בהמשך היחידה.

פרק ב מחזיר אותנו למצב הנוכחי, לפני הנישואין, להתמודדויות העכשוויות במפגש בין המינים. מה תפקידו ועצמתו של היצר בחיים, הצורך לשמור על מבט נקי, איסור נגיעה ודיני ייחוד.

פרק ג יעסוק בשאלה מתי הוא הזמן הנכון לממש את השאיפה להתחתן ולהקים בית. בפרק נלמד על שיקולים שונים בסוגיה מורכבת ואקטואלית זו, שיקולים שכבר הובאו בדברי חז"ל והפוסקים.

פרק ד עוסק בצדדים ההלכתיים של הקידושין והנישואין ובחיבור הנפשי של שניים, איש ואישה, לבית אחד.

פרק ה עוסק בשטר הכתובה, שבו מנוסחות באופן משפטי החובות ההדדיות של בני הזוג.

פרק ו מלמד שחתונה איננה מתרחשת ברגע אחד, אלא היא מסע שלם של בנייה משותפת המחברת בין שני אנשים. נעסוק גם בכלים הדרושים לבניית זוגיות נאמנה ומשמעותית.

החלק הבא של היחידה, פרקים ז-ט, עוסק בנושאים שכל זוג חיי על פי דיני התורה נפגש בהם ונזקק להם במהלך חיי הנישואים. הפרק מהווה מעין הקדמה ללימוד של כל אחת מהבנות לפני חתונתה.

פרק ז עוסק במצוות עונה: בגדרים הבסיסיים של מצווה זו ובמשמעות המתלווה לכך שהתורה מגדירה את קיום העונה כמצווה. פרק ח עוסק בדיני טומאה וטהרה: בנקודות הציון המשמעותיות במעגל החודשי ובהשלכות הכלליות של מעגל זה על החיים הזוגיים. פרק ט יעסוק בחובת האישה בכיסוי ראש ובשאלות המתלוות לחובה זו.

בחלקה האחרון של היחידה, פרקים י-יא, נעסוק בשאלות נוספות העשויות להתלוות לבניית בית. פרק י יעסוק במציאות הכואבת שבה זוג בוחר מסיבות אלו ואחרות לפרק את הקשר. הבחירה להתגרש צריכה להיעשות גם היא על פי הכללים ההלכתיים. נדון בנסיבות המתירות לזוג להתגרש, בהשלכות המכאיבות של בחירה זו ובדרכים לפירוק הקשר המשפטי בין בני הזוג שנוצר במעמד החופה. פרק יא שחותם את היחידה יעסוק בחובות ההדדיות הקיימות בתא משפחתי הכולל הורים וילדים: מהן החובות של הילדים כלפי הוריהם ומהן החובות של ההורים כלפי ילדיהם.

נוסח הרחבות

בנוסף להרחבות מקורות נוספים להעשרה ולהרחבה. מקורות אלה מזמנים העמקה נוספת בתוכני הפרקים למעוניינות בכך. לימוד הנוסח - רשות למי שמעוניינת להעמיק ולהרחיב.

תיק לקמיע, כסף,
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה

פרק א

"טובים השנים מן האחד"

פרק א: "טובים השנים מן האחד"

הרצון והשאפה להתחתן, להיות אוהב ואהוב, להקים בית ומשפחה, הם טבעיים ובריאים. מעבר להבנה שכך נטע הקב"ה בטבע האדם, נשאלת השאלה מה הסיבה ומה המטרה של הנישואין? מדוע בני אדם מוכנים להשקיע מאמץ רב כדי להינשא לבן או לבת זוג ולהקים עמו בית? באיזה מובן "טובים השנים מן האחד" (קהלת ד, ט)?

בפרק שלפנינו שלושה נושאים:

- א. "טובים השנים": על מהות הקשר שבין איש לאישה.
- ב. "ויקרא את שמם אדם": על זוגיות.
- ג. "פרו ורבו": על הזכות והחובה בהולדת ילדים.

טבעת, מרוקו, המאה
התשע עשרה, מתכת,
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה

א. "טובים השנים" מהות הקשר שבין איש לאישה

א.1 מהות הקשר

על משמעותו של החיבור בין איש לאישה ניתן ללמוד רבות מהעיון בפסוקי הבריאה ששיאם הוא בריאת האדם, נזר הבריאה. בבראשית פרק א מתוארת בריאת האדם שנברא בצלם אלוקים. בתיאור זה האדם הוא זכר ונקבה שנבראו יחדיו.

בראשית א, כז-כח

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצֶלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אוֹתוֹ זָכָר וְנָקְבָה
בָּרָא אֹתָם:

(כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ
וּכְבִּשְׁתָּהּ וּרְדוּ בָדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֶמֶשׂת עַל הָאָרֶץ:

בבראשית פרק ב מתוארת בריאת האישה כמהליך של חיפוש עד למציאת הזיווג האמיתי. מאז בריאת העולם, נעים בני האדם בתנועה הזו, של שניים שבשורשם הם אחד; שניים נפרדים, זכר ונקבה, השואפים לחיבור כאחד:

בראשית ב, יח-כד

(יח) וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיִית הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ:
(יט) וַיִּצַּר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חֵית הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לִרְאוֹת מַה יִּקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נָפֶשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:
(כ) וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וּלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּלְכָל חַיַּת הַשָּׂדֶה וּלְאָדָם לֹא מָצָא עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ:
(כא) וַיִּפֹּל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֹתָיו וַיִּסְגֹּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָה:
(כב) וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֶּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְאֶהָ אֶל הָאָדָם:
(כג) וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִפְעֵם עֵצָם מַעֲצָמִי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָה זֹאת:
(כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד:

בפרק ה מופיע שוב האיחוד של הזכר והנקבה כאדם שלם.

בראשית ה, ב

זָכָר וּנְקֵבָה בְּרָאם וַיְבָרֶךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה

הרב יוסף זב סולובייצ'יק מבחין בין שתי מטרות משלימות ליצירת זוגיות ולנישואין על בסיס הפסוקים שלעיל.

הרב יוסף זב סולובייצ'יק, אדם וביתו, עמ' 48-51

האיחוד הגופני של הזכר והנקבה בסיפור הראשון על בריאת האדם, משרת מטרה אחת בלבד: פרייה ורביה. האיש והאשה מצטווים לאמור: "פְּרוּ וְרַבּוּ" (בראשית א, כח). המשכיות הגזע היא גרעינו המכריע, אם לא הבלעדי, של האיחוד הגופני. אבל

הרב יוסף זב סולובייצ'יק (נפטר בשנת תשנ"ג). ראש ישיבת רבנו יצחק אלחנן ("ישיבה אוניברסיטה") בניו יורק. נכדו של הרב חיים סולובייצ'יק מבריסק. מנהיגה של היהדות האורתודוקסית הציונית דתית בארה"ב. ממשיך המסורת הלמדנית של בריסק, איש הגות ואמונה מעמיק מאוד. כתביו ושיעוריו פורסמו בספרים: שיעורים לזכר אבא מארי, על התשובה, איש האמונה, חמש דרשות, אדם וביתו ועוד.

בסיפור הבריאה השני (בפרק ב') אנו עומדים בפני סיבה שונה לחלוטין. המפגש בין אדם הראשון וחוה, בין האיש והאשה, נגרם על ידי תחושה של בדידות ועל ידי הצורך הבסיסי בידידות: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיְתָה הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֶזֶר כְּנֶגְדּוֹ" (בראשית ב, יח).

...בהקשר זה צריכים היו הנישואין לקנות להם משמעות חדשה... אין אנו עוסקים עוד במניעים מכאניים אלא בתכליתיות רוחנית. "איש ואשה" [בפרק ב] באים במקום "זכר ונקבה" [בפרק א], ומפגשם תובע חווית יחד נעלה יותר, שמטרתה אינה רק הישרדותו של הגזע, אלא גם יצירת קהילה קטנה וצנועה והתפשטותה...
...בהקשר זה נוכל לומר כי האהבה שבין המינים היא ביטוי של רצון אדיר ליצור כדי לאהוב, כדי לתת מעצמך לא רק לאלה הקיימים סביבך אלא גם לאלה שטרם באו לעולם... בנישואין נתבעים בני הזוג לשלוח את מבטם לא רק אל מחוצה להם, היינו, אל בני זוגם, אלא גם אל צדה האחר של הבריאה, אל הילד ששמו עדיין לא נרשם בספר החיים.

חתונה יהודית, ציור
מאת יוסף ישראלס,
משנת 1903

פרק א: "סִבִּים הַשְּׁנִים מִן הָאֶחָד"

הרב משה בלייכר מסביר את מהותו של החיבור העמוק הנוצר בין האיש לבין האישה.

הרב משה בלייכר, שכינה ביניהם, עמ' 44-45

חז"ל אומרים: "איש ואשה, זכו - שכינה ביניהן" (בבלי, סוטה יז, ע"א), ודבריהם צריכים ביאור: אנחנו רגילים לומר ששכינה שורה בבית המקדש, ששכינה שורה על כלל ישראל כמו שכתוב: "וְשָׁכַנְתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (שמות כט, מה). אך מהו המובן של היות השכינה שורה בין האיש לאשה? מה לשכינה השייכת לדברים גדולים ונשגבים ולמציאות החיים הפשוטה שבין איש לאשה?...

חז"ל מלמדים אותנו שהשכינה... מופיעה ומתגלה באופן תמציתי ומרוכז ביצירה המיוחדת של איש ואשה. משמעות הדבר היא, שהקשר בין האיש לבין האשה, היכולת להתאחד אינה מתחילה מהם, מהתאמה חיצונית הקיימת ביניהם, אלא היא נובעת ממהותה ונשמתה האלוקית והאחדותית של המציאות החיה בקרבם והדוחפת אותם להתאחד זה עם זה. "שכינה ביניהן" - השכינה היא המחברת ביניהם..., היא אשר דוחפת אותם להתאחד והיא זו שמביאה אותם להתחתן. ללא אחדות פנימית זו לא היה נוצר קשר אמיתי ואהבה אמיתית בין האיש והאשה.

ניתן להבחין בשני רבדים מרכזיים במערכת היחסים הנרקמת בין בני זוג: האחד רובד של חיבור מעשי ופיזי של שותפות, והשני חיבור עמוק יותר הנוגע לעולם הנפש והרוח. המערכת הכפולה הזו באה לידי ביטוי גם ביחסי האהבה והאחוה בין האיש והאישה וגם ביחסי ההורות והמשפחה שהם מקימים יחד. בכל מהלך חייהם המשותפים של בני הזוג משמשות המערכות הללו יחדיו, ולא זו בלבד שאינן אמורות להפריע זו לזו, בכוחן להעצים זו את זו.

טבעת, תימן, המאה התשע עשרה, כסף ואלמוג. אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה

הרב משה בלייכר - ראש ישיבת "שבי חברון" בחברון. תלמידו של הרב צבי יהודה קוק. מעמיק מאוד בעיון בגמרא ובאמונה. ספריו: למהלך הפרשיות- בראשית; מעמק חברון על הגמרא; שכינה ביניהם - על קשרי זוגיות ועוד.

א.2 מציאת בן/בת זוג

התורה מורה לנו שבין בני זוג צריך ויכול להיות קשר פנימי, שמטרתו להצמיח שותפות ארוכה ועמוקה. דבר זה בא לידי ביטוי גם בדרך ליצירת הקשר.

בספר בראשית (כז, יב-כז) מסופר על עבד אברהם היוצא בהוראת אברהם לחפש בת זוג ליצחק מבית אביו. העבד מגיע למעיין ושם הוא מתפלל למציאת אישה המתאימה לבן אדונו.

(יב) נִיאָמַר ה' אֱלֹהֵי אֲדָנִי אֲבֹרָהֶם הִקְרָה נָא לִפְנֵי הַיּוֹם וְעִשָּׂה חֶסֶד עִם אֲדָנִי
אֲבֹרָהֶם:

(יג) הִנֵּה אֲנֹכִי נֹצֵץ עַל עֵין הַמָּיִם וּבָנוֹת אֲנָשֵׁי הָעִיר יֹצְאוֹת לְשֹׂאֵב מַיִם:

(יד) וְהִיא הִנָּעֲרָה) אֲשֶׁר אָמַר אֵלֶיהָ הִטִּי נָא כַּדָּךְ וְאַשְׁתָּה וְאָמְרָה שְׂתָה וְגַם
גַּמְלִיד אֲשָׁקָה אֹתָהּ הִכְחַתְּ לְעִבְדְּךָ לִיצְחָק וְכֵן אֵדַע כִּי עֲשִׂיתָ חֶסֶד עִם אֲדָנִי:

אליעזר ורבקה, בציור
מאת גוסטב דורה

הפרשנים עוסקים במשמעות המבחן שהעבד מציב לנערות חרן.

רש"י בראשית כד, יד

אִתָּה הַכֶּחֶץ – ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים וכדאי ליכנס בביתו של אברהם.

הרב יצחק אברבנאל, מסביר בעקבות רש"י, שמטרת המבחן היא לבדוק את מידותיה הטובות של רבקה, והאם היא ראויה להיות כלה ליצחק הגדל במשפחה גומלת חסדים.

אברבנאל בראשית כד, יב

וענין הבחינה הוא, שבהיותו ניצב על עין המים היה נקל אצלו לכפוף קומתו ולשתות לשבעה במעין והיו אנשים רבים עמו... והיא לא תשיבני: הנך ניצב על עין המים שמה משם ולמה תצטרך לכדי. אבל תאמר: "שתה וגם גמליך אשקה"...

[א] באמת זה מוכיח על זריזותה וחריצותה,

[ב] וגם כן על טוב שיכלה שחשבה והתבוננה שלא יזו סיבה שאלתי לה זה- אם להיותנו אנשים נכבדים ולא ניסינו [=אין לנו ניסיון בפעולה זו] ללכת באלה לשתות מי באר ולהשקות את הגמלים, או שיש לנו חולי או סיבה אחרת שימנענו ממנו, [ג] וגם יורה על נדיבות ליבה וטוב תכונתה... גם אמר זה לפי שאברהם כל ימיו היה מכניס אורחים ומאכילם ומשקה אותם. ולכן בהיות כלתו, אשת בנו, נדיבת רוח כמוהו – יהיה חסד גדול לאברהם, שלא תהיה לו מריבה בביתו עם כלתו, בעבור האורחים שיבואו שמה.

רבי יצחק אברבנאל
(המאה ה-15), מדינאי,
איש כספים ופרשן
התנ"ך. ממנהיגי
היהדות בתקופת
גירוש ספרד.

את החשיבות שבחיפוש התכונות המשמעותיות בבחירת בת זוג הדגישה המשנה בתיאור השמחה שבט"ו באב וביום הכיפורים שנועדו לבניית בתים חדשים בעם ישראל.

משנה מסכת תענית פרק ז משנה ח

אמר רבן שמעון בן גמליאל: לא היו ימים טובים לישראל כחמשה עשר באב וכיום הכפורים, שבהן בנות ירושלים יוצאות בכלי לבן שאולין, שלא לבייש את מי שאין לו... ובנות ירושלים יוצאות וחולות בכרמים. ומה היו אומרות? בחור, שא נא עיניך וראה מה אתה בורר לך. אל תתן עיניך בנוי, תן עיניך במשפחה. "שֶׁקֶר הָחַן וְהַבֵּל הַיָּפִי אֲשֶׁר יֵרָאֶת ה' הִיא תַתְּהַלֵּל" (משלי לא, ז), ואומר: "תָּנוּ לָהּ מִפְּרֵי יָדֶיהָ וְהִלְלָהּ בְּשִׁעְרֶיהָ מִצִּעֲוֶיהָ" (שם לא, לא).

על האשה לבדוק גם כן את תכונותיו ומידותיו הטובות של האיש איתו היא מבקשת להתחתן.

בראשית רבה, פרשה ס, טו

"וּמִשָּׂא רַבָּקָה אֶת עֵינֶיהָ וַתֵּרָא אֶת יִצְחָק וַתִּפֹּל מֵעַל הַגָּמֶל. וַתֹּאמֶר אֶל הָעֶבֶד מִי הָאִישׁ הַלֵּזָה הַהִלֵּךְ בַּשָּׂדֶה לְקָרְאֵנִי" (בראשית כד, טו-טז). אמר רב הונא: צפת(ה) שידו שטוחה בתפלה. אמרה: ודאי אדם גדול הוא, לכך שאלה עליו.

היכרות טובה ומעמיקה, איננה תלויה בחוויות נעימות בעת שלבי ההיכרות. נדרש בירור וליבון משמעותי על שאיפות ומטרות משותפות, ועל יכולת לקיים משפחה, לגדל ולחנך ילדים, בשותפות מלאה.

ב. "וַיִּקְרָא אֶת שְׁמֵם אָדָם" – זוגיות

ב.1 זוגיות כהשלמה

הכניסה למערכת זוגית היא הזדמנות למפגש עשיר וממלא בין שני בני אדם הבוחרים לקשור את חייהם זה בזה. הקשר הזוגי הוא מקום שבו כל אחד מבני הזוג מביא את עולמו ועצמיותו, תורם מנקודות העצמה שבאישיות שלו ונתרם

מאלו של בן או בת זוגו. לצד ההעצמה והמקום שהמערכת הזוגית נותנת לכל אחד, היא גם דורשת מעצם טבעה התחשבות הכרוכה בנתינת מקום לבן או בת הזוג. האיזונים בין צורכי כל אחד מבני הזוג הם גם הבסיס להשלמה ההדדית בחיי הזוגיות. ההשלמה המעשית והנפשית היא הבונה מערכת זוגית תקינה.

תכשיט, ירושלים, ארץ ישראל, המאה התשע עשרה, כסף ואבן. אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה

"וּמִצָּאָן מְנוּחָה אֵשֶׁה בֵּית אִישָׁה" (רות א, ט). אמר ר' יוחנן: מכאן שאין לאשה קורת רוח אלא בבית בעלה.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב עמוד ב

אמר רבי תנחום אמר ר' חנילאי:

כל אדם שאין לו אשה - שרוי בלא שמחה, בלא ברכה, בלא טובה.

בלא שמחה - דכתיב: "וְשִׂמְחָתָ אִתָּהּ וּבֵיתְךָ" (דברים יד, כו)

בלא ברכה - דכתיב: "לְהַנִּיחַ בְּרָכָה אֶל בֵּיתְךָ" (יחזקאל מד, לו)

בלא טובה - דכתיב: "לֹא טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבַדּוֹ" (בראשית ב, יח)

במערבא אמרי (=בארץ ישראל אומרים):

בלא תורה, בלא חומה.

בלא תורה - דכתיב: "הָאֵם אֵין עֲזָרְתִּי בִּי וְתִשְׁיָה נִדְחָה מִמֶּנִּי" (איוב ו, יג)

בלא חומה - דכתיב: "נִקְבָּה תְּסֻבֵּב גְּבֶר" (ירמיהו לא, כא)

רבא בר עולא אמר: בלא שלום, דכתיב: "וַיִּדְעַתְּ כִּי שְׁלוֹם אֶהְיֶה וּפְקַדְתָּ נֶגֶד וְלֹא

תִּחַטָּא" (איוב ה, כד)

קשר תקין וטוב בין בני זוג המבוסס על נתינה הדדית, מעניק ונותן להם כזוג ולכל אחד באופן אישי. עמדת הנותן היא גם עמדת המקבל. הכניסה לברית הנישואין, שעצמתה היא דווקא במחויבות שבה, יוצרת קשר של קיימא בין שני בני הזוג. קשר זה הוא שמאפשר לשני בני הזוג ביטחון, מערכת תמיכה וצמיחה, השראה ושמחה.

הרב אליהו דסלר הסביר מדוע אדם מרגיש את השלמות הזו בעת נישואיו.

הרב אליהו דסלר, מכתב מאלהו, חלק א, עמ' 38-39

...אהבה זו באה על ידי השלימם זה את זה. הן שם האל ברוך הוא ככה בטבעם, כאמרם: "כל שאין לו אשה... אינו אדם שלם" (בראשית רבה יז, ב). ובהיות האדם לבדו הנהו חסר, כי לא יוכל למלא את תפקידו. על כן בהיותם נותנים השלמה זה לזה, יאהבו זה את זה כאשר נתבאר, כי הנותן יאהב. וזהו אשר באהבתם, כל שאיפתם היא ליתן להשפיע נחת ועונג זה לזה...

וכן אני אומר תמיד לזוג בעת שמחת כלולותיהם: היזהרו יקרים, שתמיד תשאפו להשביע נחת זה לזה, כאשר תרגישו בכם בשעה זו. ודעו אשר ברגע שתתחילו לדרוש דרישות זה מזה, הנה כבר אושרכם מכם והלאה. ...הקשר הטוב בין איש

הרב אליהו דסלר
(נפטר בשנת תשי"ד).
המשגיח הרוחני של
ישיבת פוניבז' בבני
ברק. התפרסם בזכות
שיחות המוסר שנתן
בישיבה. ספריו מכתב
מאלהו בחמישה
חלקים עוסקים בענייני
מוסר ואמונה.

ואשתו, יהיה כאשר שניהם יגיעו למעלת הנתינה. אז אהבתם לא תיפסק, וחייהם ימלאו אושר ונחת, כל ימיהם אשר יחיו עלי אדמות.

מסגרת הנישואין מזכה את בני הזוג בתמיכה ובאמון הדדי ומאפשרת להם להשיג הישגים ולהגיע למחוזות שלא היו יכולים להגיע אליהם בכוחות עצמם. כל צד נותן מעצמו לבן או לבת זוגו, ודווקא מתוך אותה נתינה וקשר שנוצר מקבל כל אחד מבני הזוג כוח וְעֶצְמָה ואין הוא מתרועע מכוותיו.

ב.2 אתגר הזוגיות

קשר זוגי טוב ובונה נוצר כאשר יש הרגשה הדדית של השלמה ושלמות בין בני הזוג. דרשת חכמים מצביעה על כך שלעמים ההרגשה אף יכולה להיות הפוכה.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ח עמוד א

במערבא, כי נסיב אינש אתמא, אמרי ליה הכי (=בארץ ישראל, כאשר אדם נושא אשה, אומרים לו כך): "מצא" או "מוצא"?

"מצא" דכתיב: "מָצָא אִשָּׁה מָצָא טוֹב וַיִּפֶּק רָצוֹן מֶה" (משלי יח, כב)

"מוצא" דכתיב: "וּמוֹצֵא אֶנִּי מֵרַמְמוֹת אֶת הָאִשָּׁה" (קהלת ז, כו)

קשר זוגי הוא לא דבר של מה בכך. דרושה בחינה מעמיקה ורצינית של היכולת לבנות משפחה ובניין משותף, עמיד ויציב, שיש בו כוחות חיוביים. לעתים יש מקום להתייעץ בנושא בחירת בן הזוג.

על הקושי וההתבוננות הנדרשת אל מול קלות הדעת בעת יצירת התא המשפחתי מסופר במדרש הבא.

ויקרא רבה, פרשה ח, א

מטרונה שאלה את ר' יוסי בן חלפתא. אמרה לו: לכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו? אמר לה: לששה ימים, דכתיב: "כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיְנַפְּשׁ" (שמות לא, יז). אמרה לו: מיכן ואילך מה יושב ועושה? אמר לה: יושב ומזווג זיווגים. בתו של פלוני לפלוני, אשתו של פלוני לפלוני, ממונו של פלוני לפלוני. אמרה לו: כמה עבדים וכמה שפחות יש לי, ולשעה קלה אני מזווגתן. אמר לה: אם קלה היא בעיניך, קשה היא לפני המקום כקריעת ים סוף, דכתיב: "אֱלֹקִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בְּיָתָהּ" (תהלים סח, ז). הלך לו ר' יוסי בן חלפתא לביתו. מה עשתה? שלחה והביאה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידה אותן שורות שורות, אמרה להן: פלוני יסב פלניתא ופלנית יסב פלן. מן צפרא אתו לגבה, דין פריע ראשיה, דין סמי עייניה, ודין תבירא ידיה, ודין תבירא רגליה. דין אמר לית אנא בעי הדא, ודא אמרה לית אנא בעי הדין.

[תרגום: אמרה להם: פלוני ישא את פלנית, ופלנית תשא את פלוני. בבוקר באו לפניה, זה ראשה פרוע, זה עינו סמויה, זה ידו שבורה, וזה רגלו שבורה. זה אומר איני רוצה את זו, וזאת אומרת אני רוצה את זה].

שלחה לו ואמרה לו: יפה תורתכם, נאה ומשובחת. אמר לה: לא כך אמרתי לך,

הרב יהודה ליווא בן
בצלאל, מהר"ל (מאה
ט"ז), פראג, רב, פוסק
הלכה ומקובל. חיבר
עשרות ספרי אמונה
ומחשבה: נצח ישראל,
תפארת ישראל,
נתיבות עולם, גוראריה
על התורה, ועוד.

אם קלה היא בעיניך, קשה לפני המקום כקריעת ים סוף, דכתיב: "אֲלֵקִים מוֹשִׁיב יְחִידִים בֵּיתָהּ מוֹצִיא אֲסִירִים בַּפִּנְשָׁרוֹת" (תהילים סח, ז). מהו בַּפִּנְשָׁרוֹת? בכו שירות, אילו בוכין ואילו משוררים. מה הקב"ה עושה? מביאן על כורחן, ומזווגן זה לזו.

חיבור בין שני אנשים שונים הוא לא דבר טכני. נדרשת התאמה רוחנית ונפשית כדי ליצור אחדות בין השניים. המהר"ל מסביר מהו הדמיון בין יצירת קשר בין בני זוג לבין קריעת ים סוף.

הרב יהודה ליווא, מהר"ל, חזושי אגדות - מסכת סוטה, חלק שני עמ' כח

...."קשה לזווגם כקריעת ים סוף", רצה לומר כשם שהוא פלא גדול לקרוע דבר שהוא אחד כמו הים שהוא אחד, וקשה הוא לחלק ולהפרידו לשנים. וכך הוא פלא גדול לחבר שני דברים שהם בעצמם מחולקים, כדכתיב: "מוֹשִׁיב יְחִידִים בֵּיתָהּ" (תהילים סח, ז). כלומר יחידים שהם מחולקים ומפורדים להושיב אותם לחבר אותם, הוא כמו קריעת ים, שהוא חילוק דבר שהוא אחד.

ב.3. "זכר ונקבה ברא אותם" - על השוני בין גברים לנשים

אחד האתגרים הגדולים של חיי נישואין הוא החיבור בין שני בני אדם לכדי שותפות תמידית וארוכת טווח. הדבר מורכב במיוחד בשל העובדה שמדובר באיש ואישה

פרק א: "סִיבִים הַשָּׁנִים מִן הָאֶחָד"

קריעת ים סוף.
ציור מאת לידיה קוזניצקי

השונים במבנה גופם ונפשם. ניתן להצביע על צדדים משותפים רבים בין גברים לנשים, אך גם על צדדים מבדילים.

הפרשנים שלפנינו חלוקים בשאלה האם ההבדל בין גברים לנשים הוא בעיקר פיזיולוגי, או שהוא נוגע למכלול האישיות שלהם.

רבינו עובדיה מספורנו, בראשית ב, כב

"ויבן ה' אלוקים את הצלע לאישה": להיות לה צורת האיש וסגולותיו. ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד, אשר במ יהיה הבדל ביניהם....

הרב נפתלי צבי ברלין, הנצי"ב, העמק דבר, בראשית א, כז

"זכר ונקבה ברא אותם" ... ללמדנו שהמה שני בריות... ומשום שהזכר מזה המין, אינו דומה כלל בתכונותיו לנקבה מזה המין ...

גם הרב צבי יהודה קוק, הצביע על השונות - הגוונים שבין איש ואשה, אך מדגיש את העובדה שעם השונות, שניהם האיש והאשה שווים בצלם אלוקים שבהם:

הרב צבי יהודה קוק, שיחות לחומש במדבר, עמ' 412-413

"השוה הכתוב איש ואשה לכל הדין שבתורה" (בבא קמא טו ע"א). ...קודם כל הודיעו לנו כלל יסודי: שוויון! זה האלף שבאלף. מעבר ליסוד זה יש כמה פרטים שאין בהם שוויון. אבל אין הענין מתחיל מהפרטים. אין זה צודק ואמיתי להתחיל מהאי שוויון. הכלל הוא השוויון, שוויון בצלם אלוקים שבאדם. "ויברא אלוקים את האדם בצלמו בצלם אלוקים ברא אותו, זכר ונקבה ברא אותם". הזכר והנקבה שייכים שניהם לצלם אלוקים שבאדם. יחד עם זה יש גוונים, אבל לא מתחילים מפירוד אלא משוויון. ...לאור העובדה הזאת, יש מקום להתבונן בהבחנה שבין שני צדדים האלה של צלם אלוקים. יש כאן שני צדדים. וכי אפשר להתחמק מחילוקים אלה? קודם כל יש חילוקים ביולוגיים בין גוף האיש לגוף האשה. ריבונו של עולם יצר את האדם בחכמה עם הבדלים בסדרי האיברים. האיש והאשה ביחד בונים גילוי שלם של צלם אלוקים של האדם בעולם הזה, ושניהם אחראים לקיום הדורות. צריך להבין שהאיברים הביולוגיים הגופניים והאורגניים השונים של האיש והאשה משלימים זה את זה ועושים יחד את בנין האדם. בנוסף לחילוקים הביולוגיים בצורת האיברים, קיימים גם חילוקים פסיכולוגיים, ואי אפשר להתחמק מכך.

רבי עובדיה ספורנו
(המאה ה-16) מחכמי איטליה, רופא, גדול בתורה ובמדעים, מפרשני התנ"ך.

הרב נפתלי צבי יהודה ברלין, הנצי"ב (המאה ה-19), ראש ישיבת וולוז'ין, מחבר פירוש לתורה העמק דבר וספרים נוספים.

הרב צבי יהודה הכהן קוק (נפטר בשנת תשמ"ב), ירושלים. ראש ישיבת "מרכז הרב" בירושלים, בקי ומעמיק בכל מקצועות התורה. ממנהיגיה של הציונות הדתית. בנו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק ועורך כתביו. פרסם מאמרים שלוקטו בספריו "לנתיבות ישראל".

ג. "פרו ורבו" – הולדת ילדים

ג.1 תכלית הציווי

אחת המטרות המרכזיות של הנישואין היא הקמת משפחה והולדת ילדים. הנישואין הם מסגרת שנועדה לאפשר את קיום הצו והברכה שנאמר לאדם הראשון: "פרו ורבו ומלאו את הארץ" (בראשית א, כח). חז"ל (משנה יבמות פרק ו, משנה ו) פירשו את הפסוק 'פרו ורבו' כמצוה. הצורך ללדת ילדים הוא ודאי גם דחף אנושי בסיסי של כל אדם, אך מלבד הדחף האישי והרצון לדאוג להמשכיות הפרטית והמימוש העצמי, יש צורך וערך להיות שותף ביישובו של העולם, בהתפתחותו ובהמשכיותו.

בעולם המודרני אנו עדים למשבר דמוגרפי במדינות רבות, שבהן מאזן האוכלוסייה הוא שלילי. ייתכן שגם ההקרבה הכרוכה בהורות וההתנגשות עם רצונות אחרים הובילו את העולם למצב זה. וכך מובן הצורך במצווה לדבר שנראה טבעי. על מצווה זו אדם נשאל בסוף ימיו האם הוא עסק בפרייה ורבייה (שבת לא ע"א).

הצו "פרו ורבו": מי חייב בו ומתי, ומה החובה ללדת ילדים נוספים לאחר קיום מצוות פרייה ורבייה.

בראשית א, כז-כח

(כז) וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצִלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם: (כח) וַיְבָרֶךְ אֹתָם אֱלֹהִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹהִים פְּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבֹּשֶׁתָּהּ וּרְדוּ בָּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיַּה הָרֹמֶשֶׂת עַל הָאָרֶץ:

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סג עמוד ב

רבי אליעזר אומר: כל מי שאין עוסק בפריה ורביה כאילו שופך דמים, שנאמר: "שֹׁפֵךְ דָּם הָאָדָם בָּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ" (בראשית ט, ו), וכתוב בתריה [וכתוב אחר כך]: "וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ" (שם ז).

ספר החינוך – מחבר אנונימי. מקובל לומר שמחברו הוא הרב אהרן הלוי, הרא"ה (מאה י"ג), ספרד. חיבור על תרי"ג מצוות לפי סדר פרשות השבוע. בכל מצווה: הגדרת המצווה ומקורה בתורה שבכתב ושבועל-פה וכן עיקר תוכנה, טעמה ("משורשי המצווה"), עיקרי פרטי דיניה, החייבים בה, ומתי והיכן המצווה נוהגת.

רבי יעקב אומר: כאילו ממעט הדמות, שנאמר: "פִּי בִצְלָם אֱלֹקִים עָשָׂה אֶת הָאָדָם" (בראשית ט, ו), וכתוב בתורה [וכתוב אחר כך]: "וְאַתֶּם פְּרוּ וְרַבּוּ" (שם ז).

בן עזאי אומר: כאילו שופך דמים וממעט הדמות, שנאמר: "וְאַתֶּם פְּרוּ וְרַבּוּ" (שם). אמרו לו לבן עזאי: יש נאה דורש ונאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש, ואתה נאה דורש ואין נאה מקיים! אמר להן בן עזאי: ומה אעשה, שנפשי חשקה בתורה, אפשר לעולם שיתקיים על ידי אחרים.

ספר החינוך, מצוה א

מצות פריה ורביה

משרשי מצוה זו, כדי שיהיה העולם מיושב, שהשם ברוך הוא חפץ ביישובו, כדכתיב: "לֹא תִהְיֶה בְרָאָה לְשֶׁבֶת יִצְרָה" (ישעיהו מה, יח). והיא מצוה גדולה שבסיבתה מתקיימות כל המצוות בעולם, כי לבני אדם ניתנו ולא למלאכי השרת.

ונוהגת בכל מקום ובכל זמן. וחייב אדם להשתדל בה משהוא ראוי לה, והוא הזמן שנתנו חכמים זכרונם לברכה לישא אשה. ומצוה זו אינה מוטלת על הנשים. והמבטלה ביטל עשה, וענשו גדול מאוד שמראה בעצמו שאינו רוצה להשלים חפץ השם ליישב עולמו.

האדם מצווה לפרות ולרבות, ובכך הוא הופך לשותפו של הקב"ה ביישוב העולם. היצירה האנושית הגבוהה ביותר שאדם מסוגל להגיע אליה היא הולדת אדם נוסף בעל נשמה, שיש בו קדושה, מוסריות, חיים של תוכן ומשמעות, חיים של חסד ונתינה, אהבת אמת ועוד תכונות ומידות טובות. הולדת ילד יהודי היא החיבור העמוק ביותר לנצחיותו של עם ישראל.

על פי ההלכה, הולדת ילדים וקיום מצוות פרו ורבו הם במסגרת הנישואין בלבד. רבנו אשר, הרא"ש, עסק בשאלה מדוע חכמים לא תיקנו ברכה בעת ברכות האירוסין שבחמתונה בנוסח: "אשר קדשנו במצוותיו וציוונו לקדש את האשה?"

רבנו אשר, הרא"ש, מסכת כתובות פרק א סימן יב

ונראה לי כי ברכה זו (=ברכת האירוסין) אינה ברכה לעשיית המצוה, כי פריה ורביה היינו קיום המצוה.

לדבריו, עיקר הנישואין הוא לשם קיום מצוות פרו ורבו. אין מצווה עצמאית לשאת אישה.

הרב אשר בן יחיאל, הרא"ש (מאות י"ג–י"ד), אשכנז וספרד. תלמיד המהר"ם מרוטנברג. נאלץ לבחור מאשכנז לספרד וכך הכיר את גם את מנהגי אשכנז וגם את מנהגי ספרד. מגדולי הפוסקים בדורו בכלל. חיבר את פסקי הרא"ש לגמרא, וכן ספר תשובות בנו-תלמידו, ר' יעקב, חיבר את הספר ארבעה טורים המביא את דעותיו של אביו הרא"ש להלכה.

בשונה מדברי הרא"ש, הרמב"ם סבר שהמצווה לשאת אישה ומצוות פרו ורבו, הן שתי מצוות נפרדות מתוך תרי"ג המצוות (רמב"ם, ספר המצוות, מצוות עשה ריב-ריג).
הרמב"ם הסביר בספרו מורה נבוכים את ההיגיון שבבסיס הצו וההלכה שילדים צריכים להיוולד במסגרת נישואין בלבד:

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק שלישי פרק מט

נאסרה הקדשה (=הזנות), שיש בזאת שיבוש הייחוס, והנולד ממנה זר לאנשים. לא ידועה לו משפחה, ואיש מבני משפחתו אינו מכיר אותו. וזה המצב הגרוע ביותר לו ולאביו... ולהביא תועלת כללית והיא ידיעת הייחוסים נאסרו הקדשה והקדש. לא נמצא אופן להתיר את המשגל (=חיי אישות) אלא בייחוד אשה ונשיאתה בפומבי. מפני שאילו היו מסתפקים בייחוד בלבד, היו רוב האנשים מביאים קדשה אל ביתם לזמן מה מתוך הסכמה ביניהם והוא היה אומר שזאת אשתו. לכן עליו לערוך ברית ומעשה מסוים אשר בו הוא מייחד אותה לעצמו והוא האירוסין, ושייתן פומבי לדבר, והוא הנישואין.

הרב משה בן מימון
רמב"ם (מאה י"ב),
מצרים. פרשן המשנה,
גדול הפוסקים, מחבר
משנה תורה, כתב
תשובות הלכתיות
רבות לכל העולם
היהודי. פילוסוף,
מחבר מורה הנבוכים,
מילות ההגיון, אגרת
תימן ועוד. מדען
ורופא.

ספר תחינות לנשים,
טריאסטי, איטליה,
1806 כתב יד נייר,
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

2.2 היקף החובה של הולדת ילדים

הקב"ה ציווה את האדם "פרו ורבו". מה היקף החובה ההלכתית של מצווה זו? התשובה לשאלה זו תלמד גם על האופי והתכלית של מצוות "פרו ורבו".

משנה מסכת יבמות פרק ו משנה ו

לא יבטל אדם מפריה ורביה, אלא אם כן יש לו בנים. בית שמאי אומרים: שני זכרים. ובית הלל אומרים: זכר ונקבה, שנאמר: "זָכָר וְנָקְבָה בְּרָאָם" (בראשית ה, ב).

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סא עמוד ב

...מאי טעמיהו [מהו טעמם] דבית שמאי? ילפינן [למדו] ממשה, דכתיב: "בְּנֵי מֹשֶׁה גִרְשָׁם וְאֶלְעָזָר" (דברי הימים א כג, טו). ובית הלל ילפינן [למדו] מברייתו של עולם.

והלכה כבית הלל:

רמב"ם הלכות אישות פרק טו, הלכה ד

כמה בנים יהיו לאיש ותמקיים מצוה זו בידו? זכר ונקבה, שנאמר: "זָכָר וְנָקְבָה בְּרָאָם".

2.3 "לא תהו בראך לשבת יצרה" – מצווה ליישב את העולם

מלבד קיום מצוות פרו ורבו, יש מטרה רחבה יותר בהולדת ילדים – יישוב העולם: "לא נברא העולם אלא לפריה ורביה, שנאמר: 'לא תהו בראך לשבת יצרה' (ישעיהו מה, יח)" (משנה גטין פרק ד משנה ה). "לא תהו בראך" – יוצר הארץ לא על תוהו להיות ריקנית ברא אותה, כי אם לשבת, להיות בה יישוב יצרה" (רש"י גטין מא ע"ב). הקב"ה ברא את העולם כדי שבני אדם יקיימו את המין האנושי, יישבו את העולם ויפתחו אותו בצורה ראויה מוסרית ואידאלית, ובכך יתגדל שמו של הקב"ה ויהיה העולם מקום שבו הוא יכול להשרות שכינתו. האמצעי החשוב ביותר למי שמסוגל לכך, הוא להוסיף בהולדת ילדים גם מעבר לחובה הבסיסית של מצוות פרו ורבו.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב עמוד ב

רבי יהושע אומר: נשא אדם אשה בילדותו וישא אשה בזקנותו. היו לו בנים בילדותו יהיו לו בנים בזקנותו, שנאמר: "בִּבְקֶר זָרַע אֶת זֶרְעֶךָ וְלָעָרְב אֶל תִּנַּח יָדְךָ כִּי אֵינְךָ יוֹדֵעַ אִי זֶה יִכְשֹׁר הַזֶּה אוֹ זֶה וְאִם שְׁנֵיהֶם כְּאֶחָד טוֹבִים" (קהלת יא, ו).

רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכה טז

אף על פי שקיים אדם מצות פריה ורביה, הרי הוא מצווה מדברי סופרים שלא יבטל מלפרות ולרבות כל זמן שיש בו כח, שכל המוסיף נפש אחת בישראל כאילו בנה עולם.

ג.4 אישה פטורה ממצוות פרו ורבו

הרצון הבריא והטבעי של אישה להיות אם ושל איש להיות אב קיים אצל שני המינים. התנאים נחלקו בשאלה ההלכתית של חיוב האישה במצוות "פרו ורבו":

משנה מסכת יבמות פרק ו משנה ו

האיש מצווה על פריה ורביה אבל לא האשה.

רבי יוחנן בן ברוקא אומר: על שניהם הוא אומר: "וַיִּבְרָךְ אֹתָם אֱלֹקִים וַיֹּאמֶר לָהֶם אֱלֹקִים פְּרוּ וּרְבוּ" (בראשית א, כח)

להלכה נפסק שאישה איננה חייבת במצוות "פרו ורבו" (רמב"ם הלכות אישות טו, ב; שו"ע אבן העזר א, יג), אף על פי שהיא זו שנושאת בעול ההיריון והלידה ועיקר גידול הילדים. על פי חלק מהפרשנים, החובה ליישב את העולם "לא תהו בְּרָאָה לְשֵׁבֶת יִצְרָה" מוטלת גם על האישה, אך לא מצוות פרו ורבו (גיטין מא ע"ב תוס' ד"ה לא).

את הפער שבין מעורבותה של האישה בהולדת הילדים ובגידולם, לבין העובדה שהיא איננה מצווה במצוות "פרו ורבו", הסביר הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק בפירושו לתורה. פטורה של האישה ממצות פריה ורביה מבוסס על פירוש הפסוק: "דְּרָכֶיךָ דָּרְכֵי נֶעֱם וְכָל נְתִיבֹתֶיךָ שְׁלֹום" (משלי ג, יז).

הרב מאיר שמחה הכהן מדוינסק, משך חכמה, בראשית ט, ז

"פרו ורבו": לא רחוק הוא לאמר הא שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, וחייבה רק אנשים:

[א] כי משפטי ה' ודרכיו "דְּרָכֶיךָ נֶעֱם וְכָל נְתִיבֹתֶיךָ שְׁלֹום" (משלי ג, יז), ולא עמסה על הישראלי מה שאין ביכולת הגוף לקבל... ומשום זה לא מצאנו מצווה להתענות רק יום אחד בשנה, ...ואם כן, נשים שמסתכנות בעיבור ולידה לא גזרה התורה

פרק א: "סוברים השנים מן האחד"

הרב מאיר שמחה הכהן (נפטר בשנת תרפ"ו), דווינסק (רוסיה). חיבר פירוש מקורי לתורה – משך חכמה וכן פירוש מעמיק לרמב"ם – אור שמח. ספריו על הגמרא וספר השו"ת נקראים אף הם בשם זה.

לפרות ולרבות את האשה... דבאדם וחווה שברך אותם קודם החטא שלא היה לה צער לידה, היה מצות שניהם בפריה וברביה ואמר להם: "פרו ורבו" (בראשית א, כח). אבל לאחר החטא שהיה לה צער לידה והיא רוב פעמים מסתכנת מזה... אינן בכלל מצוות פרו ורבו.

[ב] עוד יתכן לומר בטעם שפטרה התורה נשים מפריה ורביה, משום דבאמת הלא הטביעה בטבע התשוקה ובנקבה עוד יותר, כמו שאמרו: 'טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלו' (קדושין מא, א) [=טוב לשבת שניים מלישב אלמנה], ודי במה שהיא מוכרחת בטבע... ולכן לגזור על האשה כי תינשא לאיש ולא יוליד, תצא מאהוב נפשה ותקח איש אחר, זה נגד הטבע לאהוב השנוא ולשנוא האהוב. ורק האיש, שיכול לישא עוד אחרת, עליו הטילה התורה מצווה.

מניעת היריון

לצד החובה והזכות הגדולה שבהולדת ילדים וגידולם, ילדים דורשים מבני הזוג משאבים רבים מסוגים שונים. ילד צריך לבוא לעולם מתוך שמחה ורצון של הוריו. שאלת מניעת היריון היא שאלה הלכתית שיש לה השלכות רבות. ראוי ונכון להתייעץ ברב הבקי בתחום ומכיר את בני הזוג.

ספר תחינות לנשים, טריאסטי, איטליה, 1806 כתב יד על נייר. אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

בית מזזה, אוסטריה,
המאה התשע עשרה,
כסף מקשה. אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל שלמה.

פרק ב

יצר ויצירה

יצר ויצירה

פרק ב: יצר ויצירה

ההתמודדות עם היצרים מלווה את האדם כמעט כל ימי חייו: לפני הקמת בית ומשפחה ובאופן שונה גם אחרי הנישואין. התמודדות מאתגרת זו כרוכה פעמים רבות בנפילות ובעליות, והיא מותירה לא אחת את האדם תמה: מה מטרת היצרים הללו ומדוע המאבק המתמיד? ממה יש להישמר וכיצד יש לנהוג כדי להצליח לעמוד בהתמודדות? לשם מה יש כל כך הרבה איסורים, הגבלות וציוויים הקשורים במימוש היצרים? ואולי אף לשם מה חשובה כל כך ההתמודדות וההתגברות, שלכולנו איננה פשוטה ודורשת תעצומות נפש רבים?

בפרק זה נעסוק בשלושה נושאים:

"וַיֵּצֶר ה' אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם" – על מהותו של האדם ועל הכוחות המתגושישים בתוכו.

יצרים ויצרניות – על אופיו ומשמעותו של יצר העריות שנטע הקב"ה באדם. "וַבְּחֶרֶת בְּחַיִּים" – על סוגיות הלכתיות שההוראה וההדרכה בהן עוזרות לאדם לבחור בחיים ולנתב את יצריו ליצירה וקדושה.

א. "וַיֵּצֶר ה' אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם"

בפסוקי התורה שבהם מסופר על בריאת האדם מתואר תהליך היצירה המורכב שבו ברא הקב"ה את האדם. התיאור המפורט מסייע להבהיר את הכוחות הקיימים בתוך כל אחד מבני האדם.

בראשית ב, ז-ח

(ז) וַיֵּצֶר ה' אֱלֹקִים אֶת הָאָדָם עָפָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפֹּחַ בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה:

(ח) וַיִּשְׁע ה' אֱלֹקִים גֶּן עֵדֶן מִקֶּדֶם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר:

"וייצר" - שתי יצירות: יצירה מן התחתונים ויצירה מן העליונים. רבי יהושע בר נחמיה בשם רבי חנינא בר יצחק, ורבנן בשם רבי אליעזר: ברא בו ד' בריות מלמעלן וד' מלמטן. מלמטה: אוכל ושותה כבהמה, פרה ורבה כבהמה, מטיל גללים כבהמה, ומת כבהמה. מלמעלה: עומד כמלאכי השרת, מדבר, ומבין, ורואה כמלאכי השרת. ובהמה אינה רואה? אתמהא! אלא זה מצדד (=האדם מסתכל ישר ורואה גם מה שבצדדים. בהמה צריכה להטות ראשה). רבי תפזויי אמר בשם רבי אחא: העליונים נבראו בצלם ובדמות ואינן פרין ורבין, והתחתונים פרין ורבין ולא נבראו בצלם ודמות. אמר הקדוש ברוך הוא: הרי אני בורא אותו בצלם ובדמות מן העליונים, פרה ורבה מן התחתונים.

הרב משה חיים לוצאטו, דרך ה', פרק ג סעיף ב

גזרה החכמה העליונה שיהיה האדם מורכב משני הפכים, דהיינו מנשמה שכלית וזכה, וגוף ארצי ועכור, שכל אחד מהם יטה בטבע לצדו. דהיינו: הגוף לחומריות והנשמה לשכליות, ותמצא ביניהם מלחמה. באופן שאם תגבר הנשמה, תתעלה היא ותעלה הגוף עמה, ויהיה אותו האדם המשתלם בשלמות המעומד. ואם יניח האדם שינצח בו החומר, הנה ישפל הגוף ותשפל נשמתו עמו, ויהיה אותו האדם בלתי הגון לשלמות, ונדחה ממנו חס ושלווה. ולאדם הזה יכולת להשפיל חומריו לפני שכלו ונשמתו, ולקנות שלמותו.

רבי משה חיים לוצאטו, הרמח"ל (המאה ה-18) איש מוסר, מקובל, משורר ומחזאי. נולד באיטליה ועלה בסוף ימיו לארץ ישראל. ספריו המפורסמים: מסילת ישרים, דרך ה', דעת תבונות.

האדם אינו יצירה חומרית-גופנית בלבד, אלא גנוזים בו כוחות רוחניים ויש בו נשמה אלוקית. משמעות הדבר היא שהאדם טוב מטבעו ושפנימיותו לעולם נותרת זכה וטהורה.

מתוך תפילת הבוקר

אלוקי, נשמה שנתת בי טהורה היא. אתה בראתה. אתה יצרתה. אתה נפחתה בי ואתה משמרה בקרבי. ואתה עתיד ליטלה ממני ולהחזירה בי לעתיד לבא. כל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי, רבון כל המעשים, אדון כל הנשמות. ברוך אתה ה', המחזיר נשמות לפגרים מתים.

הרב שלמה אבינר התייחס למורכבות שבחיים ולכוחות המתנגשים בנפש האדם ובגופו. הוא גם מסביר כיצד אדם יכול לצאת מחוזק ושלם יותר מהתמודדות עם היצר.

הרב שלמה אבינר, ימי תשובה, עמ' 182-183 ■

רבי יצחק עראמה בעל ספר עקידת יצחק מדגיש: "כִּי אָדָם אֵין צָדִיק בְּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחְטָא" (קהלת ז, כ). מטבע ברייתו הוא עלול לחטוא, בהיותו בעל גוף ויצר גופני הדוחף לחטא. צדיק גמור ללא חטא בכלל, הוא מלאך בלבד. ...יש באדם כוחות מתנגדים, כוח השכל וכוח התאווה, יצר טוב ויצר רע, והוא נמצא במלחמה תמידית, בדו-קרב תמידי, "האדם בטבעו לוחם". אך האדם ניהן בכוח הבחירה, הוא יכול לכבוש את יצרו ולהשליט את שכלו. ...אם האדם נפל בחרב במלחמה הפנימית ונכשל בחטא, יש תשובה. ריבונו של עולם, בחסדו, שיתף את מידת הרחמים, חנן אותנו בסליחה ופתח את שערי התשובה. ...בעל התשובה הוא מעל צדיק גמור, הכובש הוא מעל הישר מטבעו... הכובש צריך להאמין בעצמו, לדעת שאף שיצר לב האדם הוא רע מנעוריו, זה בגלל סיבוכי המציאות. אבל בתוכיותו הפנימית, הוא טוב וישר כאשר עשה אותו האלוקים. "אל תהי רשע בפני עצמך" (אבות ב, ג).

הרב שלמה אבינר – רב היישוב בית אל וראש ישיבת "עטרת כהנים" בעיר העתיקה, ירושלים. תלמידו של הרב צבי יהודה קוק והמוציא לאור של כתביו לאחר עריכה עם ביאורים. חיבר עשרות ספרים בהלכה ובאמונה בשאלות הקשורות לחינוך, ללימוד תורה, לארץ ישראל, למדינה ועוד. מספריו: טל חרמון, עם כלביא, שו"ת שאילת שלמה, באהבה ובאמונה, בת מלך ועוד.

ב. יצרים ויצירתיות

היה ניתן לחשוב כי כוחות היצר הם שליליים בלבד, מכיוון שהם מסיטים את האדם מעיסוק ברוחניות לעיסוק בגשמיות. בני אדם מתאווים לאכילה, הם רודפים אחר הממון ונמשכים אחר יצר העריות. עיון מעמיק בדברי חז"ל ילמד אותנו גישה שונה.

בראשית רבה (וילנא) פרשה ט, ז; קהלת רבה, ג, ג,

רבי נחמן בר שמואל בר נחמן בשם רב שמואל בר נחמן אמר: "יִיְרָא אֱלֹקִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד" (בראשית א, לא). "הנה טוב" – זה יצר טוב. "מאד" – זה יצר רע. וכי יצר הרע טוב מאד? אתמהא! אלא שאלולי יצר הרע לא בנה אדם בית, ולא נשא אשה, ולא הוליד, ולא נשא ונתן.

בגמרא מובאת אגדה המספרת שבזמן חורבן בית שני הייתה עת רצון מלפני ה' ובוטל הכוח של יצר העבודה הזרה. בעקבות ביטול יצר העבודה זרה, הועלתה הצעה לבטל גם את יצר העריות.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף סט עמוד ב

אמרו הואיל ועת רצון הוא נבעי רחמי איצרא דעבירה. בעו רחמי ואמסר בידיהו. אמר להו: חזו דאי קטליתו ליה לההוא, כליא עלמא. חבשוהו תלתא יומי, ובעו ביעתא בת יומא בכל ארץ ישראל, ולא אשתכח.

[תרגום: אמרו הואיל ועת רצון היא, נבקש רחמים גם על יצר העבירה שיסתלק. ביקשו רחמים ונתן הקב"ה בידם גם את יצר העבירה. אמר להם הקב"ה: ראו שאם תבטלו את היצר הזה, יחרב העולם! עצרו את יצר העבירה לשלושה ימים וביקשו ביצה בת יומה בכל ארץ ישראל ולא מצאו]

"יצרא דעבירה" - יצר העבירה בה"א הידיעה, הוא יצר התאוה בין המינים. יצר זה הוא איננו כשאר היצרים. בזכותו נוצרים חיים חדשים, ולכן הוא החזק ביצרים. ללא יצר זה העולם עומד מלכת ואף התרנגולת לא תטיל ביצים.

מימוש נכון של כל יצר עשוי להביא לבניין, שימוש מוטעה ביצר עלול להמיט חורבן. כך גם באשר ליצר התאוה בין המינים: מימוש נכון עשוי להוליד חיים חדשים בעולם, ואילו שימוש לא נכון עלול לחולל נזקים וקלקולים גדולים.

המילה "יצר" מכילה קשת רחבה של דחפים ועצמות אצל בני האדם: דחף לכבוד ושלטון, להתקדמות וצמיחה, להתמלאות פיזית וחומרית וגם למילוי תאוה מינית. חז"ל הדריכו שאדם צריך לעבוד את הקב"ה ב"שני יצריו".

משנה מסכת ברכות פרק ט משנה ה

"וְאֶהְבֶּתְ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְבְּךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו, ה). "בכל לבבך" - בשני יצריך, ביצר טוב וביצר רע.

הרב ישראל ליפשיץ, תפארת ישראל על המשנה, ברכות פרק ט משנה ה

עבודה לה' בשני היצרים. הוא יכול להיות באופן זה שישתמש אדרבה באש דיצר הרע כמו החמדה והתאוה והכעס והגאווה והקנאה, להתלהב עצמו לפעולת המצווה ולעשיית מעשים טובים, נמצא משתמש ביצר הרע למצוות עשה...

ובזה מובן גם כן המאמר התמוה: "יהודה בן תימא אומר הווי עז כנמר" (אבות ה, כ). דקשה (שקשה): וכי יעלה על הדעת שנאמר לאדם שנרצה לזרז אותו לשלמות

הרב ישראל ליפשיץ
(מאות י"ח-י"ט),
אשכנז, גרמניה. חיבר
פירוש מקיף למשנה:
תפארת ישראל. חלק
הפשט נקרא יכין,
וחלק העיון נקרא
בועז. הוסיף הקדמות
וסיכומים לכמה
סדרים ומסכתות.

שיהיה כחיות רעות טורפי טרף? והלא היה טוב ונאות יותר לומר היה כאחד מהגדולים והטובים בארץ שהיו לפניך כאברהם יצחק ויעקב משה ואהרן וכדומה? אבל הכוונה היא לגלות לנו החכמה הנפלאה איך נוכל להפוך את התאוות הרבות לסיבות אמצעיות להוציא מעשים טובים מהכוח להפועל.

ג. "וּבַחֲרָתָּ בַּחַיִּים"

מההלכות, האיסורים והציוויים בענייני צניעות יש מי שמתרשם שמטרת התורה לצמצם את כוחות החיים של האדם. אך במובן העמוק מגמת התורה היא הפוכה לגמרי: מגמתם של האיסורים וההגבלות היא לכוון את האדם שיתמקד בדרכי שתעצים את כוחותיו, גם אם במבט ראשון ולטווח קצר זה נראה אחרת.

ג.1 מבט נקי

ההתמודדות הראשונה היא עם הצורך והחיוב לשמור על מבט נקי. כך אנו אומרים בכל יום בפרשה שלישית של קריאת שמע:

במדבר טו, לט

וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אַתֶּם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם.

אדם עשוי לחשוב כי התבוננות כשלעצמה איננה כה חמורה שהרי אין הוא עושה מעשה בפועל – הוא "רק" מתבונן. אבל זו מחשבה מוטעית. גם באמצעות הראייה בלבד ניתן להגיע למצב שלילי.

במדבר רבה, פרשה יז, ו

"וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם" – הלב והעינים הם סרסורין לגוף, שהם מזנין את הגוף.

רמב"ם הלכות תשובה פרק ד הלכה א, ד

ארבעה ועשרים דברים מעכבין את התשובה... יש דברים שהעושה אותן אין חזקתו לשוב מהן, לפי שהם דברים קלים בעיני רוב האדם ונמצא חוטא והוא ידמה שאין זה חטא ואלו הן:... המסתכל בעריות מעלה על דעתו שאין בכך כלום. שהוא אומר: וכי בעלתי או קרבתי אצלה? והוא אינו יודע שראיית העינים עון גדול, שהיא גורמת לגופן של עריות, שנאמר: "וְלֹא תִתְּרוּ אַחֲרֵי לְבַבְכֶּם וְאַחֲרֵי עֵינֵיכֶם".

הרב ישראל הכהן מראדון, החפץ חיים, שמירת הלשון, פרק ל

והעין הוא הפתח הראשון של יצר הרע שדרכו נכנס כוח החמדה והתאוה בלב האדם שעליהם הוזהרנו מן התורה במעמד הר סיני וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה, העין רואה הלב חומד, וכלי המעשה גומרים ועל זה נרמז באיכה (ג, נא): "עֵינִי עֹלְלָה לְנַפְשִׁי מִכָּל בְּנוֹת עִירִי", ורמז שהעין השחיתה לנפשו יותר משאר כוחות הגוף שכולם לא באו לגמור אלא מה שהתחיל בעיניו.

שורש העבירה המעשית נעוץ בעולם המחשבה והדמיון, שהראייה קדמה להם והולידה אותם. רק בעקבות הראייה הלב חומד, לכן חשובות כל כך ההקפדה והנקיות שבראייה.

הרב יעקב אריאל, "שמירת העינים", והייתם קדושים, עמ' 70

הראייה היא הכלי החשוב ביותר, שבאמצעותו יודע האדם מה קורה בעולם, ומודעות האדם יכולה להיות חיובית או שלילית. במידה והאדם קולט מידע שלילי הוא גורם לעצמו תודעה שלילית. אם אדם מכוון את ראייתו לדבר שלילי הוא מוריד בכך את רמתו הרוחנית... כאשר אדם משתמש בעיניו לדברים שליליים הוא מוריד את רמתו המוסרית לפחיתות נפש. וככל שהאדם רואה דברים יותר חיוביים, הוא מעלה את רמתו.

הרב ישראל מאיר הכהן מראדון, חפץ חיים (נפטר בשנת תרצ"ג), ראדון (פולין) (כיום: ביילורוסיה). חיבורו הראשון הוא הספר חפץ חיים על הלכות לשון הרע. עוד מחיבוריו: אהבת חסד – נושאים שבין אדם לחברו, וספרים בהלכות קודשים ומקדש, ספרי מוסר, ועוד. ספרו משנה ברורה על שו"ע או"ח מקובל מאוד בקהילות אשכנז.

הרב יעקב אריאל רב העיר רמת גן. שימש בעבר ראש ישיבת "ימית" בגוש קטיף ורבבמושב כפר מימון וראש הישיבה. ממנהיגי הציונות הדתית. תלמידים של הרב "הנזיר", הרב שאול ישראל ושל הרב אברהם שפירא. חיבר סדרת ספרי שו"ת: באהלה של תורה (5 כרכים), ופרסם מאמרים רבים.

ג.2 איסור קרבה ("איסור נגיעה")

על פי ההלכה, איסור קרבה בין המינים איננו חל רק על קיום חיי אישות בין איש ואישה שאסורים זה לזו, אלא גם על קרבה פיזית ביניהם.

בשאלה ההלכתית האם איסור נגיעה של חיבה הוא איסור דאורייתא או איסור דרבנן, נחלקו הראשונים.

רמב"ם, הלכות איסורי ביאה, פרק כא הלכה א

הבא על ערוה מן העריות דרך איברים או שחבק ונשק דרך תאוה ונהנה בקרוב בשר הרי זה לוקה מן התורה, שנאמר "לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מַחֲקֹת הַמּוֹעֵבֹת" (ויקרא יח, ל), ונאמר: "לֹא תִקְרְבוּ לְגִלּוֹת עֵרְוָה" (שם, יח, ו), כלומר לא תקרבו לדברים המביאין לידי גילוי ערוה.

הרמב"ן, השגותיו לספר המצוות של הרמב"ם, מצוות לא תעשה מצוה שנג

הרב (=הרמב"ם) מצא הוראה מפורשת וחלה דבריו באילן גדול, אבל לפי העיון בתלמוד אין הדבר כן, אין בקריבה כגון חיבוק ונישוק 'לאו'. זה האיסור הוא מדרבנן...

משמעות מחלוקת הראשונים איננה מתמצה רק בגדר ההלכתי, אלא מלמדת על מחלוקת עקרונית בסיבת איסור הנגיעה. לפי הרמב"ם, שסובר שאיסור נגיעה של חיבה הוא מדאורייתא, איסור מגע בין המינים הוא איסור מן התורה בפני עצמו. ואילו לפי הרמב"ן, איסור זה משמש סייג המונע מהאדם לחטוא באיסורים חמורים נוספים.

בין אם האיסור הוא מן התורה (רמב"ם) ובין אם האיסור מדברי חכמים (רמב"ן), יש להקפיד עליו בדומה לכל איסור שבתורה ובדברי חכמים. כוחו של יצר העריות הוא עצום, וצריך להעמיד סייגים וגדרות כדי לא להיכשל.

בשולחן ערוך (אבן העזר סימן כ, א) – ספר ההלכה שהתקבל בעם ישראל, נפסק כדעת הרמב"ם.

הראי"ה קוק (שבת הארץ, קונטרס אחרון, פרק ז) הוסיף שכאשר הקירבה היא בקביעות, גם הרמב"ן מודה שהאיסור מהתורה.

הרב משה בן נחמן, רמב"ן (מאה י"ג), ספרד, ארץ ישראל. גדול התורה בדורו ומתלמידי הרשב"א והרב אהרן הלוי (הרא"ה). הרמב"ן עלה לארץ ישראל על אף הסכנות, ושם חידש את היישוב היהודי בירושלים. שלט בכל מקצועות התורה, בנגלה ובנסתר. חיבוריו הם על התנ"ך, על מסכתות הגמרא, על הרי"ף (מלחמות ה'), ספרי שו"ת והלכה וספר דרשות. עסק גם ברפואה.

אמר רבי זעירא מתניתא אמרה: אפילו כשרין מזנין, [=אפילו אנשים כשרים יכולים להגיע לידי זנות] דתני: אפילו חסיד שבחסידים אין ממנין אותו אפטרופוס על עריות.

עם זאת שכל אדם מועד לנפילה ולחטא, חשוב לזכור שכל אדם יכול לחיות חיים של קדושה וטהרה, וההלכות הללו אינן מיועדות רק לקדושי עליון אלא לכל אדם מישראל. כל אדם צריך להאמין בעצמו ובכוחותיו ולדעת שהוא מסוגל להתמודד עם יצרו בגבורה, ושמי שמתאמץ לחיות בקדושה, הקב"ה מסייעו בכך.

רמח"ל, מסילת ישרים פרק כו

ענין הקדושה כפול הוא, דהיינו: תחלתו עבודה וסופו גמול, תחלתו השתדלות וסופו מתנה. והיינו: שתחלתו הוא מה שהאדם מקדש עצמו, וסופו מה שמקדשים אותו, והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (יומא לט ע"א): אדם מקדש עצמו מעט מקדשים אותו הרבה. מלמטה מקדשים אותו מלמעלה.

במשוואה לשאלתו של זוג, נער ונערה שהיו חברים ושביקשו לברר את מהותו של איסור נגיעה, כתב הרב אלימלך בר שאול:

הרב אלימלך בר שאול, קדושים תהיו עמ' 259-260

שניכם אינכם רואים בנתינת היד רק ענין של נימוסין אלא ענין של חיבה. והרי כאן נעוץ יסוד האיסור של קריבה. לגוף חיים ומסגרת משלו, ולנפש חיים ומסגרת משלה. קרבת נפש פירושה אהבה, ואילו קרבת גוף פירושה תאוה. קרבת גוף ונפש פירושה מזיגה, והיא מותרת וקדושה רק בנישואין.

צעיר המכיר צעירה, טבעי שהיכרותם מעירה רגשות ורצונות גם יחד... כל פעם מתקרבים יותר ויותר... והולכת ומסתלקת גם הבושה מחמת ההרגל המקרב. וברגע מסוים ובאורח בלתי צפוי כביכול לשניהם, קורה מה שלא יכלו להעלות על הדעת לפני כן. קורה הכל ממש. אין איש רשאי לומר: אני אעצר לפני החיץ הסופי. אין כלל חיץ כזה בשביל כאלה הנמצאים בתוך תחום חיי הגוף. הכל עלול לקרות. ועובדות לאלפים הן המעידות על סכנה ודאית זו...

כבר אמרו חז"ל "אין אפטרופוס לעריות" (תלמוד בבלי, כתובות יג, ע"ב)... כדי להזליק אש גדולה אין צורך ביותר מגפרור אחד. כדי לכבות אש גדולה יש צורך בהרבה

הרב אלימלך בר שאול (נפטר בשנת תשכ"ד), רחובות. רבה של רחובות. פוסק, מכותבי "האנציקלופדיה התלמודית" ומחבר ספרי אמונה רבים: מצווה ולב, מערכי לב, מן הבאר.

מים, ולא תמיד הם מצויים בו ברגע. וביחוד אצל צעירים כאלה אשר עדיין רחוקים הם מכל זה עד עתה...

דברים נוספים בענין כתב הרב יוסף צבי רימון בהתייחסות למגע בין המינים בצבא, ודבריו נכונים לכל מצב.

הרב יוסף צבי רימון, "נגיעה בין חייל לחיילת", החזית שבעורף, עמ' 401 (צבא כהלכה, עמ' 260) המגע בין איש לאשה הוא דבר בעל משמעות עליונה וצריך להיזהר ולהשתמש בו רק לחיבור שבין איש לאשתו. שימוש במגע זה עם נשים אחרות – פרט לכך שיש בו קשר לא נכון ולא מתאים (ופעמים רבות כלול בגדרי איסור עריות) הרי שיש בכך הפסד והכחיה של דבר חשוב כל כך דבר שמוריד את קדושת החיבור שבין איש לאשתו. דבר שמחליש וממעיט את הקדושה המיוחדת שנמן הקדוש ברוך הוא במגע זה כשהוא מנוצל לצורך שאליו הוא נועד, לצורך של "וְדַבַּק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד". דווקא העליונות של המגע היא המביאה לידי כך שהוא צריך להיות שמור היטב למטרות מסוימות (וגם הן בחדרי חדרים), כשם שעל יהלומים שומרים בצורה סגורה ומיוחדת.

המגע האסור לפי פסקי הרמב"ם הוא "מגע של חיבה". הגדרה זו הובילה את הפוסקים לדון בשאלות של מגע אקראי שאיננו מגיע מתוך חיבה ואיננו מעורר חיבה, כגון מגע בין אנשים הנוסעים יחד במחבורה הציבורית. במצב כזה דן הרב משה פיינשטיין:

הרב משה פיינשטיין, שו"ת אגרות משה חלק אבן העזר ב סימן יד ■ ■ ■
בדבר הליכה בסאבווי ובבאסעס (=רכבת תחתית, אוטובוסים) בזמן שהולכים בני אדם לעבודתם שנמצאים שם אנשים ונשים דחופים זה בזה, שקשה מליזהר מנגיעה ודחיפה בנשים. אם מותר אז ללכת בשעות אלו שם?
הנה מצד הנגיעה ודחיפה בנשים אז ליכא (=אין) שום איסור, משום דאין (=שאינן) זה דרך תאוה וחיבה, וכל איסור נגיעה בעריות הוא אף להרמב"ם שסובר שהוא בלאו דלא תקרבו דאורייתא דוקא דרך תאוה כמפורש בדבריו ריש פרק כא מהלכות איסורי ביאה, ומשמע שבלא דרך תאוה ליכא (אין) אף איסור מדרבנן שלא הזכיר זה.
...על כל פנים לדינא בנשים אחרות אף באשת איש ונדות ונכריות ליכא (=אין)

הרב יוסף צבי רימון

– רב שכונת אלון שבות דרום, ור"מ בישיבת ההסדר "הר עציון". מתלמידי הר"א לייכטנשטיין. חיבר ספרי הלכה רבים: מן המקורות אל ההלכה למעשה, הלכה ממקורה – הלכות צבא, ערב פסח שחל בשבת, הלכות תפילין ועוד.

הרב משה פיינשטיין

(נפטר בשנת תשמ"ז), רוסיא, ארה"ב. היה גדול הפוסקים בארה"ב והשיב תשובות לכל העולם היהודי. חיבר את ספרי שו"ת אגרות משה, ובהם אלפי תשובות. היה ראש ישיבת "תפארת ירושלים" בניו יורק. חידושו לש"ס בספריו "דברות משה".

איסור שלא בדרך תאוה לכולי עלמא, ולכן לא שייך לחוש מללכת בסאבוויי ובאסעס בשעת הליכה לעבודה שדחוקים ודחופים אנשים ונשים אף שלא יוכל לזוהר מנגיעה ודחיפה בנשים, דהנגיעה בלא מתכוין מחמת שאי אפשר לו לזוהר אין זה דרך תאוה וחבה...

אבל אם יודע שהוא יבוא לידי הרהור, יש לו למנוע מללכת אז אם אין נחוץ לו, ואם מוכרח לילך אז גם כן לעבודתו אין לאסור לו אף בכי האי גוונא, ויתחזק להסיח דעתו מהן ולהרהר בדברי תורה.

ג.3 איסור ייחוד

ייחוד הוא האיסור על איש ואישה שאינם נשואים להיות במקום שבו אנשים אחרים אינם באים אליו ואינם יכולים לראותם, כגון בבית נעול או בלילה במקום חשוך.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כב הלכות יט-כ

אמרו חכמים: "גזל ועריות נפשו של אדם מתאוה להן ומחמדתן" (חגיגה יא ע"ב), ואין אתה מוצא קהל בכל זמן וזמן שאין בהן פרוצים בעריות... לפיכך... ירגיל את עצמו בקדושה יתירה ובמחשבה טהורה ובדעה נכונה כדי להינצל מהן. יזהר מן הייחוד שהוא הגורם הגדול.

ספר החינוך מצוה קפח

ועוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה במצוה זו שאסור להתייחד עם כל העריות, רצוני לומר עם כל העריות דבר תורה, בין זקנה בין ילדה. שהייחוד, לגלות ערוה הוא גורם, חוץ מן האם עם בנה והאב עם בתו והבעל עם אשתו נדה שמותרין...

על פי ספר החינוך איסור ייחוד של איש עם אישה האסורה עליו באיסור עריות הוא איסור תורה. כמוהו כותבים פוסקים נוספים. אך הרמב"ם כתב אחרת:

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כב הלכה ב

ואיסור ייחוד העריות מפי הקבלה.

מפרשי הרמב"ם נחלקו בשאלה האם כוונת הרמב"ם לומר שאיסור ייחוד הוא מדרבנן, או מהלכה למשה מסיני.

הרמב"ם תיאר את השתלשלות גזרת איסור ייחוד:

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כב הלכה ג

כשאירע מעשה אמנון ותמר גזר דוד ובית דינו על ייחוד פנויה, ואע"פ שאינה ערוה בכלל ייחוד עריות היא (סנהדרין כא ע"א-ע"ב). ושמיא והלל גזרו על ייחוד כותית (=גויה) (עבודה זרה לו ע"ב).

אחד המצבים שבהם אנשים נוטים להקל באיסור ייחוד הוא כשבני זוג נפגשים כדי להכיר, ויותר מכך לאחר שהחליטו לקשור את חייהם זו בזו ("זוג מאורס"). מצב ביניים זה, שבו החתונה כבר נמצאת באופק, הוא אתגר לא קל לזוגות רבים. למצב זה מתייחס החפץ חיים:

הרב ישראל מאיר הכהן, אהבת חסד, חלק ג, פרק ו בהגה, עמ' 102

ודע עוד דאפילו אם היא עתידה להיות אשתו (כשהם החליטו להתחתן) ... גם כן אסור בכל הדברים הנ"ל (כל קירוב פיזי של חיבה), וכן באיסור ייחוד עמה כמו עם כל הנשים, ואין שום היתר בזה מחמת שנתקשר עמה אפילו אם היתה טהורה וכל שכן שהיא בודאי נדה כל זמן שלא טבלה... וכל שכן בחיבוק ונישוק... והוא באמת עוון פלילי ובא לפעמים על ידי זה לידי קלקול גדול...

האתגר שבבניית חיים טהורים, הרצון לשמר את מימושם של הכוחות המיניים באדם לעת מתאימה והקושי שבהתגברות פעם אחר פעם - כל אלה אינם פשוטים כלל ועיקר. ובכל זאת, השמחה שבהצלחה והסיפוק העמוק שמלווה חיים של גבורה, מעניקים כבר בהווה משמעות ותוכן לסייגים ולהתגברות. בע"ה כשתבוא העת להשתמש ביצר בקדושה, כחלק מיחסים מלאים שבין איש ואשתו, משמעות זו רק תלך ותגבר, תלך ותעמיק.

הרב יוסף קארו ב"שולחן ערוך" והרב משה איסרליש, הרמ"א, שהגיה והעיר עליו פסקו את הגדרים ההלכתיים של איסור ייחוד:

שולחן ערוך אבן העזר סימן כב סעיף ה, ורמ"א .

לא תתייחד אשה אחת, אפילו עם אנשים הרבה, עד שתהיה אשתו של אחד מהם שם. וכן לא יתייחד איש אחד, אפילו עם נשים הרבה.

הרב יוסף קארו, מרן, המחבר (מאות ט"ו - ט"ז), תורכיה, צפת, ארץ ישראל. חיבר פירוש בית יוסף על ספרי "טור שולחן ערוך" מאת הרב יעקב בן רבנו אשר. ספרו השולחן ערוך הפך לספר הפסק המחייב בכל בית ישראל, יחד עם הגהות הרב משה איסרליש, הרמ"א. חיבר עוד: כסף משנה על הרמב"ם, שו"ת בית יוסף ושו"ת אבקת רותל. עסק גם בחכמת הקבלה.

ויש אומרים דאשה (שאשה) אחת מתייחדת עם שני אנשים כשרים, אם הוא בעיר. וסתם אנשים, כשרים הם. אבל אם הם פרוצים, אפילו עם עשרה אסור. וכל זה בעיר, אבל בשדה, או בלילה אפילו בעיר, בעיני שלשה אפילו בכשרים. ויש מתירין איש אחד עם נשים הרבה, אם אין עסקו עם הנשים.

בזיקה למציאות החיים בימינו, כתב הרב יוסף צבי רימון סיכום של הלכות ייחוד, ובו הגדרות מתי חל איסור ייחוד ומתי הוא איננו חל:

הרב יוסף צבי רימון, קיצור הלכות ייחוד, "צבא כהלכה", עמ' 236-246

הגדרת ייחוד - באופן כללי, מדובר בהימצאות במקום שבו אין אנשים שרואים אותם או שעשויים להפתיע אותם, ולכן מצב זה מאפשר לבצע עבירה. הימצאות במקום כזה אוסרת אפילו אם ההימצאות קצרה ביותר.

א. ייחוד של איש ואשה מעל גיל שנים עשרה - אסור מן התורה.

ב. ייחוד של איש וילדה עד גיל שנים עשרה - אסור מדרבנן.

ג. ייחוד של איש אחד ושתי נשים - אסור מדרבנן.

היתרים בייחוד:

1. פתח פתוח: אם הדלת פתוחה לרשות הרבים אין איסור ייחוד. כאשר מדובר על דלת סגורה אך לא נעולה - אם מדובר בקומה אחרונה וכד', שאין שום סיכוי שייכנס לשם אדם, יש בכך איסור ייחוד. אולם, אם מדובר במציאות שבה אמנם לא סביר שייכנס לשם אדם, אך יש סיכוי מועט שייכנס ואדם היה חושש לעשות מעשה עבירה מבלי לנעול את הדלת - נחלקו הפוסקים האם יש בכך היתר, למעשה ראוי להחמיר בכך ודי להשאיר מעט מן הדלת פתוחה, ההיתר של פתח פתוח קיים גם בחלון, אבל במקרה זה, צריכים להיות במקום שניתן לראותם דרך החלון.

2. בעלה בעיר: נחלקו הפרשנים על הגמרא האם יש היתר ייחוד כשבעלה בעיר, כלומר כאשר בן הזוג של אשה נשואה נמצא באזור. היתר זה מבוסס על ההנחה שהבעל יכול להגיע בכל רגע ואזי האשה תחשוש להגיע למצב עבירה. רוב הפוסקים פסקו להחמיר ייחוד במקרה זה.

3. שומר: מותר להתייחד עם אשה כשיש שם ילד או ילדה מעל גיל חמש. היתר זה מבוסס על ההנחה כי הילד לא שומר סוד והאיש והאשה יתביישו ממנו.

הרב משה בן ישראל איסרליש, הרמ"א (מאה ט"ז), קרקוב, פולין. שימש אב בית דין, ראש ישיבה ורב בקרקוב. הוסיף הגהות "מפה" על ספר "השולחן ערוך" שחיבר הרב יוסף קארו, ופסיקותיו הן ההלכות הפסוקות בקהילות אשכנז. ספרים נוספים: "דרכי משה" על הטור, ספר שו"ת, "תורת העולה", "תורת חטאת" ועוד.

בלילה, בשעה שרגילים לישון צריך שני שומרים, אך במקרה זה ניתן להקל גם כששניהם ישנים כיוון שתמיד יש חשש שאחד יתעורר לפתע. ניתן להמיר ייחוד עם אשה, כאשר נמצאות שם גם אמו, בתו או אחותו של המתייחד.

4. מכונית: איסור ייחוד קיים גם במכונית, כי יש חשש שמא יעצור...לכן הנסיעה מותרת רק כשניתן לראות מה שקורה במכונית (אור יום או פנסי רחוב) וכאשר מידי כמה דקות עוברת מכונית. אם עוברות מכוניות אך יש חושך, ניתן להקל ע"י הדלקת אור במכונית...בשעת הדחק או במקום של סכנה, ניתן לקחת טרמפיסט גם כאשר לא קיימים התנאים הנ"ל (ומ"מ ראוי להדליק אור במכונית), כיוון שבשעת הנסיעה לא קיים חשש למעשה עבירה, וכאשר יעצרו יש בדרך כלל מכוניות נוספות (או מחסומים צבאיים עם אנשים נוספים), ואם יעצרו באמצע הדרך יחששו שיעצרו לידם מכוניות. ובפרט יש מקום להקל במקרה זה בכביש שאי אפשר לעצור בו (או שמסוכן לעצור בו). ומכל מקום כל זה הוא בשעת הדחק. אך באופן נורמאלי צריך להקפיד על התנאים הנ"ל גם בנסיעה במכונית.

5. בן ובת שהולכים לטיול: אם נמצאים בתוך בית צריכים להקפיד על התנאים הנ"ל. אם נמצאים בחוץ, צריכים להיות במקום שיש בו תאורה ושמידי פעם עוברים שם אנשים. אין זה צריך להיות מקום המוני, אך בהחלט לא מבודד. דווקא במקרים כאלו, צריך להקפיד יותר על דיני ייחוד, ובעיקר בבן ובת שיש להם כבר קשר ארוך או אחר אירוסין. כמובן, שגם לאחר דיני ייחוד צריך להקפיד על דיני צניעות, ודיני ייחוד כשלעצמם אינם ערובה להתנהגות באופן צנוע.

4.2 שחייה מעורבת וריקודים מעורבים

במסגרת השמירה על צניעות וקדושה, אסורה רחצה מעורבת של בנים ובנות בים או בברכה, או בכל מאגר מים אחר. העובדה שבמקומות אלו הלבוש איננו צנוע, די בה כדי לאסור את הרחצה המשותפת ואת השהות המשותפת ליד מקור המים.

הרב צבי יהודה הכהן קוק, "צניעות", גן נעול, עמ' 16-17

איך יעלה על הדעת להתרחץ עם נשים שאינן לבושות? ... אנשים משיבים ומסבירים: "כך התרגלנו". זו תשובה שטחית... אדרבה יש צורך בישרות טבעית ... אין על רחצה מעורבת שום תירוץ, חוץ מן היצר. אבל האם צריך לפייס את היצר הזה? ... כנגד היצר, חונן האדם בדעת.

הרב שלמה אבינר, גן נעול, עמ' 121

בנים ובנות להתרחץ ביחד כאשר הם מלובשים בבגדיהם... בגדי הבנות מתהדקים בגוף בגלל המים, וברור שאין זה הופעה צנועה, כי אסור לאשה להופיע בפני גברים עם בגדים הדוקים ודבוקים... שמושכים תשומת לב מיוחדת, כמבואר בגמרא... גם במידת ההתקרבות וההתערבות יש מדרגות, ונראה שמצב של שחיה מעורבת (אפילו בלבוש מלא) ובמצבי רוח וצורת ההתנהגות של בנים כלפי בנות שמלוות בדרך כלל סוג זה של פעילות (היא הרבה פחות צנועה ממצב רגיל)... מכל מקום אם הבנים והבנות תופסים מרחק זה מזה... והמרחק מספיק כדי שהופעת הבנות בהדוק הבגדים אינה מושכת תשומת לב, אין בזה איסור כלל וכלל לעניות דעתי.

כך גם באשר לריקודים מעורבים. ריקוד כביטוי לשמחה הוא דבר מבורך וטוב, ריקודים מעורבים אסורים. הריקודים הללו אסורים גם אם אין מגע פיזי בין הרוקדים והרוקדות. המבטים גוררים אחריהם הרהורים והם גם פוגעים במעמדן של הבנות, בשל הפיכתן למוצג, לחפץ, שמתפעלים מהחיצוניות שלו ולא מהתוכן הפנימי. שני כיוונים אלו – שמירת כבוד האישה והחשש מהרהורים, מובאים במקורות הבאים כבסיס לאיסור ריקוד מעורב גם כשאינו כולל מגע.

הרב יוסף חיים, בן איש חי, שנה א, פרשת שופטים, סימן יח

ואפילו ריקוד נשים לבדם בפני האנשים אסור, כי תגרה יצר הרע באנשים הרואים, וצווחו כמה רבני האחרונים בדברים כאלה, שאין להם היתר משום שמחת חתן וכלה.

הראי"ה קוק, שו"ת עזרת כהן, סימן ל

על דבר הריקודים (המעורבים), חס מלהזכיר פריצת גדרי תורה הקדושה ודרכי הצניעות והטהרה... הרגש החברותי וכבוד הבנות בישראל מתחזק ומתפאר הוא דווקא עם יסוד חיי הקודש. ואפילו בנות עמים אחרים, היוצעות פרק בתרבות, יכולות להעיד על היתרון של כבוד האשה ויחס ערכה החברותי, שהוא מרומם ע"פ יסוד תרבותנו והליכות חיינו ע"פ היהדות בטהרתה, לעומת אחרים המתפארים בכאלה...

ג.5 על התשובה

היצרים מושכים את האדם למטה. המאבק הוא קשה ומתמיד, ולפעמים מתקשים לנצח. אך לכוח חזק זה יש גם כוח מתנגד, שיכול למשוך את האדם חזרה למעלה בעצמות חזקות פי כמה - התשובה.

יש מצווה: לחזור בתשובה. להכיר בעובדה שהייתה נפילה ולהתמודד עמה. להתחרט בלב שלם על מה שהיה ולהתאמץ להתגבר. לאסוף עוד כוחות ולהפוך לברייה חדשה נקייה וטהורה.

הרב יצחק הוטנר, פחד יצחק, אגרות וכתבים עמ' ריז-ריט

...רעה חולה היא אצלנו, שכאשר מתעסקים אנו בצדדי השלימות של גדולינו, הננו מטפלים בסיכום האחרון של מעלתם. מספרים אנו על דרכי השלימות שלהם, בשעה שאנו מזלגים על המאבק הפנימי שהתחולל בנפשם. הרושם של שייחנות על הגדולים מתקבל כאילו יצאו מתחת יד היוצר בקומתם ובצביונם. הכל משוחחים, מתפעלים ומרימים על נס את טהרת הלשון של החפץ-חיים זצ"ל, אבל מי יודע מן כל המלחמות, המאבקים, המכשולים, הנפילות, והנסיגות לאחור שמצא החפץ חיים בדרך המלחמה שלו עם יצרו הרע, משל אחד מני אלף. ודי לנבון שכמותך לדון מן הפרט אל הכלל.

התוצאה מזה היא כשנער בעל רוח, בעל שאיפה, בעל תסיסה מוצא בעצמו מכשולים, נפילות, ירידות, הרי הוא דומה בעיניו כבלתי "שתול בית השם". שלפי דמיונות של נער זה להיות שתול בבית השם, פירושו הוא לשבת בשלות הנפש על נאות דשא של מי מנוחות וליהנות מיצרו הטוב כדרך שצדיקים נהנים מזיו השכינה שעטרותיהם בראשיהם במסיבת גן-עדן. ולאידך גיסא (ולצד שני), לא להיות מורגז מסערת היצר על דרך הכתוב "בַּמַּתִּים חָפְזִי".

אבל דע לך, חביבי, ששורש נשמתך הוא לא השלוה של היצר-הטוב, אלא דוקא מלחמתו של היצר-הטוב. ומכתבך היקר הנלבב מעיד כמאה עדים כי אכן לוחם נאמן אתה בצבאותיו של היצר-הטוב. כמו שאומרים הפסד את הקרב, אבל תנצח מלחמה. בודאי שהנך נכשל ועומד להיות נכשל (אין בזה משום פתיחת פה לשטן) ובכמה מערכות תפול שדוד. אבל אני מבטיח לך שלאחר הפסד כל המערכות תצא מן המלחמה כשזר הנצחון על ראשך, והטרף החד מפרפר בין שיניך. החכם מכל אדם אמר "פִּי שֶׁבַע יפֹל צִדִּיק וְקָם". והטפשים חושבים כי כונתו בדרך רבותא. אף על פי ששבע יפול צדיק מכל מקום הוא קם. אבל החכמים יודעים היטב שהכונה היא שמהות הקימה של הצדיק היא דרך ה"שבע נפילות" שלו. וירא את כל אשר עשה והנה טוב מאד. טוב זה יצר טוב. מאד זה יצר הרע. אהובי, הנני לוחץ אותך אל לבבי, ולוחש באזניך, כי אילו היה מכתבך מספר לי אודות המצוות ומעשים טובים שלך הייתי אומר כי זהו מכתב טוב. עכשו שמכתבך מספר על דבר ירידות ונפילות ומכשולים, הנני אומר שקבלתי מכתב טוב מאד. רוחך סוערת לקראת השאיפה להיות גדול. בבקשה ממך אל תצייר לעצמך גדולים שהם ויצרם הטוב בבחינת חד הוא. לעומת זאת צייר בנפשך גדלותם של גדולי עולם באומיות של מלחמה נוראה על כל הנטיות השפלות והנמוכות. ובזמן שהנך מרגיש בקרבך סערת היצר, דע לך שבזה הנך מתדמה אל הגדולים הרבה יותר מאשר בשעה שאתה נמצא במנוחה שלימה שאתה רוצה בה. דוקא באותם המקומות שהנך מוצא בעצמך הירידות הכי מרובות, דוקא באותם המקומות עומד הנך להיות כלי להצטיינות של כבוד שמים...

בהשתתפות בסבך,

בבטחון בנצחונך,

בתפלה להצלחתך,

יצחק הוטנר

הרב אלישע אבינר, "נכשלותי", לב ובנים, עמ' 404-406

שאלה: נכשלותי. נפלתי בחטא ואינני מצליח לצאת ממנו. כל מאמצי לחזור לעצמי עולים בתוהו. אני מנסה, משתדל, מתאמץ, ושוב נופל. אין מוצא. אני מיואש. למה ה' אינו עוזר לי, מה הוא רוצה ממני?! מאז שהחטא התלבש עלי, אינני מכיר את עצמי ואינני יודע מי אני - דתי או חילוני, מאמין או כופר? אני מסובך עם עצמי.

הרב אלישע אבינר -
ראש הכולל בישיבת
ההסדר "ברכת משה"
במעלה אדומים ורב
קהילה בשכונת מצפה
נבו. למד בישיבת מרכז
הרב. מנהל "לב אבות"
- אתר וקו טלפון
להורים ולנערים
ונערות בעניני חינוך.
כתב מאמרים רבים
וכן ספרים בנושאי
חינוך.

אני בונה אידיאולוגיות שלמות כדי לתרץ את עצמי, ואחר כך מתבייש מהמחשבות הרעות הללו. כיצד יוצאים מזה?

תשובה: המלחמה עם היצר היא קשה. לא תמיד אנו יוצאים ממנה מנצחים, לא תמיד ידינו על העליונה. "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא". אבל, איננו מרימים ידיים. אנחנו מתייחסים לנפילות כתבוסות זמניות וממשיכים להיאבק עם היצר ללא הפוגה. כל עוד אדם מתייסר על נפילותיו, כואב ומתבייש, סימן הוא שנפשו לא לקתה לגמרי. נותרה בה בריאות ומקוננות בה אמונה גדולה בה' ושאפה לטהרה לקדושה. חז"ל (יומא פ, ב) אומרים: "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה, נעשית לו כהיתר". אשריך שהעבירה לא נעשתה אצלך כהיתר אלא נותרה בעיניך 'עבירה' הגורמת לך בושה פנימית ורצון להסתלק ממנה.

אתה שואף לטוב אבל עדיין אווז ברע. טבעי הוא שמצב זה יוצר אצלך בלבול, בלבול בזהות. קרע פנימי. אין שלוה לנפש אלא כאשר קיימת הרמוניה בין כל חלקיה וכוחותיה. כאשר הטוב והרע נאבקים בתוך האדם, הוא חש שכל עולמו מתנווד.

יש המבקשים להימלט מהמתח הפנימי הזה על ידי שקיעה גמורה ברע, ובלבד שיזכו ל"השלמה פנימית" בין חלקי אישיותם. כך נהגו עמים רבים במהלך תולדות האנושות, שהשתיקו את קולות המוסר והמצפון שבקעו מתוך נפשם על ידי התמכרות לסומאה, על ידי כניעה מלאה לרשעות וצלילה לעומק החטא (אורות, עמ' קמא). כך גם קורה שנערים אשר נכשלו בעבירה ואינם מסוגלים לשאת בתוכם את הקרע הפנימי שבאישיותם, בוחרים בבת אחת להשליך מעליהם את כל התורה כדי להיות "עקביים" וכדי להרגיש אחידות נפשית. הסתירה הפנימית מטריפה את דעתם, לכן הם צוללים בעובי החטא, מחליפים זהות, מאמצים מראה חיצוני שונה (לבוש, שער), על מנת לסלק את עצמם מהמאבקים הפנימיים. הם סבורים שהם פתרו בכך את הבעיה והשתחררו מהעימות הפנימי הטורדני. אבל הם טועים. השאפה לקדושה המקוננת בנפשם לא נמחקה כליל, היא עתידה להתעורר. היא לא תיתן להם מנוח ותאלץ אותם לשוב לשדה המאבק ולשנות את דרכם פעם נוספת. אבל, הפעם, לא בכיוון של ירידה אלא בכיוון של עלייה.

הבט סביבך, כמה וכמה נערים ונערות שנפלו לתחתית הסולם, ושוב טיפסו בחזרה למעלה למעלה!

חז"ל (סוכה נב, א) מספרים שלעתיד לבוא יביא הקב"ה את היצר הרע וישחט אותו בפני הצדיקים ובפני הרשעים. "צדיקים נדמה להם [היצר] כהר גבוה. הרשעים

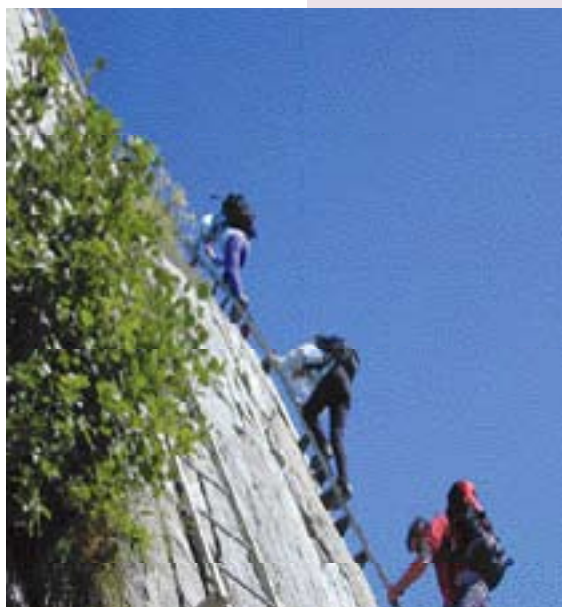

נדמה להם [היצר] כחוט השערה. הללו בוכים והללו בוכים. צדיקים בוכים ואומרים: היאך יכולנו לכבוש הר גבוה כזה. ורשעים בוכים ואמרים: היאך לא יכולנו לכבוש את חוט השערה הזה". פירש רש"י: הצדיקים בוכים כאשר מזכירים בצער ובקשיים שהיו להם לכבוש את היצר הרע בחייהם. הרשעים מביטים לאחור ורואים את ארציותו ואת שטחיותו של היצר הרע, והם מצטערים ובוכים על שלא הכניעו אותו. היצרים והדחפיים הם גם הר גבוה וגם חוט דק. בשעה שאדם נאבק איתם, נדמה לו שעומדים מולו כוחות ענקיים שלעולם לא ינצח. אבל כשהניצחון כבר מאחוריו, הוא מביט על היצר בזלזול. הוא בסך הכל רק חוט דק.

קשה להימצא באמצע התהליך, בעת הטיפול על ההר הגבוה. מטפסים ועולים קדימה, ולפתע מחליקים ונופלים אחורה. אל יאוש. אל תתייאש מעצמך ואל תתייאש מהשגת היעד. שבע ייפול צדיק וקם. אל תתייחס אל עצמך כרשע או ככופר, חס וחלילה, אלא כצדיק שנפל ומנסה לקום. בכל הקשור לנסיגות, אין שוויון בין בני אדם. יש מי שנופלים בחלקו יותר נסיגות, יש אפילו מי שעליו נאמר: "כל הגדול מחבירו, יצרו גדול הימנו" (סוכה נב, א). יש מי שהוטלו עליו משימות קשות במיוחד, יש מי שאין נותנים לו לנוח רגע אחד בחייו אלא יצרו "מתגבר עליו בכל יום" (שם), ויש מי שנאלץ להתמודד עם הרבה נפילות אישיות.

"קוֹה אֶל ה' חֲזַק וַיֵּאמֶץ לִבָּהּ וְקוֹה אֶל ה'" (תהילים כז יד). קברניט איננו נוטש את ספינתו בעת שהגלים סוערים. הוא חותר בהתמדה אל החוף. "קוה אל ה'... וקוה אל ה'". הוא מנסה ושוב מנסה. "אם ראה אדם שהתפלל ולא נענה – יחזור ויתפלל, שנאמר: "קוֹה אֶל ה' חֲזַק וַיֵּאמֶץ לִבָּהּ וְקוֹה אֶל ה'" (ברכות לב, ב).

"הוי מתפלל וחוזר ומתפלל, ויש שעה שיתנו לך". "קוֹה אֶל ה' חֲזַק וַיֵּאמֶץ לִבָּהּ וְקוֹה אֶל ה'". (דברים רבה ב)

טבעת, האמן: איליה שור, ארה"ב,
המאה העשרים, זהב. אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל שלמה.

פרק ג

מתי להינשא?

מהי זמנה?

פרק ג: מתי להינשא?

השאלה מהו הזמן הראוי לנישואין מטרידה זוגות רבים. על שאלה מורכבת זו אין תשובה פשוטה המסתכמת בעיקרון מנחה אחד כזה או אחר. חז"ל ציינו גיל לנישואין.

משנה מסכת אבות פרק ה משנה כא

הוא (= ר' יהודה בן תימא) היה אומר: בן חמש שנים למקרא, בן עשר למשנה, בן שלש עשרה למצות, בן חמש עשרה לתלמוד, בן שמונה עשרה לחופה, בן עשרים לרדוף, בן שלשים לכח, בן ארבעים לבינה, בן חמשים לעצה, בן ששים לזקנה, בן שבעים לשיבה, בן שמונים לגבורה, בן תשעים לשוח, בן מאה כאילו מת ועבר ובטל מן העולם.

כיום לא מקפידים להינשא בגיל שמונה עשרה, וכבר הרב משה איסרליש (הרמ"א) כתב: "ובזמן הזה נהגו שלא לכופ על זה" (שולחן ערוך אבן העזר, סימן א סעיף ג). בפרק זה, נלבן את השיקולים השונים הצריכים להנחות אותנו בשאלת גיל הנישואין. בשאלה זו נדון מארבעה היבטים:

נישואין ובשלות נפשית: בשלות ליצירת קשר ולכניסה למחויבות.

נישואין ולימוד תורה: הצורך בבניין עולם רוחני ומצוות לימוד תורה עם ולקראת חיי נישואין.

נישואין ופרנסה: הצורך בפרנסה ואחריות כלכלית בבניית בית.

נישואין והרהורי עברה: התמודדות עם הרהורי עברה בחיי הנישואין.

מתלה קיר רקום, אירופה, ראשית עד מחצית המאה העשרים, חוטי משי על בד. אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

א. נישואין ובשלות נפשית

אחד הגורמים המשמעותיים ביותר לקראת נישואין הוא בשלות רגשית ליצירת קשר, לכניסה למחויבות ולבחירה מודעת של בן הזוג. תהליך הבחירה מחייב בגרות רגשית ובשלות נפשית של בני הזוג.

חז"ל דרשו שההחלטה של איש או אישה להינשא תהיה של בני הזוג עצמם, ולאחר שכל אחד מהם בדק את ההתאמה לבן או לבת הזוג:

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מא עמוד א

דאמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ורחמנא אמר: "וְאֶהְבֶּתְּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח). דאמר רב יהודה אמר רב, ואיתימא רבי אלעזר: אסור לאדם שיקדש את בתו כשהיא קטנה, עד שתגדל ותאמר בפלוני אני רוצה.

רמב"ם הלכות אישות פרק ג הלכה יט

...מצות חכמים שלא יקדש אדם את בתו כשהיא קטנה עד שתגדיל ותאמר בפלוני אני רוצה. וכן האיש אין ראוי לו שיקדש קטנה ולא יקדש אשה עד שיראנה ותהיה כשרה בעיניו, שמא לא תמצא חן בעיניו ונמצא מגרשה.

הרב אלישע אבינר עסק בהתאמת הוראת המשנה לזמננו:

הרב אלישע אבינר, "נישואין מוקדמים (ה)", גליון באהבה ובאמונה, מכון מאיר, פרשת ויגש תשס"ט
יתכן שחז"ל סברו שנער בן י"ח ואף צעיר מזה, בוגר מספיק להקים משפחה איתנה. הוא כשיר לנישואין. זה איננו המצב בימינו. מרבית הנערים אינם כשירים לנישואין בגיל י"ח. חסרות להם בגרות רגשית וגם אחריות לנהל משפחה. זוהי תוצאה של שינויים נפשיים ותרבותיים. בימי קדם, נערים בגילאי העשרה, כבר היו שותפים מלאים בכלכלת הבית ונטלו על עצמם אחריות חלקית בניהולו, לכן תהליכי ההתבגרות הנפשית היו מואצים. בהגיעם לגיל י"ח מרביתם כבר היו בשלים לבנות בית. מה שאין כן בימינו.

הבדל נוסף קשור לשינויים במבנה המשפחה וברמת הציפיות של כל אחד מבני הזוג מבן זוגו. בימינו, רמת הציפיות הרגשיות הדדיות של בני הזוג היא הרבה יותר גבוהה מבעבר. לכן, בגרות רגשית מאוד מפותחת היא תנאי לנישואין מוצלחים.

ב. נישואין ולימוד תורה

אחד השיקולים העיקריים בבחירת מועד הנישואין הוא יכולתם של בני הזוג לבסס את עולמם הרוחני ויכולתו של האיש לקיים את מצוות תלמוד תורה. עולם רוחני עשיר משפיע על אופיו ותוכנו של הבית העומד להיבנות. הגמרא עוסקת בשאלה מה קודם למה - לימוד תורה או נשיאת אישה. תשובת הגמרא היא שהדבר תלוי בגורמים משתנים.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כט עמוד ב

תנו רבנן: ללמוד תורה ולישא אשה - ילמוד תורה ואחר כך ישא אשה. ואם אי אפשר לו בלא אשה, ישא אשה ואחר כך ילמוד תורה. אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה נושא אשה ואחר כך ילמוד תורה. ר' יוחנן אמר: ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה? ולא פליגי: הא לן והא להו (ואין הם חולקים). זה לנו, וזה להם - בבל וארץ ישראל).

ההוראה בשאלה מה להקדים - לימוד תורה או נישואין, משתנה בין מקומות שונים (בימי הגמרא דובר על בני בבל ובני ארץ ישראל) בשל גורמים שונים המשפיעים על צורת התנהלות החיים במקום. פרשני הגמרא (רש"י ותוספות, ועוד ראשונים) הסבירו שהדבר תלוי במידת היכולת להמשיך וללמוד תורה אף לאחר הנישואין, כשאחד ממרכיבי יכולת זו הוא צורת החיים בכל מקום ומקום.

חגורה לספר תורה (וימפל), 1955, צבע על בד, אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

הרמב"ם פסק להלכה:

רמב"ם הלכות אישות פרק טו הלכות ב-ג

ב. ואם היה עוסק בתורה וטרוד בה, והיה מתיירא מלישא אשה כדי שלא יטרוד במזונות ויבטל מן התורה הרי זה מותר להתאחר, שהעוסק במצוה פטור מן המצוה, וכל שכן בתלמוד תורה.

ג. מי שחשקה נפשו בתורה תמיד ושגה בה כבן עזאי ונדבק בה כל ימיו ולא נשא אשה אין בידו עוון והוא שלא יהיה יצרו מתגבר עליו. אבל אם היה יצרו מתגבר עליו חייב לישא אשה ואפילו היו לו בנים, שמא יבוא לידי הרהור.

הרמב"ם מזכיר בדבריו את בן עזאי שלא נשא אישה מפני שנפשו חשקה בתורה (יבמות סג ע"ב). על בן עזאי נאמר: "משמת בן עזאי - בטלו השקדנים" (סוטה מט ע"ב).

רבנו אשר, הרא"ש, מעיר על האפשרות שניתנת למי שנפשו חשקה ללמוד תורה ואחר כך לשאת אישה.

רא"ש מסכת קידושין פרק א סימן מב

וכולהו מודו (=הכל מודים) דאם אי אפשר לו ללמוד אם ישא אשה, ילמוד ואחר כך ישא אשה. וקיצבה לאותו לימוד לא ידענא (=לא ידעתי), שלא יתכן שיתבטל מפריה ורביה כל ימיו, שלא מצינו זה אלא בבן עזאי שחשקה נפשו בתורה (יבמות סג ע"ב).

ההיתר לאחר את הנישואין הוא רק ליחידים כדוגמת בן עזאי שמשקיעים עצמם בלימוד תורה.

חכמים מייחסים חשיבות רבה לנישואין ובמידה רבה גם לנישואין בגיל צעיר. עם זאת, אין הנישואין פוטרים את הזוג מלימוד תורה ופיתוח עולמם הרוחני, ואין זה מומלץ להיכנס למערכת הנישואין ללא עולם רוחני בסיסי. מן הצד השני יש לזכור כי בכוחם של הנישואין לקדם את לימוד התורה, והחיים הזוגיים והמשפחתיים יכולים להשפיע לטובה על פיתוח העולם הרוחני של בני הזוג.

ג. נישואין ופרנסה

ארנק, ירושלים,
ארץ ישראל, 1832
כסף ועור. אוסף
מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

אחד הגורמים המשפיעים ביותר על חייו של זוג צעיר הוא מצבם הכלכלי. הגמרא עוסקת בשאלה מהו הסדר הראוי: מצב כלכלי יציב ואחר כך נישואין או להפך. הדיון בדבר הוא על בסיס עיון בפסוקים שנאמרו לפני היציאה למלחמת הרשות.

דברים כ, ה-ז

(ה) וְדַבְּרוּ הַשְּׂטָרִים אֶל הָעָם לֵאמֹר:

מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בֵּית חֲדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִחַנְכֶנּוּ.

(ו) וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר נָטַע כָּרֶם וְלֹא חָלְלוֹ יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִחַלְלֶנּוּ.

(ז) וּמִי הָאִישׁ אֲשֶׁר אָרַשׁ אִשָּׁה וְלֹא לָקָחָהּ יֵלֶךְ וַיֵּשֶׁב לְבֵיתוֹ פֶּן יָמוּת בַּמִּלְחָמָה וְאִישׁ אֲחֵר יִקְחֶנָּה.

מסדר הופעתם בפסוקים של הפטורים ממלחמת רשות, למדו חכמים על המסלול ועל סדר החיים של כל אדם העומד לפני נישואין.

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף מד עמוד א

תנו רבנן: "אשר בנה... אשר נטע... אשר ארש...". לימדה תורה דרך ארץ. שיבנה אדם בית, ויטע כרם, ואחר כך ישא אשה. ואף שלמה אמר בחכמתו: "הֵכֵן בַּחוּץ מְלֹאכְתְּךָ וְעִמְדָּה בְּשַׁדָּה לָךְ אַחֵר וּבְנִית בֵּיתְךָ" (משלי כד, כז). "הֵכֵן בַּחוּץ מְלֹאכְתְּךָ" זה בית, "וְעִמְדָּה בְּשַׁדָּה לָךְ" זה כרם, אחר "וּבְנִית בֵּיתְךָ" זו אשה.

סדר אחר מופיע בפסוקי התוכחות והקללות, בהם מתוארת הפורענות שתבוא על עם ישראל אם לא ילך בדרך ה'.

דברים כח, טו, ל

וְהָיָה אִם לֹא תִשְׁמַע בְּקוֹל ה' אֱלֹהֶיךָ לְשָׁמֹר לַעֲשׂוֹת אֵת כָּל מִצְוֹתָיו וְחֻקֵּיהֶם אֲשֶׁר אֶנְכִּי מִצְוֶה הַיּוֹם וּבָאוּ עָלֶיךָ כָּל הַקְּלָלוֹת הָאֵלֶּה וְהִשְׁגִּיגוּךָ... אִשָּׁה תֹאָרֶשׁ וְאִישׁ אֲחֵר יִשְׁכַּבְנָהּ בֵּית תִּבְנֶה וְלֹא תִשָּׁב בּוֹ כָּרֶם תִּטְעַע וְלֹא תִחַלְלֶנּוּ.

הרמב"ם הסביר את משמעותם של הסדרים השונים הללו.

רמב"ם הלכות דעות פרק ה הלכה יא

דרך בעלי דעה שיקבע לו אדם מלאכה המפרנסת אותו תחילה, ואחר כך יקנה בית דירה, ואחר כך ישא אשה, שנאמר: "מי האיש אשר נטע כרם ולא חללו, ... מי האיש אשר בנה בית חדש ולא חנכו, ... מי האיש אשר ארש אשה ולא לקחה". אבל הטפשיין מתחילין לישא אשה, ואחר כך אם תמצא ידו יקנה בית, ואחר כך בסוף ימיו יחזור לבקש אומנות או יתפרנס מן הצדקה. וכן הוא אומר בקללות: "אשה תארש, בית תבנה, כרם תטע", כלומר יהיו מעשיך הפוכין כדי שלא תצליח את דרכיך, ובברכה הוא אומר: "וְיִהְיֶה דָּוִד לְכָל דֶּרֶךְ מְשֻׁכֵּל וְהָ עֲמֹא" (שמואל א יח, יד).

חכמים למדים מהפסוקים ומורים לנו מהי הדרך הטובה ביותר לאדם שמקים את ביתו. מטרתו של סדר זה היא לאפשר לבני הזוג להתחיל את חייהם המשותפים מתוך מנוחת הנפש והתרכזות בהקמת ביתם המשותף. אמנם כיום, בשל הזמן הארוך שמושקע בלימודים, בשירות הצבאי והלאומי ועוד, עוברות שנים רבות עד שאדם מגיע לבשלות מקצועית. עם זאת יש ללמוד מכאן שכל זוג חייב להביא בחשבון לפני החתונה את יכולתו להתפרנס כדי שיוכלו לכונן את ביתם כראוי. יש להתחתן מתוך אחריות גם בתחום הכלכלי.

ד. נישואין והרהורי עברה

איחור בגיל הנישואין עלול להביא להתמודדויות הקשורות במתח בין שני המינים, מה שנקרא בפי חז"ל "הרהורי עברה". לכאורה, הרהורי עברה קלים יחסית לעברה עצמה. אולם חז"ל קובעים אחרת: "הרהורי עברה קשין מעבירה" (יומא כט ע"א). רבינו בחיי מסביר קביעה זו.

רבינו בחיי, דברים כט, יח

...הרהורי עברה קשין מעבירה, כי רגילות המחשבה מביא האדם לידי עבירה. ועוד פירשו, כי הרהורי עברה קשין על הנפש מעבירה עצמה, לפי שהרהור תלוי בלב והנפש משכנה בלב, ועל כן כשהוא מטמא אותה במחשבה רעה קשה יותר מן העבירה עצמה, כי העושה עבירה עצמה אין מחשבתו כל כך טרודה. והרמב"ם ז"ל פירש (מורה נבוכים ג, ח) הרהורי עברה קשין מעבירה, לפי שהמחשבה מעלה גדולה באדם מכח השכל וממידות הנפש השכלית, וכשהוא חוטא בו הנה הוא חוטא במבחר מידותיו, ואין אשמת המשתמש בעבד סכל, כאשמת המשתמש בבן חורין חכם.

בגמרא יש המלצה ברורה להתחתן בגיל צעיר כדי להתגבר על קושי זה.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף כט עמוד ב

משתבח ליה רב חסדא לרב הונא בדבר המנונא דאדם גדול הוא. אמר ליה: כשיבא לידך הביאהו לידי. כי אתא חזייה דלא פריס סודרא. אמר ליה: מאי טעמא לא פריסת סודרא? אמר ליה: דלא נסיבנא אהדרינהו לאפיה מיניה. אמר ליה: חזי דלא חזית להו לאפי עד דנסבת. רב הונא לטעמיה דאמר: בן עשרים שנה ולא נשא אשה כל ימיו בעבירה. בעבירה סלקא דעתך? אלא אימא: כל ימיו בהרהור עבירה. [תרגום: רב חסדא שבח את רב המנונא בפני רב הונא שהוא אדם גדול. אמר לו (רב הונא): כשיבוא לידך הביאהו לידי. כש(רב המנונא) בא, ראה (=רב הונא) שאינו חובש כיסוי לראשו (=באותה עת היה זה סימן לנישואין).

אמר לו (רב הונא): מה הסיבה שבגללה ראשך אינו מכוסה?

אמר לו: שלא נישאתי.

הפנה את פניו ממנו, ואמר לו (רב הונא): תראה שלא תראה פני, לפני שאתה מתחתן.

רב הונא מתנהג בהתאם לשיטתו, שאמר בן עשרים שנה ולא נשא אשה – כל ימיו בעבירה. היתכן שהוא כעובר עבירה?! אלא נאמר שכל ימיו בהרהור עבירה].
אמר רבא וכן תנא דבי ר' ישמעאל: עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה לאדם מתי ישא אשה, כיון שהגיע עשרים ולא נשא, אומר תיפח עצמותיו.

רמב"ם הלכות איסורי ביאה פרק כא הלכה כה

מצות חכמים שישא אדם בניו ובנותיו סמוך לפרקן, שאם יניחן, יבואו לידי זנות או לידי הרהור. ועל זה נאמר: "וּפָקְדָתָ נָוֶךְ וְלֹא תַחֲטָא" (איוב ה, כד).

יש יתרון גדול לנישואין בגיל צעיר אם הכוונה לחיות חיים של קדושה. אולם לא נכון ולא טוב שסיבת הקשר בין בני זוג תהיה רק כדי להתמודד עם העולם היצירי שבחוץ. יתר על כן, תחבולותיו של היצר הרע אינן נוגעות רק ליחסים בין בחור ובחורה בגיל צעיר. עלינו להיזהר לא לשגות באשליה שנישואין הם תחליף או מגן מפני ההתמודדות עם היצר.

הרב אליקים לבנון השיב תשובה לשאלה של בחורה השוקלת להינשא בגיל שבע עשרה וחצי כדי לא להיכשל בעברה. בתשובתו זו הוא מעמיד את העקרונות הקשורים ברצון להינשא בגיל צעיר כדי להתגבר על יצר הרע.

הרב אליקים לבנון, עלון "קוממיות", גיליון 36, פרשת בא תשס"ז

חברות בגיל צעיר מאד לא מומלצת. בחור ובחורה, נער ונערה צריכים להוציא לפועל – כל אחד את כוחותיו. כאשר שניהם עסוקים איש ברעהו, הרבה אנרגיה מופנית לטובת הקשר הזה, ועוד יותר, לשמירה על ההלכות של בינו לבינה. כתוצאה מזה הפוטנציאל של שניהם אינו יוצא אל הפועל. הדרך הנכונה היא, לגדול כמו שני אילנות, הגדלים במרחק איש מרעהו, כדי שלא יפריעו שורשיהם וענפיהם של זה לשורשיהם וענפיהם של רעהו. לאחר שכל אילן משלים שיעור קומה מסוים, אפשר לקטוף מכל אחד את הפרי הבשל ולעשות מרקחת מלאת טעם וריח. כך גם בהתפתחות בחור ובחורה. בנוסף, המחשבה שאפשר לפתור את בעיות היצר הרע על ידי נישואין היא מחשבה שגויה. נישואין אינם בית חולים לסובלים מיצר הרע, אדרבא, מי שנמשך לקשר

הרב אליקים לבנון
– הרב האזורי של השומרון, רב היישוב אלון מורה וראש ישיבת "ברכת יוסף" במקום. תלמידו של הרב צבי יהודה קוק. עוסק רבות בענייני משפחה והדרכת חתנים וכלות. מהבולטים ברבני י"ע.

קרוב, הרי נישואין בגיל צעיר עלולים להעצים את הנסיונות והמבחנים. לעתים, אשה מותרת לבעלה, אך לעתים גם אסורה עליו. מי שאינו יכול להתגבר על יצרו בצעירותו, בבחרותו, מדוע שיצליח בכך יותר כאשר הוא יתחתן. מי ייתן לשניכם את הגבורה שלא להיכשל לאחר נישואיכם?

הדרך הנכונה היא, להקים בית מתוך מוכנות ובשלות....

היצר המיני דורש מאיתנו התמודדות כבר מגיל צעיר. לדעת חז"ל נישואין בגיל צעיר מסייעים להתמודדות עם מתח זה. זוג המתחתן בגיל צעיר מתוך בשלות והתאמה אכן יזכו לרווח גם בתחום זה. אולם, עלינו להיזהר מהמחשבה שזו סיבה מספקת לנישואין בגיל צעיר. גם זוגות נשואים ובוגרים מתמודדים עם מצבים שונים, ועל כן נישואין כשלעצמם אינם יכולים להוות "פתרון".

צלחת עיטורית, גרמניה, סוף המאה
התשע עשרה, בדיל, ע"פ ציורו של
מוריץ אופנהיים "חתונה יהודית" (1861)
אוסף מקס גרונד, מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

פרק ד

קידושין ונישואין

תורת הדין

פרק ד: קידושין ונישואין

מעמד החתונה בו קושרים איש ואישה את חייהם כדת משה וישראל הוא מעמד מרגש ומשמעותי ביותר בחייו של כל אדם. מעמד זה מורכב מפרטי הלכות רבים היוצרים ומעניקים את התוקף המחייב לקשר הזוגי. בפרק זה נכיר את המרכיבים ההלכתיים של מעמד הקידושין והנישואין ונתעמק במשמעות הרוחנית של כל אחד מהם. בפרק שלפנינו שבעה נושאים:

שידוכין: על התקופה שבין ההכרעה של בני הזוג להינשא לבין נישואיהם בפועל ועל המנהגים שנהגו ושנוהגים בתקופה מיוחדת זו.

אירוסין ונישואין: על שני החלקים המרכזיים המרכיבים את מעמד החופה. "האשה נקנית": על אופיו ומהותו של המהפך המתרחש בחיי האיש והאישה משעה שנישאו.

קידושין בטבעת: על מנהג ישראל לקדש אישה דווקא בטבעת ולא בכל שווה פרוטה אחר.

עדי הקידושין: על תפקידם ואופיים של שני העדים הנוכחים במעמד הקידושין. הכתובה: על סיבת ההקראה של שטר הכתובה בעת מעמד החופה (למהות הכתובה יוחד הפרק הבא, פרק ה).

חופה: על החופה וייעודה ביצירת הקשר המחייב בין איש לאישה נשואים.

פקק לבקבוק יין, גרמניה, המאה העשרים, כסף ופקק שעם. אוסף מחזיאון וולפסון, היכל שלמה.

אל החיים הזוגיים מגיעים איש ואישה לאחר תהליך משמעותי, שכל שלב בו מעמיד נדבך נוסף בקשר הזוגי: היכרות הדדית, בדיקת התאמה בין הצדדים מבחינות שונות, התרקמות קשר רגשי ומקרר בין בני הזוג. חובת היכרות מקדמית זו לא מזכרת בתורה, אך חכמים חייבו את בני הזוג להגיע אל ההכרעה להינשא זה לזו מתוך היכרות אישית.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף מא עמוד א

אמר רב יהודה אמר רב: אסור לאדם שיקדש את האשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ורחמנא אמר: "וְאַהֲבַתְּ לְרֵעֶךָ כְּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח).

דברי רב המחייבים את האיש לראות את אשתו קודם שיקדש אותה מתייחסים לראייה עמוקה ולא חיצונית בלבד. מדבריו ניתן ללמוד כי נחוצה היכרות בעלת משמעות הבונה והמחברת בין בני הזוג. רב גם אסר להינשא ללא שידוך ונקט אמצעי ענישה למי שנשא אישה ללא היכרות מוקדמת.

תלמוד בבלי מסכת קידושין דף יב עמוד ב

רב מנגיד על דמקדש בשוקא, ועל דמקדש בביאה, ועל דמקדש בלא שידוכי. [תרגום: רב היה מלקה את המקדש בשוק, ואת המקדש בביאה, ואת המקדש בלא שידוכין]

חיוב "מכת מרדות" הוא עונש על כך שהאיש מרד בגזרת חכמים, שראו ערך מכונן בהליך מוקדם של היכרות בין האיש לאישה. הרמב"ם מנמק את סיבת הדבר.

רמב"ם הלכות אישות פרק ג, הלכה כב

המקדש בלא שידוך או המקדש בשוק אע"פ שקידושיו קידושין גמורין, מכין אותו מכת מרדות כדי שלא יהא דבר זה הרגל לזנות וידמה לקדשה שהיתה קודם מתן תורה.

על אף שחובת השידוכין לא מזכרת במפורש בתורה, היא הפכה למחייבת כדי למנוע קידושין שנערכו בבלי דעת, בפזיזות ומתוך קלות ראש וכדי למנוע פריצות וזנות.

השידוכין הם שלב מקדים לקידושין ולנישואין. השידוכין יוצרים נאמנות ומחויבות הדדית ותורמים לכך שבני הזוג שקולים ובטוחים יותר ברצונם לקשור את חייהם זה בזה. השידוכין הם ביטוי להסכמה ההדדית להינשא, אך אין הם משנים את מעמדם של בני הזוג. הם עדיין אסורים זה בזו, ואם יפרו את ההסכמה להינשא, יוכל כל אחד מהם להינשא לאחר ללא עיכוב. מקובל לבקש מחילה זה מזו ולהפך.

כיום, בחור ובחורה שהודיעו ברבים על רצונם להינשא נקראים זוג מאורס. רבים מכנים את פרק הזמן שבין ההסכמה ההדדית להינשא עד החתונה עצמה בשם "אירוסין". הביטוי "אירוסין" בהקשר זה הוא ביטוי מושאל (כפי שנראה להלן, אירוסין הנזכרים במקרא ובהלכה הם הליך שמקובל כיום לקיימו תחת החופה במהלך החתונה. בלשון

חז"ל מכונה שלב ההסכמה ההדדית להינשא בשם שידוכין).

במהלך הדורות קיבל מעמד השידוכין, בחלק מהקהילות, את הכינוי "תנאים". בעת עריכת התנאים, קובעים הצדדים (ההורים, החתן והכלה) מתי תיערך החתונה, מה הן המחויבויות של כל צד ומה גובה הפיצוי הכספי שישלם המבטל ח"ו את השידוך. בחלק מן הקהילות נוהגים לכתוב "שטר תנאים" ולחתום עליו במהלך מה שנקרא היום "מסיבת אירוסין".

שטר תנאים

שטר תנאים

המגיד מראשית אחרית [הקדוש ברוך הוא] הוא יתן שם טוב ושארית לדברי הברית והתנאים שנדברו והותנו [את ההסכם הזה שסכמנו] בין שני הצדדים

היינו מצד האחד ר' _____ [כאן ממלאים את שם אבי החתן]

העומד מצד בנו החתן _____ [כאן ממלאים את שם החתן]

ומצד השני ר' _____ [כאן ממלאים את שם אבי הכלה]

העומד מצד בתו הכלה הבתולה מרת _____ [כאן ממלאים את שם הכלה]

אשר כבר נתקיימו כל החיובים מצד החתן להכלה וכן נתקיימו כל החיובים מצד הכלה להחתן ואין להם זה על זה שום טענות ותביעות אבל נשאר עוד להתקיים מה שהחתן הנ"ל ישא את הכלה הנ"ל בחופה וקידושין כדת משה וישראל

ביום _____ בשבת _____ [כאן ממלאים את התאריך העברי]

לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____

ואל יבריהו ואל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזו שום הברחת ממון בעולם אלא ישלמו בנכסיהן (בנכסים שביניהם) שווה בשווה ובשלום ושלוח בדרך בני תורה ויראי השי"ת.

כל זה נעשה בדעה שלימה ומיושבת וקנינא [וקנינו] מן שני הצדדים על כל מה דכתוב ומפורש לעיל ועשו קנין על כל מה שכתוב למעלה במנא דכשר למקנא ביה בכלי הכשר לעשות קנין בו

והכל שריר וקיים

נאום _____ עד _____ [כאן מחתימים שני העדים]

נאום _____ עד _____

ב. אירוסין ונישואין

ב.1 אירוסין-קידושין

השלב הראשון שיש לו משמעות הלכתית מחייבת בקשר שבין החתן והכלה הוא השלב המכונה אירוסין או קידושין. מכאן ואילך נכנה שלב זה בשם קידושין בלבד.

רמב"ם, הלכות אישות פרק א, הלכות א-ג

א. קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק, אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו ובוועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה. כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואחר כך תהיה לו לאשה שנאמר: "כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה וְבָא אֵלֶיהָ" (דברים כב, ג).

ב. וליקוחין אלו מצות עשה של תורה הם. ובאחד משלשה דברים האשה נקנית: בכסף או בשטר או בביאה. בביאה ובשטר מן התורה, ובכסף מדברי סופרים. וליקוחין אלו הן הנקראין קידושין או אירוסין בכל מקום. ואשה שנקנית באחד משלשה דברים אלו היא הנקראת מקודשת או מאורסת.

ג. וכיון שנקנית האשה ונעשית מקודשת אע"פ שלא נבעלה ולא נכנסה לבית בעלה, הרי היא אשת איש, והבא עליה חוץ מבעלה חייב מיתת בית דין, ואם רצה לגרש צריכה גט.

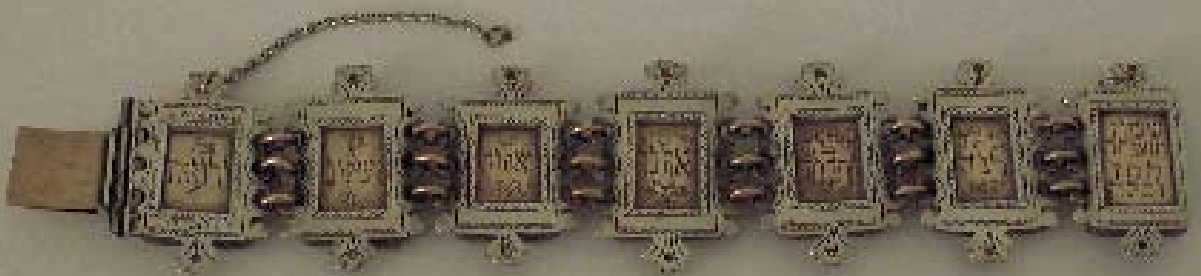
בתקופות מוקדמות ארכה תקופת הקידושין עד שנה שלמה. הייתה זו תקופה של הכנות לחתונה – הכנת החתונה והבית והכנות רוחניות לבניית הקשר (חכמים קבעו כי אף בתקופה זו שבין הקידושין לנישואין האיש והאשה אסורים בחיי אישות). מתקופת הגאונים לערך הצטמצם פער הזמן בין מעשה הקידושין לבין מעשה הנישואין עד לדקות אחדות, כשהכול נעשה במעמד אחד מתחת לחופה. כך אנו נוהגים היום, כשקריאת הכתובה משמשת הפסקה בין מעשה הקידושין לבין ברכות הנישואין. צירוף מעמד הקידושין והנישואין לזמן אחד איננו משנה את העובדה ששני מרכיבים אלו הם שני שלבים נפרדים בעלי אופי שונה ביצירת המחויבות והקשר בין איש לאישה.

ארוס וארוסה

הכינוי שניתן לחתן ולכלה בשלב האירוסין/קידושין הוא "ארוס" ו"ארוסה": אותיות המילים האלה זהות לאותיות המילים אסור ואסורה. למילה "אסור" שתי משמעויות הפוכות: אם זוג אסור זה לזו, משמע שהוא חייב להיות מרוחק ואיננו מותר עדיין זה בזו. אבל להיות אסור זה לזו פירושו גם שבני הזוג קשורים זה לזו. מה שיכול לקשור ולאסור את בני הזוג זה לזו, ואף לאסור אותם זה בזה מן ההיבט הפיזי, הוא הקשר הרוחני החדש שמתחיל להתרקם ביניהם משעת הקידושין. רק מה שמעבר ל"כאן" ו"לעכשיו" יכול לקיים קשר נצחי. הידיעה כי זוג מתעתד להקים בית נאמן, בית של קדושה וטהרה שבו יתקיימו אהבה ואחוה, שלום ורעות, נותנת פשר ומשמעות לקשר הנרקם בין בני הזוג. לעומת זאת, אם הקשר בנוי רק על המותר, רק על הרגעים והתקופות שבהם בני הזוג מותרים זה בזה, קשה לדעת מה יתפתח בימים שהמותר כבר לא כל כך זוהר... ובמילים אחרות: זהו הסוד של כל חיי המשפחה וזמני טהרתה. גם במהלך הנישואין יש איסור והיתר, כשכל העת זוכרים מה באמת אסור ומקשר את בני הזוג זה לזו. הזיכרון התמידי הזה מביא קדושה וברכה לייחוד הפיזי בין אישה ואיש.

צמיד, האמן: איליה שור, ארה"ב, המאה העשרים, זהב וכסף. אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

2.ב ברכת האירוסין

כאמור, כיום הקידושין והנישואין נעשים תחת החופה. על פי ההלכה, רק הבקי בטיב גיטין וקידושין מוסמך לערוך חופה וקידושין. בעקבות כך תיקנה הרבנות הראשית לישראל כי את מעמד החופה יסדר אך ורק רב שהוסמך לכך מטעמים ובאישורם.

החופה נפתחת בברכה הנקראת "ברכת האירוסין":
ברוך אתה ה' אלוֹקֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוּוּנוּ עַל הָעֲרִיּוֹת, וְאָסַר
לָנוּ אֶת הָאֲרוּסוֹת, וְהִתִּיר לָנוּ אֶת הַנִּשְׁוָאוֹת לָנוּ עַל יְדֵי חוּפָה וּקִידוּשִׁין. בְּרוּךְ אַתָּה
ה', מְקַדֵּשׁ עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל עַל יְדֵי חוּפָה וּקִידוּשִׁין.

מעיקר הדין חתן יכול לברך בעצמו את ברכת האירוסין, אך ברוב קהילות ישראל
הרב הוא המברך את ברכות האירוסין, כדי לא לבייש את מי שאינו יודע לברך וכן
מחשש שבשל טרדת החתן הוא לא יתכוון כראוי. ברכת האירוסין מורכבת משלושה
חלקים: איסור עריות, איסור קשרי אישות בין המאורסים, היתר קשרי אישות לאחר
חופה וקידושין. הסיומת של הברכה באה לבטא את קדושת עם ישראל הבאה לידי
ביטוי בבניית הקשר הזוגי על ידי חופה וקידושין.
את ברכת האירוסין יש לברך לכתחילה בנוכחות עשרה אנשים בוגרים. במהלך
הדורות הקפידו שהחופה והקידושין יהיו בנוכחות רבים גם כדי למנוע "קידושי
סתר" ורמאות.

ג. "האשה נקנית"

אחת הדרכים לקדש אישה היא באמצעות מתן כסף: הבעל נותן לאישה כסף או
חפץ ששוויו פרוטה.

משנה מסכת בבא מציעא פרק ד משנה ז
והאשה מתקדשת בשווה פרוטה.

באופן דומה מציגה זאת המשנה הפותחת את מסכת קידושין.

משנה מסכת קידושין פרק א משנה א

האשה נקנית בשלש דרכים, וקונה את עצמה בשתי דרכים. נקנית בכסף בשטר
ובביאה. בכסף – בית שמאי אומרים: בדינר ובשוה דינר. ובית הלל אומרים: בפרוטה
ובשוה פרוטה... וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל.

בשתי המשניות נוסח שונה לתיאור פעולה זהה: "האשה מתקדשת" ו"האשה נקנית". נוסח המשנה בבבא מציעא נראה כתואם את המעמד: "האשה מתקדשת". גם הפרק השני במסכת קידושין נפתח במילים: "האיש מקדש". לעומת זאת, הנוסח של המשנה הראשונה במסכת קידושין שבו נאמר "האשה נקנית", נראה כהליך שבו האיש קונה את האישה. מה משמעות הדבר?

השורש ק.נ.ה מתפרש בשני מובנים: קניית חפץ, יצירת מעמד חדש. "האשה נקנית" - בעקבות הקידושין יש לה מעמד חדש. מעתה היא אישה נשואה. גם בהמשך המשנה במסכת קידושין השורש ק.נ.ה איננו מתפרש בהקשר של משא ומתן כמקובל בעולם המסחר, אלא במשמעות של יצירת מעמד חדש: "וקונה את עצמה בגט ובמיתת הבעל". מעתה היא גרושה או אלמנה. האישה לא שילמה דבר כדי לרכוש את מעמדה החדש. במשנה בבבא מציעא מודגש ממד התוכן של מעמד הקידושין, ואילו במשנה בקידושין מודגש הממד המשפטי של מעמד זה.

מעמד החדש של זוג נשוי בא לידי ביטוי גם ביכולת ובחובה לחיות חיי אישות, דבר שהיה אסור עליהם בהיותם פנויים. העובדה שהאיש נותן לאישה מטבע או חפץ ששוויו פרוטה בלבד, מלמדת שאין מדובר על קניין רכושני. מטרת נתינה זו היא ביטוי לרצינות כוונותיו של האיש המקדש את האישה בכך שהוא מעניק משהו משלו לאישה המתקדשת. האישה - גופה, רצונותיה, אינם רכושו של האיש, ואף פעם לא היו ולא יהיו שלו. הם שלה לעולם.

ד. קידושין בטבעת

ד.1 שווה פרוטה וטבעת

על אף שהמשנה בקידושין קבעה כי איש יכול להעניק לאשתו מטבע או חפץ שווה פרוטה, כבר בתקופות מוקדמות מאוד החלו לקדש דווקא באמצעות טבעת של כסף ויש אומרים דווקא טבעת של זהב. יש רמזים כי כבר בתקופת התלמוד קידשו בטבעת.

טבעת, האמן: איליה
שור, ארה"ב, המאה
העשרים, זהב וכסף.
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

נהגו ישראל לקדש בטבעת להיות בידה תמיד למזכרת, ואף על פי שבשוה פרוטה לבד אפשר לקדש מן הדין.

בנושא זה הוסיף הרב יצחק יוסף טעם מיוחד מהזוהר:

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, שובע שמחות כרך א, עמ' קפג

לכתחילה יש לקדש בטבעת ולא בכסף... לפי שהטבעת היא עגולה ואין לה קץ וסוף, כך הברית בין האיש לאשה היא ברית עולם ואין לה סוף.

2.2 מתן הטבעת - אמירת "הרי את מקודשת לי"

בשעת הקידושין עונד החתן טבעת על אצבעה של הכלה ואומר: "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל".

בעלי התוספות מסבירים את משמעותה של אמירה זו.

תוספות קידושין דף ב עמוד ב ד"ה אסר לה

הרי את מקודשת לי כלומר: להיות לי, מקודשת לעולם בשבילי. כמו 'הרי הן מקודשין לשמים', להיות לשמים. ופשטא דמילתא [ופשט הדבר] מקודשת לי - מיוחדת לי, ומזומנת לי. ...דגבי אשה במה דמתיחדת להיות לו, היא נאסרת לכל.

הרב יצחק יוסף -

ראש ישיבת "חזון עובדיה" בירושלים ומחברסדרת הספרים ילקוט יוסף (למעלה מ-30 ספרים). המבוססים על פסקי אביו, הרב עובדיה יוסף. בספר פסקי הלכות, ותחתיהם מקורות והסברים לפסק. מטרותו בספרים אלה היא לאחד את כל יוצאי קהילות ספרד שניהגו ויפסקו בדרך זו.

ה. עדי הקידושין

בשונה מעדאת רגילה שבה העדים מעידים בפני בית דין על מעשה שראו, במעמד הקידושין משמשים העדים חלק מהותי בקיום ובחלות של הקידושין. בלי עדים אין לקידושין תוקף. על העדים להיות כשרים לעדות ולא קרובים (לא ביניהם, ולא בין העדים לבין החתן/הכלה). מייחדים עדים לתפקיד עדי הקידושין, ואין להסתפק בנוכחותם של הקרואים במעמד החתונה שצופים במעשה הקידושין. העדים המיוחדים צריכים להתבונן היטב במתן הטבעת ולשמוע את החתן אומר לכלה: "הרי את מקודשת לי...". נוכחות העדים ברגע זה היא הנותנת את התוקף ההלכתי והמחייב למעשה ומגדירה את בני הזוג כמקודשים זו לזה.

שולחן ערוך אבן העזר סימן כז סעיף א

בכסף כיצד? נותן לה בפני שנים, פרוטה או שוה פרוטה, ואומר לה: 'הרי את מקודשת לי בזה':

הגהת הרמ"א: ויש אומרים שיש לומר לה: 'כדת משה וישראל' וכן נוהגין לכתחלה.

הרב משה מינץ, שו"ת מהר"ם מינץ סימן קט

ומראה הטבעת לאותן [ה]עדים שהוא שוה פרוטה, ויזהיר העדים שיראו נתינת הטבעת לאצבע הכלה. וישמעו דברי [החתן] שאמר הרי את מקודשת לי, וכן מקריא המברך את החתן: 'הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל'. ויזהר מאוד המקריא שלא יאמר "לי" בפירוש, דהוי כאילו הוא מקדש הכלה. ואז כשנמקדשה יאמרו כל העומדים [שם] מזל טוב.

ו. כתובה

את הכתובה נהוג לקרוא בין שלב האירוסין/קידושין לבין שלב הנישואין, מיד לאחר שאמר החתן בלשון הקידושין: "הרי את מקודשת לי...". מן ההיבט ההלכתי מאפשרת הפרדה זו לברך שנית על כוס יין את ברכת "בורא פרי הגפן" לפני שאר ברכות הנישואין. קריאת הכתובה נועדה ליצור הפרדה בין השלב שזה עתה הסתיים - שלב הקידושין, לבין שלב הנישואין שיערך מיד. הפרדה זו היא תזכורת לאופיים המיוחד של כל אחד משלבי הנישואין, הגם שמזה דורות רבים הם מתבצעים בסמיכות (בכתובה נעסוק בפירוט בפרק "מחויבויות שבין איש לאשתו").

על כל ההתחייבויות המפורטות בשטר הכתובה עושה החתן קניין, ועל כך מעידים עדי הכתובה החותמים על הכתובה (היום נהוג כי עדי הכתובה הם עדי הקידושין. בקהילות שנהוג בהן להיכנס לחדר ייחוד, עדים אלו הם גם עדי הייחוד לאחר החופה).

הרב בנימין אדלר, הנישואין כהלכתם, כרך א עמ' שמז

החתן מוסר את שטר הכתובה לידי הכלה בפני שני עדים, כדי לצאת ידי דעות הסוברים שאין תוקף לשטר עד שנמסר לידי הקונה...שטר הכתובה ישאר

הרב משה ב"ר יצחק הלוי מינץ, מהר"ם מינץ (מאה ט"ו), גרמניה ופולין. שימש ברבנות בכמה קהילות בגרמניה ונחשב בין גדולי דורו.

כותרת מתוך כתובה, משהד, פרס, 1874. כתב יד על נייר, אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

ברשות הכלה, או ברשות אחד מקרוביה שישמור עליו עבור הכלה. ויש להיזהר שלא תאבד הכתובה עקב טרדת החתונה. אין להניח את שטר הכתובה בידי הבעל... ובהרבה מקומות נהגו שכותבים וחוממים שטר הכתובה בשני טפסים. טופס אחד נמסר לידי הכלה וטופס השני מפקידים במשרדי הרבנות, וזאת שאם במקרה יאבד שטר הכתובה מידי הכלה - יוכלו להסתמך על שטר המופקד בידי הרבנים. בקהילות ספרדיות נהגו שהכתובה נמצאת ביד אם הכלה ובקהילות אשכנז בביתם של בני הזוג.

העובדה שברגעי השיא של מעמד הנישואין יושבים ועוסקים במסמך משפטי, מלמדת את השיעור הראשון בזוגיות - אחריות. אהבה אמיתית אינה רומנטיקה בלבד, אלא יש בה אחריות רבה והתחייבות גדולה.

כתובה, איספהאן, פרס, המאה התשע עשרה. כתב יד על נייר, אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

ז.1 מהי החופה?

החופה היא חלק עיקרי ביצירת הנישואין, כפי שניסחו חז"ל בחתימת ברכת האירוסין: "מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקידושין". המילה "חופה" מבטאת כיסוי, חסות והגנה, כפי שאומרת רות לבועז: "וּפָרַשְׁתָּ כִּנְפֶךָ עַל אֲמָתִי" (רות ג, ט). מרגע כניסת הזוג לחופה, החתן והכלה הופכים לזוג לכל דבר ועניין.

הראשונים נחלקו מה הוא המעשה הנקרא "חופה". יש שאמרו כי חופה היא החדר המיועד לחתן ולכלה (כתובות ז ע"ב, רש"י וריטב"א). יש שאמרו כי זוהי ההינומה: "משיצתה בהינומא הוי חופה שלה" (יומא יג ע"ב, תוספות), ומשום כך נוהגים שהחתן מכסה את כלתו בהינומה.

דעות נוספות נאמרו בראשונים. כך סיכם הרמ"א את הדברים.

הרב משה איסרליש, רמ"א, שולחן ערוך אבן העזר הלכות קידושין סימן נה

ויש אומרים שחופה אינה יחוד, אלא כל שהביאה החתן לביתו לשם נישואין.

ויש אומרים שהחופה היא שפורסין סודר על ראשם בשעת הברכה.

ויש אומרים שחופת בתולה משיצאה בהינומא, ואלמנה משנתייחדו.

מנהג קהילות יוצאי ספרד הוא אחר. כך סיכם זאת הרב יצחק יוסף:

הרב יצחק יוסף, ילקוט יוסף, שובע שמחות חלק א, עמ' רמח

המנהג פשוט אצל הספרדים ועדות המזרח שאין החתן והכלה מתייחדים אחר החופה, אלא רק לאחר סיום הסעודה בביתם... כי כך נהגו כל גדולי התורה וארזי לבנון הספרדים ויוצאי עדות המזרח מדורי דורות, ומנהג רבותינו בידינו... ועיקר היחוד על פי מנהג הוא פריסת הטלית מעל החתן והכלה.

2.2 ברכות הנישואין

מתחת לחופה, מברכים שוב ברכה אחת על היין ובנוסף מברכים את שש ברכות הנישואין, שהן ברכות השבח. בסיום מעמד הברכות מתחת לחופה נחשבים בני הזוג לזוג נשוי.

כוס ברכה, גרמניה, המאה העשרים, חרסינה לבנה עם עיטורים. אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

ברכות הנישואין

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם. שְהַכַּל בָּרָא לְכַבֹּדוֹ:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם. יוֹצֵר הָאָדָם:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם. אֲשֶׁר יָצַר אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ. בְּצַלְמֵ דְמֹת מַבְנִיתוֹ. וְהִתְקִין לוֹ מִמֶּנּוּ בִּנְיָן עַדִּי עַד. בָּרוּךְ אַתָּה ה' יוֹצֵר הָאָדָם: שׁוֹשׁ מְשִׁישׁ וְתַגְל הָעֶקְרָה. בְּקַבּוּץ בְּנִיה לְתוֹכָהּ בְּשִׁמְחָה. בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְשֻׁמֵּחַ צֵיִן בְּבִנְיָה:

שׁוֹמֵחַ מְשֻׁמֵּחַ רְעִים הָאֱהוּבִים. כְּשִׁמְחָה יִצְרֶךְ בְּגֵן עֵדֶן מְקַדֵּם. בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְשֻׁמֵּחַ חֲתָן וְכֻלָּה:

ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם. אֲשֶׁר בָּרָא שְׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה. חֲתָן וְכֻלָּה. גִּילָה רָנָה. דִּיצָה וְחֻדָּה. אֶהְבָּה וְאֶחֱוָה. וְשָׁלוֹם וְרַעוּת. מִהֲרָה ה' אֱלֹקֵינוּ יִשְׁמַע בְּעֲרֵי יְהוּדָה וּבְחֻצוֹת יְרוּשָׁלַיִם. קוֹל שְׁשׁוֹן וְקוֹל שִׁמְחָה. קוֹל חֲתָן וְקוֹל כָּלָה. קוֹל מַצְהָלוֹת חֲתָנִים מְחַפְּתָם וּנְעָרִים מְשֻׁמְתָה נְגִינָתָם. בָּרוּךְ אַתָּה ה' מְשֻׁמֵּחַ חֲתָן עִם הַכָּלָה:

כדי לזכור את ירושלים בשעת החופה נהגו מספר מנהגים:

פני החתן והכלה בכיוון ירושלים.

יש הנותנים אפר מקלה על ראש החתן על מקום תפילין של ראש, לקיים מה שנאמר: "פֶּאֶר תַּחַת אֶפֶר" (ישעיהו סא, ג)

שבירת כוס: עם סיום החופה נוהגים לשבור כוס כדי להעלות את ירושלים על ראש שמחתנו. בצד שמחת הזוג שזה עתה נישא, מעלים את זכרם של ירושלים ושל מקום המקדש החרב. נהוג שהחתן אומר בעת שבירת הכוס את הפסוקים האלה (תהילים קלז, ה-ו).

אם אֲשַׁכַּחךְ יְרוּשָׁלַם תִּשְׁכַּח יְמִינִי:

תִּדְבֶּק לְשׁוֹנֵי לֶחֶבִי אִם לֹא אֲזַכְּרֶכִי אִם לֹא אַעֲלֶה אֶת יְרוּשָׁלַם עַל רֹאשׁ שְׂמִיחָתִי:

חדר ייחוד

בקהילות אשכנז נהוג שעם גמר סדר החופה הולכים החתן והכלה לחדר ייחוד. זאת על פי הפוסקים הגורסים שהנישואין נשלמים כשהחתן והכלה מתייחדים לבדם בחדר נעול למשך מספר דקות.

יש מבנות אשכנז שנוהגות לכסות את ראשן כיסוי מלא לאחר חדר הייחוד, אך נהגו מזדורות כי כלה יכולה להסתפק בהינומא כל זמן החתונה. יש הנוהגות שלא לכסות את ראשן כלל במהלך החתונה מאחר שהליך הייחוד טרם הושלם (הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב חלק ד סימן נה). בקהילות ספרד נהגו שהייחוד מתקיים לאחר סעודת הנישואין, בבית שאליו הזוג ילך לאחר החתונה, ועל כן אינן חייבות לכסות את ראשן במהלך החתונה.

לאחר החופה פונים לשמחת החתונה שעליה נאמר:

שולחן ערוך אבן העזר סימן סה סעיף א

מצוה לשמח חתן וכלה ולרקד לפניו, ולומר שהיא נאה וחסודה (פירוש מן "ותשא חן וחסד לפניו" (אסתר ב, יז) אפילו אינה נאה.
רמ"א: ומצינו שרבי יהודה בר אילעי היה מרקד לפני הכלה; ומבטלין תלמוד תורה להכנסת כלה לחופה.

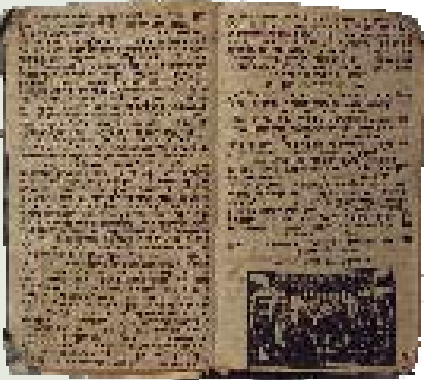
ימי שבע הברכות

את שבע הברכות הללו חוזרים ומברכים בכל סעודה שנערכת עם החתן והכלה במשך שבעת ימי המשתה, בתנאי שיהיה מניין אנשים ובתוכם "פנים חדשות" – פניו של אדם שלא היה נוכח בחתונה או בסעודת "שבע ברכות" קודמת של אותו זוג.

שולחן ערוך אבן העזר סימן סד סעיף א

הנושא בתולה צריך לשמוח עמה ז' ימים, שלא יעשה מלאכה, ולא ישא ויתן בשוק, אלא אוכל ושותה ושמח עמה, בין אם הוא בחור בין אם הוא אלמון. וחתן אסור בעשיית מלאכה, ואסור לצאת יחידי בשוק.

ספר מנהגים יהודיים,
גרמניה, 1784 כריכה:
עור, ספר: דפוס על
נייר. אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל
שלמה.

3.2 סדר החופה (סיכום קצר)

גביע, כסף מזהב,
אוסף מקס גרונד.
מחזיאון וולפסון, היכל
שלמה.

להלן סדר החופה:

ההורים מוליכים את החתן לעבר הכלה, שם יכסה החתן את הכלה בהינומה לעיני העדים. האבות מוליכים את החתן והאמהות את הכלה. יש הנוהגים שהורי החתן מוליכים את החתן והורי הכלה את הכלה.

החתן נכנס תחת החופה ואחר כך מגיעה הכלה. בקהילות אשכנז נהגו שהכלה עם אמה ועם אב החתן סובבות סביב החתן שבעה סיבובים.

החתן והכלה עומדים כשפניהם לכיוון ירושלים. הרב מברך את ברכת האירוסין על היין, ולאחר שהחתן והכלה טועמים מן היין, החתן מקדש את הכלה באמירת: "הרי את מקדשת לי...". החתן עונד את הטבעת לעיני העדים.

בקהילות ספרד, החתן לובש טלית חדשה ומברך עליה ברכת "שהחיינו". יש הנוהגים לפרוס טלית מעל החתן והכלה. יש הנוהגים שהחתן שובר את הכוס לזכר חורבן ירושלים בשלב זה.

לאחר מכן קוראים את הכתובה, כדי ליצור הפסק בין הקידושין לנישואין. עם סיום קריאת הכתובה, החתן מוסר את הכתובה לכלה לעיני העדים. יש העושים מעשה קניין וחותמים על הכתובה מתחת לחופה, ויש שעושים זאת לפני החופה. מברכים את שבע ברכות הנישואין.

החתן שובר את הכוס לזכר חורבן ירושלים (מי שלא עשה זאת קודם). חדר ייחוד - על פי מנהג קהילות אשכנז, החתן והכלה נכנסים לחדר ייחוד ונועלים אותו כשעדים ממתינים מספר דקות סמוך לדלת. לפי מנהג קהילות ספרד, החתן והכלה אינם נכנסים לחדר ייחוד.

ח. פסולי חיתון, נישואין אזרחיים וקידושי שחוק

א. פסולי חיתון, ממזר ואיסורי ביאה

בפרשת אחרי מות (ויקרא יח) יש רשימה של עריות - אנשים שזיווגם אסור, בהם קרובי משפחה מדרגות שונות, וכן ניאוף עם אשת איש ועוד. העובר על איסור זה עובר על דין חמור של גילוי עריות ועונשו כרת. הוולד הנולד מזיווג שהוא בכלל איסורי הביאה נקרא ממזר (חוץ מילד הנולד מזיווג עם אישה נידה). על הממזר/ת נאסר להינשא כדת משה וישראל ליהודי/יהודייה בן/ת חורין. פסולי חיתון הם איש ואישה שאסור להם להינשא זה לזו אם מחמת איסור ביאה שקיים עליהם בגלל היותם עריות (מן הרשימה המופיעה בויקרא יח), או מחמת מעמד שונה, כגון כהן שאסור בנישואין לגרושה או גיורת (ובמקרה זה אין הולד ממזר).

ב. נישואין אזרחיים

נישואין אזרחיים הם נישואין שלא נעשו כדת משה וישראל והם חסרים את המרכיבים הבסיסיים של מעשה קידושין ונישואין על פי ההלכה, על אף שנעשה טקס כזה או אחר. בדרך כלל מדובר על רישום פקידותי במשרד הפנים של ארצות זרות, המכירות בכל זוג על פי הבעת נכונותו לחיות כזוג. בנישואין אזרחיים המעשה נעשה בין האיש והאישה לעיני פקיד. בנישואין אזרחיים המדינה היא שיוצרת את הקשר המחייב בין האיש והאישה, והפקיד הוא נציגה לעניין זה (בעוד שבנישואין כדין, הרב הוא שדואג שהמעשה ייעשה כהלכה). במדינת ישראל אין אפשרות חוקית להינשא בנישואין אזרחיים, אך חוק המדינה מכיר במי שנישא בנישואין כאלה בחוץ לארץ. על פי ההלכה אסור להינשא בנישואין אזרחיים, ויש אומרים שיש בזה אף איסור לאו מן התורה, שנאמר: "לא תהיה קדשה מבנות ישראל" (דברים כג, יח). נוסף לכך, בנישואין כדת משה וישראל נבנה בניין הקדושה והטהרה בישראל, וכל זה נמנע מהנישא בנישואין אזרחיים. מן ההיבט ההלכתי יש שאלה בסיסית על נישואין אלו, וממנה מסתעפות שאלות

נוספות: האם הזוג נחשב כזוג נשוי? מתוך כך עולות השאלות הבאות: האם האישה זקוקה לגט לשם פירוד החבילה? אם האישה נישאה לאדם אחר לאחר פירודיה מנישואין אזרחיים, האם הילדים שתלד ממנו נחשבים לממזרים? האם האישה זקוקה לחליצה במקרה שבעלה נפטר ללא ילדים?

הפוסקים נחלקים בין שתי תפיסות עיקריות.

יש הסוברים שהקשר בין בני הזוג תקף לחומרה מבחינה הלכתית מכמה טעמים: האיש נתן לה טבעת והאישה הסכימה להתקדש - קידושי כסף (כמובן, בתנאי שהיו עדי קידושין כשרים). סיבה נוספת היא שהם חיים כזוג לכל דבר - קידושי ביאה. ההנחה היא ש: "אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, וגמר ובעל לשם קידושין" (גיטין פא ע"א).

יש הסוברים שנישואין אזרחיים אינם תקפים כלל: מתן הטבעת הוא מעשה סמלי, ואין כוונתם להתחתן מבחינה הלכתית. העובדה שהם חיים כזוג גם היא אינה מקנה תוקף הלכתי כזוג, שכן אין אנו מחשיבים כל איש ואישה המקיימים חיי אישות כזוג נשוי. הכלל ההלכתי "אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות" נאמר על אדם המקפיד בשמירת מצוות ולא על מי שבחר במודע לקיים זוגיות שלא כדת משה וישראל. הלכה למעשה, בתי הדין דנים בכל מקרה לגופו. העיקרון הוא שאם האיש והאישה חיו כזוג לכל דבר, אזי במצב שבו הקשר ביניהם מתפרק והאישה רוצה להינשא לאחר, מחייבים את האיש לתת לה גט לחומרה.

במצבים שבהם הפסק לתת גט יסב נזק משמעותי לאישה או לילדיה (למשל כשהבעל מסרב לתת לה גט, או כשקיים חשש ממזרות) ינקוט בית הדין על פי הדעות שאינן מכירות בנישואין אזרחיים כנישואין.

ג. קידושי שחוק

קידושי שחוק מתרחשים כאשר איש נותן טבעת לאישה בנוכחות שני עדים, תוך צחוק ומשחק, ואומר "הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל". על אף הצחוק, יש חשש שהקידושין תקפים ומחמת הספק תצטרך האישה לקבל גט. כדי למנוע מסבוכת במקרה של קידושי שחוק, על האישה להביע באופן ברור את התנגדותה למעשה. כך או אחרת, יש לברר את הנושא עם רב. כמובן, מלכתחילה יש להימנע ממשחק בתחום רציני זה.

תליון, האמן: איליה שור, ארה"ב,
המאה העשרים, זהב וכסף. אוסף
מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

פרק ה

מחויבויות שבין איש לאשתו

פרק ה: מחויבויות שבין איש לאשתו

כמו בכל התקשרות בחיים, ועל אחת כמה וכמה בדבר חשוב כנישואין, יש צורך להעניק מסגרת משפטית המסדירה את מערכת הקשרים המשפטיים ואת חובותיו וזכויותיו של כל צד. אכן, זוג המקיים מערכת יחסים טובה יזדקק פחות לעיין בטופס החובות והזכויות שבין השניים, אולם על כל זוג לדעת את תוכן המחויבויות ומהו המסד שעליו נבנה הקשר הזוגי והמשפחתי.

בפרק זה נעסוק בחמישה נושאים:

מחויבות האיש לאשתו: עיון בכתובה בחלק שבו מפורטות חובות האיש כלפי אשתו.

מחויבות האישה לבעלה: מה הן חובות האישה כלפי בעלה.

הסדרת מצבה הכלכלי של האישה עם פירוק התא המשפחתי: עיון בכתובה בחלק שבו מפורט הביטחון הממוני שצריך האיש לתת לאשתו במקרה שבו חיי הזוגיות שלהם יגיעו אל סופם עקב גירושין או עקב פטירת האיש. נדוניה: עיון במעמד הרכוש שמביאה האישה מבית הוריה אל חיי הנישואין.

בסיכום הפרק נעיין בטופס הכתובה ונלמד כיצד מנוסחים המשפטים המכילים את העקרונות שפגשנו במהלך הפרק.

א. המחויבויות הממוניות

נרתיק לקמיע, פרס, המאה התשע עשרה, בד רקום, אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

עד שאדם נישא, הוא דאג רק לצרכיו האישיים – אוכל, שתייה ולבוש. מיום שנישא הוא חייב לדאוג לאשתו כמו שהוא דואג לעצמו: "אשתו כגופו" (ברכות כד ע"א).

תלמוד בבלי מסכת חולין דף פד עמוד ב

דרש רב עזירא...: "טוב איש חונן ומלווה, יכלכל דבריו במשפט" (תהילים קיב, ה)? לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו, וילבש ויתכסה במה שיש לו, ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו. שהן תלוין בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם.

הרב שמואל אליעזר איידלס, מהרש"א, חידושי אגדות מסכת חולין דף פד עמוד ב
"טוב איש חונן" לבניו ולאשתו לכבדם מלבושים נאים יותר ממה שיש לו. דהיינו
אם אין לו, שיהא מלוה בשבילם. אבל דברים הצריכים לו יכלכל במשפט שכלו,
דהיינו אכילה ושתייה פחות ממה שיש לו, ומלבושיו במה שיש לו.

מערכת היחסים הממונית בין בני הזוג מעניקה למסגרת הנישואין הגדרה חדשה:
מעטה אין כאן שניים אלא אחד. על עיקרון זה נוכל לעמוד מתוך המילים שבכתובה:
"ואני אפרנס ואכלכל... ואוקיר" (=אכבד). התחייבות לכבד אינה חובה ממונית אלא
נפשית. זו חובה המצריכה רגישות והתחשבות "אוהבה כגופו ומכבדה יותר מגופו"
(במות סב ע"ב). נישואין שאין בהם רצון לתת ולהעניק ושאינן בהם יחס הדדי של
כבוד וחובה - יהיה קשה לקיימם.

הרב שמואל אליעזר
הלוי איידלס, מהרש"א
(מאות ט"ז-י"ז), פולין.
רב ומפרש התלמוד,
מגדולי האחרונים.
פירושו מודפס בש"ס
וילנא לצד המהר"ם
והמהרש"ל.

ב. מחויבויות האיש לאשתו

זוג עגילים, פרס, המאה
התשע עשרה, זהב.
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

הסדרת המחויבות של האיש לאשתו במסמך משפטי איננה באה לומר כי החובה
המוטלת על האיש היא שצריכה להדריך אותו בדאגה לצורכי אשתו. ברור כי
האהבה, הרצון והקשר הם שצריכים להניע את האיש להיות ער לצורכי אשתו
ולדאוג להם. סידור החובות במסמך בא להבהיר שהכניסה לתוך מערכת הנישואין
מלווה באחריות ומחויבות שהאיש מקבל על עצמו.

רמב"ם הלכות אישות פרק יב הלכות א-ב, ה

א. כשנושא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה אחת בת ישראל
ואחת הגיורת או המשומררת יתחייב לה בעשרה דברים...

ב. והעשרה, שלשה מהן מן התורה ואלו הן: "שְׂאֲרָה פְּסוּמָה וְעִנְיָה" (שמות כא, י).
שארה אלו מזונותיה, כסותה כמשמעה, עונתה לבא עליה כדרך כל הארץ. והשבעה
מדברי סופרים וכולן תנאי בית דין הם. האחד מהם עיקר כתובה. והשאר הם
הנקראין תנאי כתובה, ואלו הן: לרפאותה אם חלתה, ולפדותה אם נשבת, ולקברה
כשתמות, ולהיות מזונת מנכסיו ויושבת בביתו אחר מותו כל זמן אלמנותה, ולהיות
בנותיה ממנו ניזונות מנכסיו אחרי מותו עד שיתארסו, ולהיות בניה הזכרים ממנו

יורשין כתובתה יתר על חלקם בירושה שעם אחיהם.
ה. כל הדברים האלו אע"פ שלא נכתבו בשטר הכתובה, ואפילו לא כתבו כתובה, אלא
נשא סתם, כיון שנשאה... זכת(ה) האשה בעשרה דברים שלה ואין צריך לפרש.

להלן נפרט בקצרה חלק מהחובות הללו (הפרטים רבים מאוד, וכל נושא מצריך
עיון הלכתי נרחב):

ב.1 מזונות

במובן המצומצם, מזונות הם צורכי הכלכלה השוטפים של האשה. האיש חייב לספק
לאישה את מזונותיה לפי המינימום הדרוש לה, בהתאם למנהג המקום והחברה
שהם חיים בה. יש שני כללי יסוד המסדירים את זכות המזונות:
האשה זכאית לרמת המזונות שהאיש מרשה לעצמו.
האשה זכאית לחיות ברמת החיים שהורגלה בה לפני נישואיה, כהגדרת הגמרא:
"עולה עמו ואינה יורדת עמו" (כתובות מח ע"א).

ב.2 כסות ומדור (מגורים)

חובה על האיש לדאוג שלאשתו יהיו בגדים הראויים לה, תכשיטים וכן כלי בית
ומקום מגורים ראוי ונוח. גם כאן, כמו בחובות מזונות, חלים הכללים העקרוניים:
"הכול כמנהג המדינה" וכמו הנורמה הנהוגה בתקופתו ובמקום מגוריו של הזוג וכן
הכלל "עולה עמו ואינה יורדת עמו" בהתאמה לרמתו הכלכלית של האיש.

ב.3 עונה

האיש מחויב לחיות חיי אישות עם אשתו (נרחיב בפרטי חובה זו להלן בפרק העוסק
במצוות עונה).

בהמשך הכתובה יש גם התייחסות למזונות האשה ומקום מגוריה אחר מות הבעל,
מזונות הבנות, ובחלק מהכתובות יש התייחסות גם לירושת הבנים.

ג. מחויבויות אישה לבעלה

במערכת הזוגית של האיש והאישה מוטלות מחויבויות הדדיות: של האיש כלפי אשתו ושל האישה כלפי בעלה. אמנם מחויבויות האישה לבעלה לא נכתבו בכתובה, אך חכמים חייבו נשים בחובות מסוימות, המקבילות לחלק מחיובי האיש כלפיה. זאת, כדי ליצור שותפות ואיזון במבנה הבית ובתפעולו. כך יימנע מצב בו יחוש האיש כי רק הוא נושא בנטל החובות בבית, ויבואו לידי איבה (כתובות נח ע"ב).

רמב"ם הלכות אישות פרק יב הלכות א, ג-ה

- א. כשנושא אדם אשה בין בתולה בין בעולה בין גדולה בין קטנה אחת בת ישראל ואחת הגיורת או המשוחררת יתחייב לה בעשרה דברים ויזכה בארבעה דברים.
- ג. והארבעה שזכה בהן כולם מדברי סופרים, ואלו הן: להיות מעשה ידיה שלו, ולהיות מציאתה שלו, ושיהיה אוכל כל פירות נכסיה בחייה, ואם מתה בחייו יירשנה, והוא קודם לכל אדם בירושה.
- ד. ועוד תקנו חכמים שיהיו מעשה ידי האשה כנגד מזונותיה, ופדיונה כנגד אכילת פירות נכסיה, וקבורתה כנגד ירושתו לכתובתה.
- ה. כל הדברים האלו אע"פ שלא נכתבו בשטר הכתובה ואפילו לא כתבו כתובה אלא נשא סתם כיון שנשאה זכה בארבעה דברים שלו... ואינו צריך לפרש.

ג.1 מלאכות הבית

משנה מסכת כתובות פרק ה משנה ה

ואלו מלאכות שהאשה עושה לבעלה: טוחנת, ואופה, ומכבסת, מבשלת, ומניקה את בנה, מצעת לו המטה ועושה בצמר.

על פי המשנה החובה לדאוג לאמצעי הקיום של המשפחה מוטלת על האיש, ואילו החובה לנהל את הבית מוטלת על האישה. מעשי ידיה של האישה, הכנסותיה, שייכים אף הם לאיש לשם ההדדיות של ניהול הבית וכלכלתו. חובת מזונות קודמת לחובת מעשה ידיה, על כן אם האישה אינה מסוגלת לעבוד – חובת האיש במזונותיה אינה מתבטלת.

כיצד ניתן לנהל יחד מבנה של משפחה במציאות ימינו? הרב יעקב אריאל הסביר זאת בהרחבה.

הרב יעקב אריאל, "מבנה חדש במשפחה המודרנית", מסכת משפחה, 2 (תש"ס), עמ' 34-38 החיים המודרניים שינו את המערך הבין זוגי. מבנה המשפחה השתנה. ההלכה קבעה מסגרת לחיים המשותפים. אולם בהשתנות הנסיבות השתנו גם הדרישות ההלכתיות.

למשל, הבעל חייב במזונות אשתו. בתמורה האשה חייבת לבעל את הכנסותיה, אם יש כאלו. במקביל היא חייבת לשאת בעול הבית, אפיה ובישול, כביסה וניקוי, הנקה ואריגה, או סריגה, וכדו'. הלכה זו מבוססת על מציאות חברתית שהייתה נהוגה בעולם מאות שנים. עם המהפכה התעשייתית השתנו התנאים. האשה יוצאת לעבוד מחוץ לבית, ואת מקומה בבית תפסו מוצרים מתועשים ומכשירים מתאימים.... ההלכה כבר הציעה פתרונות לבעיות אלו: כגון יכולה אשה לומר לבעלה "איני ניזונת ואיני עושה" ... ניתן אפוא לשנות את תנאי הנישואין כרצון איש ואשה.

בתחומים אחרים של האחריות למשק הבית אין להטיל כיום על אשה עובדת את

"הדלקת נרות שבת",
האמן: איזידור
קאופמן, מתוך סדרת
הדפסים, וינה, 1925.
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

מחויבויות שבין איש לאשתו

אותה אחריות שהוטלה עליה בעבר. וכבר המשנה קבעה שאשה שהכניסה ארבע שפחות פטורה מכל עבודות הבית ויושבת בקתדרה... ובימינו, כשאשה מכניסה את משכורתה לקופה המשפחתית והמכשירים עושים את מלאכות הבית, כגון מכונת כביסה ומעבד מזון, ומצרכי מזון ואביזרי לבוש נקנים כיום ולא נעשים ביד, אין האשה חייבת באותן מלאכות שסבתה וזקנתה היו נוהגות לעשות. יתירה מזאת, אשה העובדת מחוץ לביתה במשרה מלאה, זכאית לצפות מבעלה שיהיה שותף לה במלאכות הבית, ובגידול הילדים. העול צריך להיות מוטל על כתפי שני בני הזוג, לפי יכולתו של כל אחד מהם.

2.2 פרות נכסיה בחייה

"הנדוניה" – הרכוש שהאישה מביאה לבית בעלה, הן רכוש שהיה לה לפני הנישואין והן הרכוש שהיא רוכשת בימי הנישואין, כגון כסף ירושה, נשאר של האישה, אולם יש לאיש זכות בפרות נכסיה. דוגמה: אישה שירשה דירה, הדירה נחשבת ל"קרן" ודמי השכירות שמקבלים מן הדירה הם "פרות". הבעל מקבל את פרות הדירה, דהיינו את שכר הדירה לפרנסת המשפחה (עם פירוק הנישואין, האישה תקבל חזרה את הדירה).

הזכויות של האיש בפרות נכסי האישה אינם לתועלתו האישית, אלא לרווחת הבית. ייעודם להקל את עול הוצאות משק הבית ולתרום לרווחת המשפחה כולה. שיהיו שניהם מתפרנסים בכבוד יחד מן הפרות: "לא התקינו פירות לאיש אלא כדי להרוויח בהוצאות הבית" (רמב"ם הלכות אישות כב, כ).

בהלכה יש הבחנה בין שני סוגי נכסים שהביאה אתה האישה בעת נישואיה: נכסי צאן ברזל ונכסי מלוג.

נכסי צאן ברזל: אלה הם נכסים שהאישה מביאה לבית החדש עם נישואיה. הם נרשמים בכתובה, הם ברשותו וקניינו של האיש והוא מקבל עליהם אחריות ועושה בהם כרצונו. עם פקיעת הנישואין כתוצאה מגירושין או ממיתת האיש, מקבלת האישה את שווי הנכסים לפי מה שנקבע בשטר הכתובה. אם ערכם עלה, הרווח שלו. אם ערכם פחת, על הבעל להשלים את ההפרש מכיסו. במה שנוגע לאישה, נכסים אלה הם יציבים כברזל, ומכאן שמם: "נכסי צאן ברזל".

נכסי מלוג: אלה הם נכסים שהאישה מכניסה לביתם החדש עם נישואיה והם לא

נרשמים בכתובה. המטרה היא שהקרן תישאר בבעלות האישה, ושהאיש יהיה זכאי ליהנות מן הפרות (מלוג - תלוש. כשם שהפירות תלושים מן הקרקע כך הכסף שממנו נהנה האיש איננו פוגע בקרן עצמה). הבעל אוכל פרות, אך הקרן איננה שלו). עם פקיעת הנישואין כתוצאה מגירושין או ממימת האיש, האישה מקבלת את הנכסים לפי שוויים בעת פירוק המשפחה. אם ערכם עלה - הרוויחה. אם ערכם ירד, או שהם אבדו מן העולם - הפסידה.

ד. הכתובה - מבנה ומטרה

הכתובה היא שטר שבו רשומות ההתחייבות של האיש לאשתו בזמן היותם נשואים וכן התחייבויות למצב שבו הנישואין יתפרקו עקב מימת האיש או גירושין. לאישה מובטח סכום ראשוני שיעזור לה במצבה החדש כאלמנה או כגרושה. חכמים תיקנו סכום זה כדי שלא תהא האישה קלה בעיני בעלה לגרשה בשעת כעס או מכל סיבה אחרת. בכוחה של ההתחייבות הממונית לעצור את האיש מלקבל החלטות פזיזות ובלתי שקולות. אמנם גם אם האיש לא כתב כתובה, הוא יהיה חייב בסכום זה בגלל תקנת חכמים (מה שמכונה "תנאי בית דין"). במהלך הדורות השתכללה התקנה גם במה שנוגע ליכולת מימושה, ונקבע שהאיש משעבד את חפציו לשם מימוש ההתחייבות שלו: "עד שבא שמעון בן שטח ותיקן, שיהא כותב לה כל נכסי אחראין לכתובתה" (כתובות פב ע"ב). בתקופת הגאונים הוסיפו שלא רק קרקעות הבעל (נדל"ן - נכסי דלא נידי) יהיו משועבדים לפרעון הכתובה, אלא גם המטלטלין (נכסי דנייד).

תלמוד בבלי מסכת בבא קמא דף פט עמוד א

רבי מאיר היא, דאמר: אסור לו לאדם שישא את אשתו אפילו שעה אחת בלא כתובה. וטעמא מאי? [=מה הטעם?] כדי שלא תהא קלה בעיניו להוציאה.

הרב אברהם ישעיהו קרליץ, חזון איש אבן העזר סימן סה סעיף קטן ח

שטר הכתובה הוא תקנת השלום בין הבעל ואשתו והוא בטחון ושלוות האישות ביניהם.

ה. הזכות הממונית של האישה לאחר גירושין או פטירת האיש

לפי הכתוב בכתובה, האיש מתחייב לדאוג לפרנסת האישה גם במקרה של פירוק המשפחה: מתן סכום מסוים לאשתו במקרה של גירושין. אם נפטר האיש, מקבלת האישה סכום זה מכספי הירושה.

משנה מסכת כתובות פרק א משנה ב

בתולה, כתובה מאתים, ואלמנה – מנה. [=מאה זוז]

הסכום הבסיסי הוא מאתיים זוז לבתולה, והוא "עיקר הכתובה", כשהנחה בעבר היתה שסכום זה יספיק לכלכלת האישה במשך שנה, ושכל בעל, גם עני, יוכל לעמוד בו. סכום זה שווה כיום כמה מאות שקלים.

לאישה שאלה אינם נישואיה הראשונים – אלמנה או גרושה, קבעו שעל האיש להתחייב לתת לה מאה זוז בלבד, בהנחה שיש לה כבר בסיס כלכלי מסוים מנישואיה הקודמים.

סכומים אלה לא הספיקו בדרך כלל לכלכלת האישה במשך שנה, ועל כן תיקנו שהאיש יתחייב בסכום כסף נוסף שיינתן לאישה עם פירוק הנישואין. סכום זה נקרא "תוספת כתובה" והוא נזכר בכתובה עצמה. אף שאין חובה להתחייב ב"תוספת כתובה", תוספת זו רווחת בקהילות ישראל.

כאמור, שווי עיקר הכתובה הוא כמה מאות שקלים, וסך תוספת הכתובה מאבד מערכו במשך השנים בשל תנאי הכלכלה המשתנים (אינפלציה). מסיבה זו לא מתממשת למעשה התחייבות הכתובה, שהיא הדאגה לביטחונה הכלכלי של אלמנה וגרושה "שלא תהא קלה בעיניו להוציאה". כיום, ברוב מקרי הגירושין האיש והאישה עורכים הסכם גירושין המפרט את כל החישובים הכלכליים בין האיש ואשתו, והסכומים שנזכרו בכתובה נבלעים ונטמעים באותם סיכומים כספיים. כשפירוק המשפחה הוא בשל פטירת האיש, נסמכים במקרים רבים על צוואתו בעניין הרכוש.

חוק המדינה והנוהג כיום בבתי הדין הוא לחלק את הרכוש בין בני הזוג. רוב הזוגות מחזיקים חשבון בנק משותף וכן הדירה רשומה על שם שני בני הזוג, כך שעיקר הרכוש מלכתחילה שייך לשניהם.

ו. נוסח הכתובה

זוג המבקש להתחתן נרשם לנישואין ברבנות או במועצה הדתית שבאזור מגורי החתן או הכלה. ברבנויות ובמועצות הדתיות יש שני טופסי כתובות נפוצים שהתגבשו בקהילות במהלך הדורות: נוסח אשכנז ונוסח ספרד. הכתובה ניתנת לזוג על פי המוצא של החתן.

להלן נוסח של כתובה הרווח בקהילות אשכנז:

בשני בשבת חמשה עשר יום לחדש מנחם אב שנת חמשת אלפים ושבע מאות ושבעים ואחד לבריאת העולם למנין שאנו מונין פה עיה"ק ירושלים אמן סהדי איך החתן ראובן בן יעקב אמר להרא בתולתא שפירתא מרת דינה בת משה הוי לי לאנתו פדת משה וישראל ואנא במימרא ובסייעתא דשמיא אפלח ואוקיר ואכלכל ואסובר ואכסי ותיכי ליכי פהלכות גוברין יהודאין דפלהין ומוקריין ונגין ומפרנסין ומכלכלין וסוברין ומכסין ית נשיהון בקושטא. ויהיבנא ליכי מהר בתוליכי כסף וזוי מאתן דחזוי ליכי ומוזוניכי וכסותיכי וספוקיכי ומיעל לותיכי פאורח כל ארעא וצביאת מרת דינה בת משה בתולתא דא והות ליה לאנתו. ודין נדוניא דהנעלת ליה בין כסף בין בזהב בין בתכשיטין במאני דלבושא בשמושי דירה ובשימושא דערסא. הכל קיבל עליו החתן ראובן, במאה זקוקים כסף צרוף וצבי החתן הנ"ל והוסיף לה מדיליה עוד סך מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן, סך הכל מאתים זקוקים כסף צרוף. ועוד הכניסה לו סך מסוים והוסיף לה החתן כנגדן שליש העולה לסך מסוים סך הכל כתובתא דא נדוניא דין ותוספתא דא עולים לסך _____ לכד כל בגדיה ותכשיטיה וחפציה השייכים לגופה.

וכך אמר החתן ראובן, אחריות שטר כתובתא דא ונדוניא דין ותוספתא דא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי להתפרע מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמנא, דקנאי ודעתיד אנא למקנא, נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות פלהון והון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא ונדוניא דין ותוספתא דא ואפילו מן גלימא דעל כתפאי, בחיי ובתר חיי מן יומא דגן ולעלם ואחריות וחומר שטר כתובתא דא ונדוניא דין ותוספתא דא, קבל עליו החתן ראובן כחומר כל שטרי כתובות ותוספתות דנהגין בכנות ישראל העשויין פתקון חז"ל דלא פאסמכתא ולא פטופסי דשטרי. וקנינא מן אמר החתן ראובן, למרת דינה בתולתא דא, על כל מה דכתיב ומפרש לעיל במנא דכשר למקנא בית. והכל שריר ובריר וקיים.

נאום שלמה בן דוד עד

נאום בצלאל בן אורי עד

גם אני החתן מודה על כל הנ"ל ובאתי על החתום יום הנ"ל ראובן בן יעקב.

נוסח הכתובה בעברית ופירוט חלקיה:

א. פתיחה: הזמן והמקום שבו נערכה החתונה ושמותיהם של בני הזוג.

ב. בְּשַׁבָּת _____ יוֹם לַחֲדָשׁ _____ שְׁנַת חֲמִשָּׁת
אֲלָפִים וְשִׁבְעַת מֵאוֹת וְ- _____ לְבְרִיאת הָעוֹלָם לַמִּין שְׁאֵנוּ מוֹנִין
פֶּה _____ אֲנוּ עֲדִים אִיךְ הַחֲתָן הַמְּהוּלָל _____ אָמַר לְזוֹ הַבְּתוּלָה
הִיפָה _____ הִי לִי לְאִשָּׁה כְּדַת מֹשֶׁה וְיִשְׂרָאֵל,

ב. התחייבות האיש לאישה: דאגה לפרנסתה ולחיים כמשפחה; הסדרת מצב האישה במקרה שתישאר לבדה (בגלל גירושין או פטירת הבעל); פירוט הנדוניה - הרכוש שהאישה מביאה עמה לביתם המשותף.

ואני בעזרת השם אעבוד ואוקיר ואזון ואפרנס ואכלכל ואשא אותך כמנהג אנשים יהודים שעובדים ומוקירים וזנים ומכלכלים ונושאים ומלבישים את נשותיהם באמונה. ונתתי לך מוהר בתולייך כסף מאתיים זוז הראוי לך, ומזונותייך וכסותך וטיפולך צרכיך ולבוא עלייך כדרך כל הארץ. והתוצאה פלונית זו והייתה לו לפלוני זה לאשה. וזו הנדוניה שהכניסה לו בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטים, בבגדים, בכלי הדירה ובכלי המיטה. וקיבל עליו פלוני חתן זה מאה זקוקים של כסף צרוף, ורצה חתן זה והוסיף לה משלו עוד סך מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדם, סך הכל מאתיים זקוקים כסף צרוף. ועוד הכניסה לו סך מסוים והוסיף לה החתן כנגדם שליש העולים לסך מסוים. סך הכל כתובה זו ונדוניה זו ותוספת זו עולים לסך כך וכך, מלבד כל בגדיה ותכשיטיה וחפציה השייכים לגופה.

ג. שעבודים: האיש משעבד חפצים מנכסיו כדי שיוכל לממש את התחייבויותיו.

וכך אמר החתן _____, אחריות שטר כתובה זו ונדוניה זו ותוספת זו קבלתי עלי ועל יורשיי אחרי להיפרע מכל המעולה והיקר שבנכסים והקניינים שיש לי תחת השמים, שקניתי ושאני עתיד לקנות, נכסים שיש להם אחריות ושאלם אחריות, כולם יהיו אחראים וערבים לפרוע מהם שטר כתובה זה ונדוניה זו ותוספת זו, ואפילו מכסות שעל גופי, בחיי ואחרי חיי, מיום זה ולעולם. ואחריות וחומר שטר כתובה זה ונדוניה זו ותוספת זו קבל עליו החתן _____ כחומר כל שטרי כתובות ותוספות הנהוגות בבנות ישראל, העשויות כתקון חז"ל שלא כאסמכתא ושלא כטופסי השטרות וכו'.

ד. קנין ושבועה: האיש מתחייב במעשה קניין לקיים את כל האמור בכתובה, ובחלק מקהילות ישראל החתן גם נשבע שבועה חמורה בתקיעת כף. וקנינו מן החתן _____ חתן זה למרת _____ בתולה זו, על כל מה שכתוב ומפורש לעיל, בכלי הקשר לקנות בו. והכל תקף וברור וקיים. בסוף שטר הכתובה חותמים העדים על הכתובה כדי לתת תוקף הלכתי לשטר הכתובה, ואף האיש מוסיף את חתימתו למשנה-תוקף.

כתובה, תש"ג, כתב
יד על נייר. אוסף
מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

טבעת לכלה, האמן:
מייכאל ענדא,
ירושלים, ישראל,
המאה העשרים, כסף.
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

פרק 1

בניית הבית

בניית הבית

פרק ו: בניית הבית

שאיפתו של כל זוג בישראל היא לבנות יחד בית שיהיו בו ששון ושמחה, אהבה ואחוה, שלום ורעות. לצד התקוות והחלומות הרבים שנרקמים עם הנישואין, בניית הבית מצריכה השקעה ועבודה רבה על המידות ועל יצירת יחסי הגומלין הראויים. לבניית קשר אמיץ וחזק בין בני הזוג, הכרח לקיים שיח משותף ומקשורת טובה. על בני הזוג להמשיך ולבנות יחד את ביתם לאורך כל חייהם ולהתמודד בכוחות משותפים עם השחיקה, השינויים והאתגרים שהחיים מציבים בפניהם.

בפרק זה נעסוק בשלושה נושאים:

- א. אהבה וכבוד: על רגש האהבה והכבוד בין בני זוג.
- ב. שלום בית: חשיבות שלום הבית והדרך להשיגו.
- ג. תקשורת: חשיבותה של התקשורת הבין-אישית ככלי לבניית קשר עמוק ומצמיח בין בני הזוג.

א. אהבה וכבוד

"מִיָּם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לִכְבוֹת אֶת הָאֱהָבָה וְנִהְרֹת לֹא יִשְׁטָפוּהָ אִם יִתֵּן אִישׁ אֶת כָּל הוֹן בֵּיתוֹ בְּאַהֲבָה בּוֹז יִבְאֶזּוּ לוֹ" (שיר השירים ח, ז). האהבה היא רגש של חיים, תחושת קרבה וחיבור אל האחר, והיא הבסיס לכל קשר זוגי. יש אהבה שחשים בני הזוג בבואם להינשא, "אֶהְבֶּת כְּלֹאֲתִיךְ" (ירמיהו ב, ב), ויש אהבה המתעצמת עם השנים והחיים המשותפים.

חז"ל מנחים אותנו כיצד אוהבים צריכים לנהוג זה בזה.

מסכת כלה רבתי פרק ד משנה י

אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך הווי נושא ונותן בטובתו, דכתיב: "וְאַהֲבַת לְרֵעֶךָ כָּמוֹךָ" (ויקרא יט, יח). מתוך ש"אהבת לרעך" הרי הוא "כמוך".

זוג פמוטים לשבת, פרס, המאה התשע עשרה, כסף, אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה

הפעם הראשונה שבה מופיעה בתורה המילה אהבה בהקשר להבעת רגשות בחיי נישואין היא במיאור אהבתו של יצחק לרבקה. בפירושו לתורה, הסביר הרב שמשון רפאל הירש מה ניתן ללמוד מתיאור אהבתם, על משמעות האהבה בחיי נישואין בעם ישראל.

הרב שמשון רפאל הירש, בראשית כד, סז

אף זו תכונה אשר ברוך ה' לא ניטשטשה בזרע אברהם ושרה יצחק ורבקה. ככל שהוסיפה להיות אשתו כן גדלה אהבתו. כדוגמת נישואין אלה של הבן היהודי הראשון, כן נוסדים הנישואין. רוב הנישואין בישראל לא על יסוד המשוקה אלא על פי שיקול התבונה...משום כך גוברת האהבה, ככל שהם מרבים להתוודע זה לזו. אך רוב הנישואין בעולם הלא יהודי נגמרים על פי מה שהם קוראים "אהבה" ואין לו לאדם אלא להציץ בתיאורי הנובלות הלקוחים מהחיים כדי להיווכח מיד, מה רבה שם התהום בין האהבה שלפני הנישואין לבין זו שלאחריהם. איך הכל טפל וחסר טעם. מה שונה הכל מתיאור הדמיון. אהבה זו היתה עיוורת ועל כל שעל בעמיד - אכזבה. לא כן הנישואין בישראל שעליהם הוא אומר "וַיִּקַּח אֶת רַבֶּקָה וַתְּהִי לוֹ לְאִשָּׁה וַיֵּאָהֲבָה" (בראשית כד, סז)! שם החתונה איננה שיא הפריחה אלא השורש לאהבה.

הרב שמשון רפאל

הירש, הרש"ר הירש (מאה י"ט), גרמניה. מנהיג שיטת "יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ". ראש ישיבה ובעל השכלה רחבה. לחם נגד הרפורמה והרפורמים. חיבר פירוש על התורה, חורב-על טעמי מצוות ואיגרות צפון.

הדרכת חז"ל היא לבסס את הזוגיות על אהבה וכבוד הדדי. המילה "כבוד" מתקשרת הן לעולם המלכות: "כבוד מלכים" - הוד והדר, והן לתיאור משקל - כובד לעומת קלות. כשאישה ואישה נוהגים כבוד זה בזה, אינם נוהגים זלזול, ציניות, ביטול - הם כבני מלכים. הם משרים שכינה בביתם. כמו כן, הכבוד הוא מתן משקל לבן או לבת הזוג - התייחסות מכבדת לדבריו, למעשיו, למחשבותיו - מתן ערך למי שהוא, כאדם.

תלמוד בבלי בבא מציעא דף נט עמוד א

אמר רבי חלבו: לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו ורש"י: באונאת דברים, לצערה, שדעתה מצויה אונאתה קרובה. לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בתוך ביתו של אדם אלא בשביל אשתו, שנאמר: "וּלְאַבְרָם הִיטִיב בְּעֵבְרָה" (בראשית יב, טז).

תלמוד בבלי יבמות דף סב עמוד א

האובה את אשתו כגופו, ומכבדה יותר מגופו, ...עליו הכתוב אומר: "וַיִּדְעָתָּ כִּי שָׁלוֹם אֶהְיֶה" (איוב ה, כד).

הכבוד הוא כמובן הדדי, ואף על האשה לכבד את בעלה.

תנא דבי אליהו רבא פרק ט

אין לך אשה כשרה בנשים אלא אשה שהיא עושה רצון בעלה.

כשהזוגיות שלמה, כשיש אהבה גדולה וכבוד הדדי בחיי היום יום – שורה השכינה בין בני הזוג.

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף יז עמוד א

דריש ר' עקיבא: איש ואשה, זכו- שכינה ביניהן, לא זכו- אש אוכלתן.

רש"י (שם) הסביר את הגמרא על ידי מדרש אותיות השם של האיש והאשה.

שכינה ביניהן – שהרי חלק את שמו ושיכנו ביניהן, [האות] יוד באיש ו[האות] ה באשה.

לא זכו אש אוכלתן – שהקדוש ברוך הוא מסלק שמו מביניהן ונמצאו אש ואש.

את הביטוי "זכו" ניתן להבין כזכייה, כהשגה של דבר נכסף, או כמו זכות העומדת לו לאדם. ניתן לדרוש את המילה גם מלשון זיכור ועידון.

ב. שלום בית

כלי לבשמים, גרמניה,
המאה השבע עשרה,
כסף, אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל
שלמה

"שאינן פרצופותיהן דומין זה לזה, ואין דעתן דומות זו לזו" (תוספתא ברכות ו, ב). אין שני בני אדם זהים זה לזה, כל אדם הוא בריאה, נשמה ואישיות ייחודית בפני עצמה. איש ואשה שבאים להקים יחד משפחה, נפגשים בתהום של שונות ביניהם. שונות זו נובעת מהיותם אנשים שונים ובשל ההבדלים המובנים בין גבר לאישה. קשר טוב בין בני זוג מוגדר כ"שלום בית". שלום צומח דווקא מתוך השונות, מתוך המרחק המפריד בין שניים.

הרב יהודה ליווא, מהר"ל, גור אריה, בראשית ב, יח

זכה נעשה לו עזר: ויש בזה דבר נעלם עוד, כי הזכר והנקיבה הם שני הפכים. זה זכר וזאת נקבה. אם זכה מתחברים בכח אחד לגמרי, כי כל שני הפכים מתאחדים בכח אחד כאשר הם זוכים. כלומר שהשם יתברך שעושה שלום בין ההפכים – מקשר ומחבר אותם, אבל כאשר אינם זוכים, אז לפי שהם הפכים גורם שהיא כנגדו.

קשה לא לכעוס על אירועים לא תקינים שמתרחשים בבית או לא להקפיד בהם. אך בית שהשלום תופס בו חשיבות רבה, מצליח להתמודד אף עם עלבונות וכעסים שעולים לעתים בין בני הזוג. בית שהשלום חשוב בו הוא בית שמאריך ימים גם במובן האיכותי. החיים בו מלאי תוכן ושמחה, הוא מקרין יציבות, ובכך הוא תורם תרומה משמעותית למרקם החיים שבין בני אדם בכלל – להסרת המתח והתחרות.

תלמוד בבלי מסכת מגילה דף כח עמוד א

שאלו תלמידיו את רבי זירא: במה הארכת ימים? אמר להם: מימי לא הקפדתי בתוך ביתי.

חכמים קבעו שחובה להדליק נרות שבת, ומצווה זו עניינה השכנת שלום בבית. יש המבארים כי החושך יוצר אווירה קודרת, וכן בשל החשכה עלולות להתעורר מריבות בבית. הדלקת הנרות בערב שבת ממלאת את הבית אור ושמחה. במצבים קיצוניים, כשאין ידה של המשפחה משגת לרכוש את כל הנדרש לקיום מצוות ועליהם לקבוע סדרי עדיפות – רכישת נרות שבת קודמת.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף כג עמוד ב

אמר רבא, פשיטא לי: נר ביתו [=נר של שבת] ונר חנוכה, נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו. נר ביתו וקידוש היום, נר ביתו עדיף, משום שלום ביתו.

רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פרק ז הלכה יז
היה לפניו נר ביתו ונר חנוכה או נר ביתו
וקדוש היום נר ביתו קודם משום שלום
ביתו, שהרי השם נמחק לעשות שלום בין
איש לאשתו. גדול השלום שכל התורה
ניתנה לעשות שלום בעולם שנאמר:
"דַּרְכֵּיךָ דַּרְכֵּי נֶעֱם וְכָל נְתִיבְתֶּיךָ שְׁלוֹם"
(משלי ג, יז).

הדלקת נרות שבת,
האמן: שאול רסקין,
תחריט, אוסף
מוזיאון וולפסון, היכל
שלמה.

חכמים גם מורים איך ליצור אווירה נעימה
ונינוחה בתוך הבית. הדברים מתייחסים
לערב שבת, אך הם יפים לכל עת.

שלשה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה:
עשרתם? (=את הפירות והירקות), ערבתם? (=עירוב חצרות), הדליקו את הנר!
תלמוד בבלי מסכת שבת דף לד עמוד א
צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דליקבלינהו מיניה. (=צריך לומר זאת בנחת,
כדי שיקבלו ממנו).

להשכנת שלום בבית יתרום הרצון ההדדי לחיות יחד מתוך שמחה. חשיבותה של השמחה בחיי הנישואין היא גדולה ועצומה. איש ואישה המקימים בית חדש בישראל מעוררים שמחה רבה בעולם. שמחתם הגדולה של בני המשפחה והאורחים בנישואיהם של בני הזוג נותנת בהם כוחות רבים לבניית ביתם. גם בשגרת החיים האיש מצאה: "וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ". השמחה היא יסוד של חיים בבית, של חיבור, של ביטוי לאהבה ולקשר הבריא בין בני הזוג.
דברים כד, ה

כִּי יִקַּח אִישׁ אִשָּׁה חֲדָשָׁה לֹא יֵצֵא בָּצָבָא וְלֹא יַעֲבֹר עָלָיו לְכָל דְּבָר נָקִי יְהִיָּה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח.

הרמב"ם, ספר המצוות מצות עשה ריד

שציוונו להתייחד החתן עם אשתו שנה תמימה, שלא יסע חוץ לעיר ולא יצא בצבא ולא יעבור עליו דבר מהדברים הדומים לאלו, אבל ישמח עמה עד מלוא שנה מיום בואו אליה. והוא אמרו יתעלה "נָקִי יְהִיָּה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח".

הרב משה צבי נריה, נר למאור, עמ' 455-456

וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ - רק לשנה?

"נָקִי יְהִיָּה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת, וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה)
ציוותה התורה לחתן: "נָקִי יְהִיָּה לְבֵיתוֹ שָׁנָה אַחַת וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח".
והדבר מפליא: וכי רק לתחילת חיי הנישואין יש צורך בציווי זה? ומה לאחר השנה הראשונה?

לאחר שנה שלמה של קיום מצות "וְשִׂמְחָה אֶת אִשְׁתּוֹ" לפרטיה, יכיר הבעל וידע

הרב משה צבי נריה
(נפטר בשנת תשנ"ו).
מייסד וראש ישיבות
בני עקיבא. מחנך
דגול ומנהיג שהקים
רשת של ישיבות
תיכוניות, ישיבות
הסדר ואולפנות ברחבי
הארץ. תלמיד מובהק
של הראי"ה קוק והרב
יעקב משה חרל"פ.
כתב ספרים רבים,
בהם עיונים הלכתיים
ואמוניים, כמו צניף
מלוכה וענבי פתחיה,
וכן ספרים העוסקים
בהגות ובתולדות חיי
של הראי"ה קוק.

שהיחס והשמחה שהוא מגלה לאשתו ומשמח אותה כה חשובים הם לבניין שלום הבית, לשניהם, שהוא ישמח אותה מרצונו העצמי, אף ללא צווי אלקי... עם תום השנה, יחליט הבעל שכדאי לו לשמח את אשתו כל ימי חייו לשמחת שניהם...

ג. מנהגי הבית

האתגר לחבר בין שני אנשים שנולדו וגדלו בעולמות שונים וליצור בית שיש בו שלום, כבוד ואהבה אינו פשוט ועם זאת מלא עושר והפריה הדדית. רצון לתת משקל לשלום הבית בין בני זוג בא לידי ביטוי לדוגמה, בשאלה כיצד ינהג כל אחד מבני הזוג ביחס למנהגי בית ההורים. בדורנו, זכינו ומתרחש לנגד עינינו נס קיבוץ הגלויות של עם ישראל. עדות וקהילות שלמות שבות לארץ, ובניהם נישאים זה לזה. הפוסקים דנו בשאלה כיצד על בני זוג לנהוג במצב כזה: האם על אחד מהשניים לוותר על מנהגי הבית בו גדל וכך ליצור בית שבו המנהג אחיד, או שראוי להשאיר על מכונה את השונות בין המנהגים?

הרב חיים דוד הלוי, שו"ת עשה לך רב חלק ו סימן לז

אין שום כח בעולם לבעל לכוף את אשתו לשונות מנהג בית אביה ולנהוג כמנהגו, אם אין הדבר מפריע לו כלל. ואדרבה נראה לי שטוב יותר שכל אשה בת עדה מסוימת שנישאה לבן עדה אחרת תמשיך בכל מכל כמנהגי בית אביה, כל זמן שאין בזה הפרעה לחיי הנישואין. ...בדין אורז בפסח, וכי מה אכפת לבעל אם היא תאכל או לאו, והרי היא מבשלת לו כרצונו, וליכול איהו וליחדי [=יאכל הוא וישמח], ומדוע יחייב גם אותה לאכול?

...כאשר ידוע לכל שיש עדות שונות ופסיקות שונות הלכות שונות ומנהגים שונים, וכל עדה בישראל נוהגת כמנהגיה, פשוט שלא שייך כאן חשש מחלוקת. מעתה מה שאמרו לגבי נישואין בין עדתיים שאשה הולכת אחר בעלה כדי למנוע מחלוקת אין הכונה מעין אותה המחלוקת שנזכרה בש"ס, אלא הפרת שלום הבית.

לסיכום: כל דבר שאינו מפריע לשלום הבית ואינו מעורר מחלוקת רשאית האשה לנהוג כמנהג בית אבותיה ואין הבעל יכול לכופה לשנותם. אבל בדברים הגורמים להפרעת שלום הבית חייבת היא לקבל עליה מנהג בית בעלה בין להקל בין להחמיר.

הרב חיים דוד הלוי

(נפטר בשנת תשנ"ח).
רבה של תל אביב וראש אבות בתי הדין. לפני כן רבה של ראשון לציון. חיבר ספרים רבים: מקור חיים השלם, בחמישה כרכים, תמצית הלכות השולחן ערוך עם מבוא והגות בכל נושא, קיצור מקור חיים, הוא קיצור של מקור חיים השלם. חיבר ספרי שו"ת עשה לך רב ושו"ת מים חיים. חיבר ספרים על פרשות השבוע, הלכות סנהדרין ועוד.

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר חלק ה - אורח חיים סימן לז

נשאלתי אודות אשה אשכנזיה שנישאת לבעל ספרדי, ובהיותה בבית אביה היתה נוהגת כמנהג הוריה בכל החומרות שנוהגים, ומהם אכילת אורז וקטניות בפסח שנוהגים בהם איסור, וכעת אותה נפשה לנהוג כמנהג בעלה לבשל אורז וקטניות ולאכלם בפסח, אם אין בזה משום: אל תטוש תורת אמך. ... ומעמה בנידון דידן אף שהאשה הנצבת בזה נהגה בנעוריה בית אביה שלא לאכול אורז וקטניות בפסח, הואיל ונישאת לבעל ספרדי שנוהג היתר בזה, נקבה תסובב גבר, ורשאית לנהוג היתר כמנהגו... שאם לא תאמר כן בטל שלום הבית, שיהיו חלוקים בעיסתם... שהדבר עלול לגרום מחלוקת בין בעל לאשתו.

כלל העולה בנדון דידן בדין אשכנזיה שנישאת לבעל ספרדי, שצריכה לנהוג כמנהג בעלה בין להקל בין להחמיר.

המכנה המשותף והשיקול המרכזי בפסיקותיהם של הרב חיים דוד הלוי והרב עובדיה יוסף הוא הדאגה לשלום הבית. שיקול זה הוביל למחלוקת בדבר יישום שלום הבית. על כן כל רצון לשינוי צריך להיעשות בנחת רוח, באהבה, בכבוד ובהכרה בקושי הכרוך לשנות מנהג של בית אבא.

הרב עובדיה יוסף, הראשון לציון והרב הראשי לישראל (תשל"ג-תשמ"ג). גדול המוסקים בזמנו. בעל ידע עצום של ספרות הלכתית וספרי שאלות ותשובות מכל התקופות והעדויות. מקים עולם התורה והשיבות של בני קהילות ספרד בזמנו. מספריו: שו"ת יביע אומר, שו"ת יחוה דעת, טהרת הבית, הליכות עולם, ועוד רבים.

כף הגשה, מצקת וצלחת פירות, ברית המועצות, 1887, כסף. אוסף מוזיאון וולפסון, היכל שלמה.

ד. "פְּמִים הַפְּנִים לַפְּנִים" תקשורת טובה בין בני הזוג

מלאכת בניית הבית והחיבור בין בני הזוג אינה פשוטה כלל ועיקר גם כאשר קיימת אהבה גדולה בין שניים. בניית בית משותף דורשת מאמץ ותשומת לב מיוחדת של האיש והאישה. אחד הכלים החשובים בבניין הבית הוא התקשורת בין האיש והאישה. חשוב לתת את הדעת על הדרך, הזמן והמקום שבהם ישתפו זה את זה בקשיים, ברגשות ובשמחות הפרטיות והמשותפות. היכולת להקשיב לבן הזוג באמת היא זו שבונה ביניהם חיבור עמוק. ובמקביל, הידיעה שבן הזוג שומע ומבין, מחלצת את האדם מבדידותו ומאפשרת בניין משותף.

1.ד חשיבותה של התקשורת היכולת לשוחח ולהתייעץ

תקשורת עם בן/בת הזוג היא דבר שיש להשקיע בו מאמץ.

תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף נט עמוד א

אמר ליה רב פפא לאביו: והא אמרי אינשי: איתתך גוצא גחין ותלמוש לה!
(תרגום: אמר לו רב פפא לאביו: זה מה שאומרים אנשים: אם אשתך נמוכה, התכופף ולחש לה).

אחד הדברים החשובים ביצירת תקשורת טובה הוא יצירת כלים לתקשורת, למשל – הקדשת זמן דרך קבע לשיחה ולדיבור בין שני בני הזוג. הרב משה בלייכר מתייחס לחשיבות ולמשמעות של דיבור כזה. הוא מצביע על רווח גדול הצומח מתקשורת טובה מעבר להעברת מידע ותיאום ציפיות:

הרב משה בלייכר, שכניה ביניהם, עמ' 72-75

הפעולות הפשוטות והנורמאליות של הרצון להקשיב לבן הזוג, לעודדו וכדו', נושאות בתוכן משמעות גדולה מאוד, שכן הן מוציאות אל הפועל את המהות האחת, את הקשר הפנימי והעמוק שבין האיש לאשה. כאשר שניהם יושבים בבית ומשוחחים, והבעל מקשיב לאשתו ושומע מה עבר עליה בבית, בעבודה או בלימודים, וכן

האשה שומעת מה עבר על בעלה במשך היום - אלו אינם דיבורים רגילים בין שני אנשים. שיחה של זוג נשוי, גם אם היא קצרה, היא בעלת משמעות גדולה מאוד. שכן כאמור, ביסוד הקשר ביניהם עומדת אמת אידיאלית, כללית, אחדותית שממנה נובעת תכונת האחדות העמוקה הדוחפת אותם להתקשר זה אל זה, והיא היוצאת אל הפועל ומתבטאת בשיחות פשוטות אלו, ובהקשבה הפשוטה שבהן. לא הקשבה כדי לצאת ידי חובה, וכן לא הקשבה כדי לשפר ולתקן את מעשיו של בן הזוג, ובוודאי לא הקשבה כדי לשפוט ולערוך לו מבחנים במה הוא הצליח ובמה הוא נכשל, אלא הקשבה מתוך רצון לשמוע מה עבר על בן הזוג: לשמוע כדי להשתתף, להיות עמו.

כאן המקום להוסיף, שלכל אדם יש בדרך כלל קשיים במקום בו הוא נמצא. יש קשיים בלימוד בישיבה ויש קשיים בעבודה. אולם כאשר הבעל בא הביתה, הוא לא צריך להרגיש שהוא צריך להציג את עצמו כאדם מצליח ושלם, שכל היום לומד בלי הפרעה. או להעמיד פנים שהעסקים שהוא עושה רק פורחים ומצליחים ואין לו שום כישלונות. להיפך! כשהוא בא הבית הוא אינו עומד במבחן. הוא צריך להרגיש חופשי, לחוש שיש לו שותפה שפשוט רוצה לשמוע אותו, שותפה שמקבלת אותו בלי שום תנאי ולא משנה כלל מה עשה ומה לא עשה. במה הצליח ובמה לא. שותפה שמקבלת אותו ומעודדת אותו על כל דבר טוב שהוא עושה, קטן או גדול.

כך נכונים הדברים גם ביחסו של הבעל אל האשה. האשה אינה צריכה להרגיש שהיא חייבת לדאוג שהבית יהיה תמיד מסודר ונקי וכדו', ואם לא - היא נכשלת, או שבעלה לא יעריך אותה. ההיפך הגמור. ההרגשה שצריכה להיות היא, שעצם האחדות, עצם השותפות ביניהם היא העומדת במרכז חייהם, היא החשובה ובעלת הערך והיא חזקה יותר מהכול. היא איננה עומדת למבחן והיא איננה על תנאי.

פעמים רבות בני הזוג אינם מבינים איזו עצמה ואיזה כוח נותנים השותפות, האמון והעידוד לבן הזוג. אם מקבלים את בן הזוג כמות שהוא, רוצים לשמוע אותו שלא לשם השגת מטרה כלשהי - בכך בונים ומפתחים את תכונת האחדות העמוקה שביניהם. לעומת זאת אם רוצים להשיג מטרה כלשהי - זהו כישלון. האמת היא, שכאשר לומדים להעריך את עצם השותפות, את עצם הקשר, כאשר לומדים לעודד ולהעריך כל נקודה קטנה של טוב אצל בן הזוג, הולכים ומתפתחים כוחות אמיתיים לפעול ולעשות.

2.2 קשיים בתקשורת

גם כאשר בני זוג מבינים את חשיבותה של תקשורת טובה ביניהם, הם עלולים להיתקל בקשיים. בגמרא מסופר על אדם שעלה מבבל לארץ ישראל ונשא אישה בת הארץ. הסיפור ממחיש עד כמה מוסכמות חברתיות והבדלים בשפה עלולים ליצור אי-הבנה ומתח בין בני זוג.

תלמוד בבלי מסכת נדרים דף טו עמוד ב

ההוא בר בבל דסליק לארעא דישראל, נסיב איתתא, אמר לה: בשילי לי תרי טלפי, בשילה ליה תרי טלפי, רתח עליה. למחר אמר לה: בשילי לי גריוא, בשילה ליה גריוא. אמר לה: זילי אייתי לי תרי בוציני, אזלת ואייתי ליה תרי שרגי. אמר לה: זילי תברי יתהון על רישא דבבא. הוה יתיב בבא בן בוטא אבבא וקא דאין דינא, אזלת ותברת יתהון על רישיה. אמר לה: מה הדין דעבדת? אמרה ליה: כך ציוני בעלי. אמר: את עשית רצון בעליך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא. (תרגום: בן בבל שעלה לארץ ישראל נשא אשה ואמר לה: בשלי לי שני עדשים [כוונתו- שתבשל מעט עדשים] בשלה לו בדיוק שני עדשים. רתח עליה. למחר אמר לה: בשלי לי סאה של עדשים [כוונתו- כמות גדולה] בשלה לו סאה [בדיוק סאה, שזו מידה גדולה- בין 7 ל-14 ליטר, הרבה יותר מסעודת אדם אחד]. אמר לה: לכי הביאי לי שני אבטיחים [דלעות קטנות או קישואים בארמית בבבלי] הלכה והביאה לו שני נרות ["בוצינא" בארמית ארצישראלית גם: נר]. אמר לה [בכעס]: לכי שברי אותם על ראש השער. בשער היה יושב בבא בן בוטא והיה דן דין. הלכה ושברה אותם על ראשו ["בבא" בארמית זהו שער, וזה גם היה שמו של החכם]. אמר לה: מה זה שעשית? אמרה לו: כך ציוני בעלי. אמר: את עשית רצון בעלך, המקום יוציא ממך שני בנים כבבא בן בוטא)

בסיפור מוצג פער תרבותי בין איש לאשתו, שהביא ליחסים עכורים ביניהם. הרקע הוא השונות בשפה בין בבל ובין ארץ ישראל. לנו לא ברור האם האדם הבבלי היה מודע כלל לכך שאשתו הבינה אותו אחרת מכוונתו בשל הבדלי השפה. בולט מאוד, שלמרות קשיי התקשורת הם לא ניסו לברר מהי סיבתם ואיך ניתן למנוע אותם. המצב הלך והידרדר עד כדי שבירת נרות על ראש החכם בשער העיר. הסיפור עוסק אמנם באי-הבנה בשל קשיי שפה, אך אותו עיקרון פועל גם כשפירוש

המילים ברור לבני הזוג ובכל זאת יש ביניהם הבדל מנטלי או אחר. תקשורת פתוחה בין בני הזוג בזמן מעשה (כגון: מה כוונתך), או לאחר מעשה (כגון: מדוע נהגת כך), יכולה למנוע את אי-ההבנה ואולי גם לגשר על הפער המהותי ביניהם.

3.7 השכנת שלום בין איש לאשתו

מסירות הנפש של בבא בן בוטא שבה ספג את הביזיון לשם שלום הבית, היא פתח להבנת האחריות של האיש והאישה להשכין שלום בבית שבו הופר השלום. במשנה נאמר:

משנה מסכת פאה פרק א משנה א

אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא. כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין איש לאשתו.

הרב ישראל ליפשיץ, תפארת ישראל שם

הבאת שלום אפילו אין שניהם רוצים, אפילו הכי (=למרות זאת) יטריח את עצמו לפתותם לתווך השלום ביניהן, ומהאי טעמא (=ומטעם זה) לא אמר התנא לעשות שלום, רק (=אלא) "הבאת שלום". דהיינו להביא עצות מרחוק להכריחם בדבריו הרכים להביא שלום ביניהן.

מי שביכולתו לסייע בפתרון מחלוקות וסכסוכים בין איש לאשתו צריך להתאמץ ולהשקיע בכך. בני הזוג עצמם גם צריכים להיות מודעים לכך שלעתים, בעת מצוקה, כדאי ואף מומלץ להיעזר בזולת (קרוב משפחה, חבר מוערך, רב שמתמחה בעניין, איש מקצוע מסוג זה או אחר).

קמיע, פרס, מחצית המאה התשע
עשרה, פח פליז. אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

פרק ז

מצוות עונה

פרק ז: מצוות עונה

נושא מורכב ועדין זה של חיי האישות מצריך איפוק בגבולות הדיבור עליו מתוך רצון לשמור על הצניעות, האינטימיות והעומק שבהסתרה. עם זאת, מדובר במרכיב חשוב של הזוגיות ובמצווה מהתורה, אחת מתרי"ג מצוות. כמו בכל הנושאים שבהם עסקנו, גם בפרק זה נתוודע להדרכת התורה בנושא הקשר הגופני בזוגיות. אין זה ראוי שההיכרות עם התוכן האינטימי העמוק ביותר בחיי זוג נשוי, קרי המפגש הפיזי בין איש לאישה, תישאב מכלי התרבות העכשווית – הטלוויזיה, הרחוב, האינטרנט ודומיהם.

פרק זה יעסוק בשלושה נושאים:

מצוות עונה – חיי אישות בין בני הזוג.

משמעות החיבור הגופני – חשיבותו של החיבור הפיזי לקשר שבין איש לאישה מתוך הדדיות ושמחה, צניעות וקדושה.
חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה.

א. מצוות עונה – חיי אישות בין בני זוג

קשר זוגי בין איש לאישה מכיל ומביא לידי ביטוי רבדים שונים ומגוונים הקיימים באדם. קשר זוגי הוא מצווה מתרי"ג מצוות, והקשר הפיזי בין איש לאשתו כמצווה מכונה אצל חז"ל: מצוות עונה. הקב"ה, יוצר האדם, הוא שיצר את החיים בצורתם זו, הוא שקשר בין האיש והאישה בכל הרבדים הרוחניים, הנפשיים והגופניים, והוא החפץ במערכת קשרים כזו. מצוות עונה נותנת מקום לקשר המלא והחי בין בני הזוג ומכירה בחשיבותו של המפגש הפיזי לא רק כהקדמה למצוות פרייה ורבייה, אלא גם כקשר המאפשר חיבור עמוק בין בני זוג. המצווה מוטלת על האיש, שאחת מחובותיו לאשתו היא קיום חיי אישות בזמנים מסוימים. אך כמובן שהתפילה והייחול הם לקשר הדדי שבו החובה הופכת לזכות, והאיש והאישה שותפים מלאים בחיבור.

מצוות עונה מוזכרת בתורה בהקשר של אמה עבריייה. אדונה של אמה עבריייה יכול ליינע אותה להיות אישה לבנו או לעצמו. מרגע שהאמה נישאת - חייב האיש להעניק לה את זכויות היסוד שלה. במצב אישי מסובך ומורכב שכזה מחייבת התורה את האיש במצוות עונה כדי ליצור חיבור וקשר אמתי בינו לבין האישה - האמה שהוא נשא. על אחת כמה וכמה שחובה זו מוטלת בין איש ואישה שנישאו באופן רגיל.

שמות כא, י

אם אַחֶרֶת יִקַּח לוֹ שְׂאֵרָה כְּסוּתָהּ וְעִנְתָּהּ לֹא יִגָּרַע

מכילתא דרבי ישמעאל משפטים - מסכת דנזיקין פרשה ג

"שְׂאֵרָה" - אלו מזונותיה, "כְּסוּתָהּ" - כמשמעו; "וְעִנְתָּהּ" - זו דרך ארץ.

את מהותן של הלכות אישות הסביר הרב סולובייצ'יק.

הרב יוסף זב סולובייצ'יק, "ובקשתם משם", איש ההלכה, עמ' 209

הן הפילוסופיה היוונית והן הנצרות לא תפסו את הבחינה המטפיזית-מוסרית בהזדווגות המינית. רק בהלכה יש לפעולה זו יסוד מוצק בחיים הדתיים - מצוות פרו ורבו היא מצווה ראשונה בתורה. חיי נישואין הם חיים טהורים ומבורכים. חייו של הרווק, אף על פי שלא חטא מעולם, נוגדים את תפיסת ההלכה. כל מי שאינו נושא אשה שריו בלי שמחה, בלי ברכה ובלי תורה. הקב"ה בעצמו מזווג זיווגים. שמחת חתן וכלה חשובה מאד, וכל המשתתף בה - שכרו רב. האיש מחויב להזדקק לאשתו לפרקים קבועים, הכל לפי כוח גופו ותנאי עבודתו. הלכות תשמיש המיטה מיוסדות על עקרונ פסיכולוגי ועל היגיינה מינית והן מפליאות בפיקחותן וב"חדישותן". כמה תשומת לב והבנה עדינה ואינטימית טמונות בדינים אלה. ואותה ההלכה, הקשה כברזל, שאסרה הזדווגות לאשה בימי נידתה ועשתה כמה סייגים לאיסור זה, הטילה חובה מוחלטת על האדם להזדקק לאשתו מפרק לפרק מתוך אהבה וחביבה. ההלכה קבעה את המושג "בעילת מצווה". האדם עובד את בוראו בגופו, באכילתו ובפעולה המינית, ויפה עבודה זו מעבודת התפילה.

ב. משמעות החיבור הגופני

יחסם של חכמי ישראל לחיבור הפיזי שבין איש לאשתו מדגיש ומחדד את מעלתה וחשיבותה של מצוות עונה. החכמים האריכו והעמיקו בחשיבות החיבור הפיזי שבין איש לאשתו כשהוא נעשה בקדושה ובטהרה. במעשה זה מתממש הייעוד הנשגב של האדם כצלם אלקים, בכוח וביכולת שניתנה לו ליצור חיים, לחבר שמים וארץ, נצחיות וזמניות, לחבר גוף ורוח ובכך להביע בחיים המשותפים את אחדותו של העולם שברא הקב"ה.

בתורה מסופר על הדרך שבה ברא הקב"ה את האישה ועל אודות המפגש המיוחד של האיש עם אשתו לאחר שהתעורר מהתרדמה שנפלה עליו. הרמב"ן בפירושו לתורה הסביר את הפסוקים הללו כבסיס לחיי כל זוג, כאשר נפגש איש עם אשתו, אם כי הוא איננו עוסק ישירות בחיבור הגופני. מדבריו יש ללמוד על המיוחד שבקשר האנושי בין איש ואישה גם בחיבור הגופני.

בראשית ב, כג-כד

(כג) וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים זֹאת הַפֶּעַם עֵצָם מֵעֵצֵי הַגֶּן וְכָשָׁר מִבְּשָׂרִי לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לִקְחָהּ זֹאת: (כד) עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׁר אֶחָד:

הרב משה בן נחמן, רמב"ן, בראשית ב, כד

לבשר אחד - הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד, לשון רש"י. ואין בזה טעם, כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם. והנכון בעיני, כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן, אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם. ומפני זה אמר הכתוב, בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה, והיתה בחיקו כבשרו ויחפץ בה להיותה תמיד עמו. וכאשר היה זה באדם, הושם טבעו בתולדותיו, להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם, עוזבים את אביהם ואת אמם, ורואים את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד.

המהר"ל מבאר אף הוא את המיוחד שבחיבור האנושי לעומת בעלי החיים:

הרב יהודה ליווא, מהר"ל, באר הגולה - הבאר החמישי, עמ' צג

כי חבר האדם עם אשתו שיהיו לדבר אחד לגמרי, והחבור הזה אל תאמר כי הוא דבר גשמי כמו שאר בעלי חיים, אין הדבר כך. כי יש להם לאיש ואשה כח החבור מן השם יתברך, וכמו שנרמז במלת איש ואשה כי בהם נשתתף שמו הוא שם י"ה. היו"ד באיש, הה"א באשה. לומר כי השם יתברך מחבר הזיווג הזה ומאחד אותם, לכך שמו ביניהם. ודבר זה הוא החבור מן איש ואשה, ולכך כח עליון מחבר אותם.

ג. חיבור מתוך רצון משותף ובשמחה

בעולם הרחב מכנים את הקשר הפיזי שבין איש לאישה בשם יחסי מין. חז"ל מדריכים אותנו לדבר על נושאים צנועים ואינטימיים אלה בלשון נקייה: "דברו חכמים בלשון נקייה" (משנה נדה ו, יא). ועל כן אנו מכנים את הקשר הפיזי בשם "חיי אישות". ההבדל מקפל בתוכו תפיסה אחרת על המתרחש במהלך המפגש הפיזי בין בני זוג. הקשר הפיזי איננו רק מפגש בין שני מינים ופורקן יצרים, אלא הוא ביטוי של חיים אחדותיים של שני אנשים, שהם כאיש אחד ומתוך כך כבשר אחד. היכולת למצוא שפה מתאימה לדבר על נושאים רגישים ועדינים אלו חשובה במיוחד בתוך הקשר הזוגי והיא פתח גדול להרגיש ולהיות מודע כל אחד לצורכי בן ובת זוגו. הלכות רבות עוסקות בהרחבה רבה בצורך בהדדיות וברצון משותף של בני הזוג להיות בחיבור מלא ובהשלכות החמורות של מפגש שנעשה שלא על פי דרך זו.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף עב עמוד ב

אמר רבא: חייב אדם לשמח אשתו בדבר מצוה! [=תשמיש המיטה]. (רש"י: לשמח - אפילו שלא בשעת עונתה, אם רואה שמתאוות לו).

הרמב"ם מצביע על מצבים שבהם יש מניעה הלכתית מלקיים חיי אישות בשל הדרישה ההלכתית לקיים חיי אישות מתוך שמחה, אהבה וצניעות.

אף על פי שאשתו של אדם מותרת לו תמיד, ראוי לו לתלמיד חכם שינהיג עצמו בקדושה... ולא יקל בראשו ביותר, ולא ינבל את פיו בדברי הבאי ואפילו בינו לבינה. הרי הוא אומר בקבלה: "וּמִגִּיד לְאָדָם מֶה שׁוֹחַ" (עמוס ד, יג). אמרו חכמים: אפילו שיחה קלה שבין אדם לאשתו עתיד ליתן עליה את הדין (חגיגה ה ע"ב). ולא יהיו שניהם לא שכורים ולא עצלנים ולא עצבנים... אלא ברצון שניהם ובשמחתם.

חיי האישות מתקיימים בצניעות בין איש לאשתו. את האהבה והקשר העמוק ביניהם הם מבטאים בינם לבין עצמם ולא בפרהסיה, בצניעות ולא בפריצות ובהוללות. גם גילויי חיבה שבין בני זוג (מגע, חיבוק, נישוק) הם עניין שבינם לבין עצמם ולא בפרהסיה.

מקווה בהרודיון,
שלהי תקופת בית
המקדש השני

פרק ח

טומאה וטהרה

ההפסד והזיהום

פרק ח: טומאה וטהרה

במהלך חייו של זוג נשוי יש ימים שבהם הם מותרים בקרבה פיזית, ויש ימים שבהם הם אסורים בקרבה זו. הדימום בימי הווסת מגדיר את האישה כנידה, ובני הזוג אסורים במפגש פיזי. מעגל חיים זה – קרבה פיזית ומרחק פיזי – צופן אתגרים, הזדמנויות והתמודדויות לכל זוג וזוג. בפרק זה נעסוק בעקרונות ההלכתיים ובמשמעויות הרוחניות המלוות את מעגל הקשר של איש ואישה (לא נעסוק בכל פרטי הדינים. דינים אלו יש ללמוד באופן מסודר ומדויק לפני מועד החתונה, הכלה – עם מדריכת כלות, והחתן – עם מדריך חתנים).

בפרק זה, נעסוק בשבעה נושאים:

טומאת הנידה והזבה – איסורי הקרבה בין איש לאישה בזמנים שונים.

משמעות דיני טומאה וטהרה.

דינים שנוגעים בימים שבני הזוג אסורים בקרבה פיזית.

"סוגה בשושנים" – משמעותם של ימי ההרחקות ותרומתם לקשר הזוגי.

הפסק טהרה ושבעה נקיים.

טבילה במקווה – עיקרי הדינים של טבילת האישה במקווה.

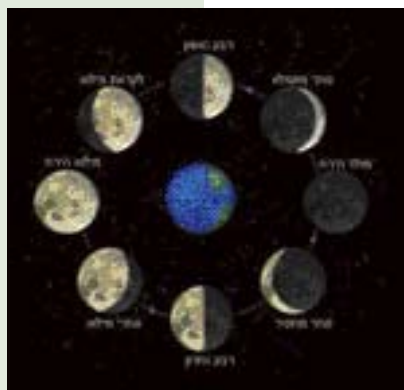
משמעות הטבילה במקווה.

פתיחה – מחזור הלבנה והמחזוריות הנשית

הלכות טהרת המשפחה בנויות סביב המחזוריות החודשית של האישה. כשהאישה היא בזמן הדימום הווסתי – בני הזוג נאסרים בקרבה פיזית, ובדרך כלל סביב זמן הפוריות טובלת האישה במקווה ובני הזוג שבים להיות מותרים.

המחזוריות היא תנועת חיים. אנו מוצאים אותה סביבנו בעולם

בתחומים רבים – גאות ושפל, שאיפה ונשיפה, צמיחה וקמילה, חיים ומוות, חיסרון והתמלאות. גם בממד הזמן יש מחזוריות, המתבטאת בלבנה הנעה בין חיסרון למילוי. כהקדמה לנושא בפרק זה, נעסוק בקשר המיוחד שבין ראשי החודשים, עת מולד הלבנה, לבין נשות ישראל, שגם בגופן חלה התחדשות שכזו מידי חודש בחודשו. כפועל יוצא מייחודיות זו של הנשים, נתבונן גם במצוות המיוחדות לנשים.

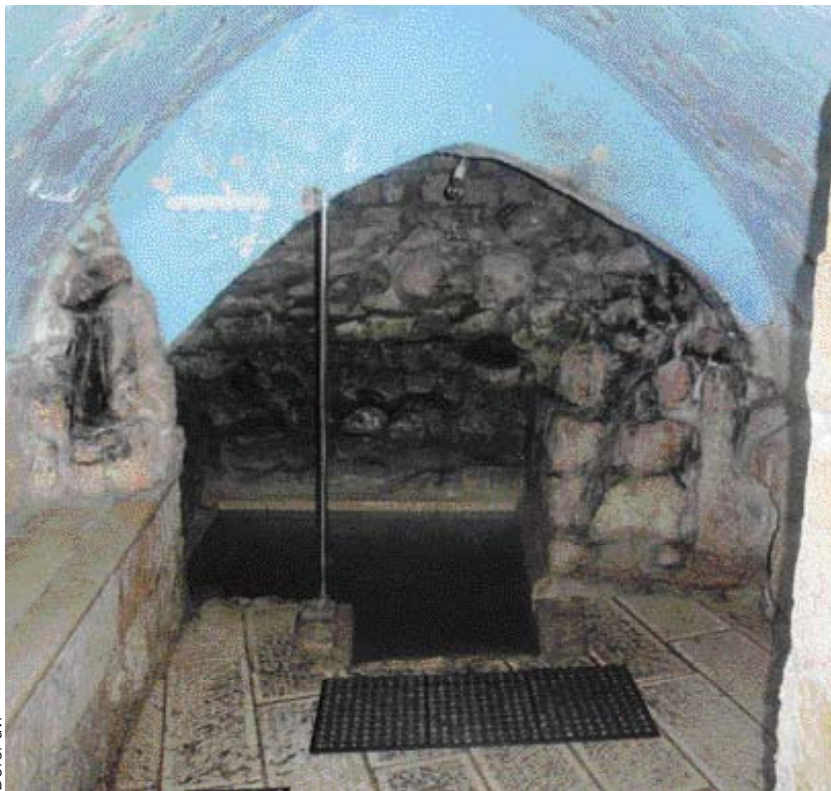

פרקי דרבי אליעזר (היגר) - "חורב" פרק מד

שמעו הנשים ולא קבלו עליהם ליתן נזמיהן לבעליהן (=בחטא העגל), אלא אמרו להם: אתם רוצים לעשות שקוץ ותועבה שאין בו כח להציל? לא שמעו להם, ונתן הקדוש ברוך הוא שכרן של נשים בעולם הזה ובעולם הבא. ומה שכר נתן להם לעולם הזה ולעולם הבא? שהן משמרות ראשי חדשים, שנאמר: "הַמְשֹׁבֵיעַ בְּטוֹב עֲדִין תַּתְּחַדֵּשׁ כְּנֶשֶׁר נַעֲרִיכִי" (תהילים קג, ה).

הנשים שלא חטאו בחטא העגל ולא חיפשו את החידוש החיצוני והעקר כתחליף לעבודת ה', זכו לחוות התחדשות פנימית שתלווה אותן לאורך חייהן בשמירת ראשי החודשים.

הרב יצחק אור זרוע הסביר את הקשר בין ראשי החודשים לבין מהומה של הנשיות - ההתחדשות בכל חודש וחודש.

Deror avi

"מקווה האר"י" בצפת

הרב יצחק אור זרוע, ספר אור זרוע חלק ב - הלכות ראש חודש סימן תנד

נשים שנוהגות שלא לעשות מלאכה בראש חודש מנהג כשר וישר. וראיתי כתוב שיש בפרקי דרבי אליעזר שהקב"ה נתן לנשים שכר לשמור ראש חודש על שלא חטאו במעשה העגל, ולעמיד לבוא הקב"ה מחדש אותן כעין ראש חודש שנאמר: "כִּי כַּאֲשֶׁר הָשָׁמִים הַמַּחֲדָשִׁים וְהָאָרֶץ הַמַּחֲדָּשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עֹשֶׂה עֲמָדִים לִפְנֵי נֶאֱמָר ה' כֵּן יַעֲמֹד זַרְעֲכֶם וְשִׁמְכֶם" (ישעיהו 50, כב), ואומר: "מִתְחַדֵּשׁ כְּנֶשֶׁר נְעוּרָיִכִי" (תהילים קב, ה).
תדע לך שבכל חודש וחודש האשה מתחדשת וטובלת וחוזרת לבעלה והיא חביבה עליו כיום החופה, כשם שהלבנה מתחדשת בכל ראש חודש והכל מתאווין לראותה. כך האשה כשהיא מתחדשת בכל חודש בעלה מתאווה אליה וחביבה לו כאשה חדשה. כלומר ולכך הוי ראש חודש יום טוב של נשים.

הרב שמואל וואזנר מרחיב על הקשר בין ראשי החודשים לנשות ישראל. מעבר למנהג שנהגו הנשים לא לעשות מלאכה בראש חודש, הוא מצביע על קשר בין קידוש הלבנה, הנעשה כשהלבנה בתחילת חידושה, להתעוררות מחודשת של שמחת הקידושין של האשה לבעלה:

הרב שמואל וואזנר, שו"ת שבט הלוי חלק ח סימן קצה *

כל אשה רגילה דרכה שהיא עוברת מידי חודש בחדשו ימי ירידה ועליה, ימי התרחקות וימי התחדשות, ... שבכל חודש האשה מתחדשת וטובלת כשם שהלבנה מתחדשת, ... שקידוש לבנה הוא ענין שמחת נשואין שהאשה חוזרת ומתקדשת לבעלה, הרי דאפילו ענין הקידושין חוזר וניער בכל חודש וחודש, ועל כן הלכות אלה הם יסוד היסודות ועמוד הגדול אשר כל בית ישראל נשען עליהם וקובע מיד ולדורות.

שלוש מצוות שייכות לנשים באופן מיוחד: נידה, הפרשת חלה והזלקת נר שבת (משנה שבת ב, ו). שלוש מצוות אלו קשורות באופן עמוק לבית היהודי ולקשר בין האיש לאישה.

הרב יוסף חיים, הבן איש חי, הסביר מדוע מצוות אלו, המיוחדות דווקא לנשים, צריכות להיות חביבות ויקרות להן במיוחד, ומבין השלוש מתבלטת טהרת הנידה:

הרב יוסף חיים, בן איש חי, הלכות שנה שניה - פרשת צו *

נתן הקדוש ברוך הוא שלש מצות לנשים, שיהיו הם עיקר בהם אף על פי דשייכה (ששייכת) גם באנשים. והם: מצות חלה, נר שבת ונדָה. כי אף על גב דגם (=שגם)

הרב שמואל הלוי

וואזנר - רב שכונת זכרון מאיר בבני ברק וראש ישיבת חכמי לובלין. מתלמידי הרב מאיר שפירא בלובלין. נחשב מגדולי הפוסקים והמשיבים בדורו בציבור החרדי. ספריו הם שו"ת שבט הלוי, ושיעורי שבט הלוי על הלכות נידה ועוד.

הרב יוסף חיים

ספרו בן איש חי, ספר הלכות על בסיס סדר פרשות השבוע. פסיקתו מבוססת על הקבלה. חיבר למעלה מ-80 ספרים בכל מקצועות התורה. בספר השו"ת "רב פעלים" תשובות לשואלים ממקומות רבים בעולם.

האיש אינו יכול לאכול בלא חלה, וחייב בהדלקת הנר, ומוזהר באיסורים של נדה, עם כל זה הנשים הם עיקר.

(א) דאינו (שאינו) יכול הבעל להפריש חלה אם יש לו אשה, כי היא מוקדמת עליו במצוה זו.

(ב) וגם בנר שבת יש לה קדימה, שהיא תדליק ותברך.

(ג) וכן מצות הנדה שייכת בה דוקא שהיא הרואה וסופרת שבעה נקיים וטובלת, ובזכר לא יש כזאת.

יש בשלש אלה אשר מיוחדים לנשים מצוה אחת גדולה מן שתיים שעמה ושייכה בנשים יותר, והיא מצות שמירת הנדה. על כן כמה וכמה צריכין הנשים לחבב מצוה זו של שמירת הנדה ולהיזהר בה מאד מאד, יען כי במצווה זו יש להם יתרון על האנשים דלא שייכה בהו (=לא שייכת להם, לגברים).

זאת, ועוד, כי באמת מצוה זו רבו אזהרות והלכות שיש בה מאה ידות על הלכות חלה והלכות נר, והעוברת על אזהרות של הלכות נדה עונשה חמור, כי איסור שלה הוא כרת, ממילא תבין כי הזהירה בה שכרה גדול ועצום, כי לפום צערא אגרא: (=לפי הצער השכר).

א. טומאת הנידה והזבה

מבוא ביולוגי (מבוסס על: מיכל נגן, מתוך הספר איש אישה, הרב אלישיב קנוהל, עמ' 229) עם גיל ההתבגרות, מתחוללים בגופך שינויים רבים, ואת הופכת מילדה - לנערה, העתידה להפוך לאישה. למדי להכיר את גופך, להעריך אותו ולכבדו. לכבדו על המחזוריות המופלאה שבו, ועל היכולת העתידית בע"ה להרות וללדת. חכמת גופך היא ביטוי לחכמת הבריאה של הקב"ה. ראי את גופך ככלי מחזיק ברכה, כמקור של חיים ושל קדושה.

בכל תינוקת שמגיעה לעולם מצויים אברי הרבייה: הרחם - איבר ההולדה והבאת החיים לעולם, השחלות - שבתוכן מאגר אדיר של ביציות המוכנות ומחכות להבשלתן בבוא העת. עד לגיל ההתבגרות הן מצויות בתרדמה, ואז חלקן מתעוררות

ומבשילות. בשחלה אין ייצור נוסף של ביציות מעבר לביציות שנוצרו בזמן העוברי, ורק כ-400 ביציות מגיעות להבשלה מלאה במשך שנות פוריותה של האישה. לעומת זאת, אצל נער ייצור תאי הזרע מתחיל רק בגיל ההתבגרות, ובכל יום גופו מייצר מיליוני תאי זרע עד זקנה ושיבה.

בגיל ההתבגרות (בדרך כלל בין גיל 11 לגיל 16) מתחיל תהליך בגוף הנערה הנקרא "המחזור החודשי". אורך המחזור ברוב המקרים הוא בין 23-35 ימים. המחזור החודשי נשלט בידי מערכת מורכבת של הורמונים (חומרים כימיים המקשרים בין תאי הגוף השונים ועוברים ממקום למקום באמצעות מערכת הדם). גם אצל גברים ייצור תאי הזרע קשור להפרשת הורמונים, אבל ההפרשה ההורמונלית אצל גברים זהה מידי יום ואינה מחזורית.

בכל חודש משלימה ביצית אחת את התפתחותה בשחלה, והיא מוכנה להפריה. לאחר שהיא הבשילה, יוצאת הביצית מהשחלה אל החצוצרה (צינורית המחברת בין השחלות לבין הרחם). חריגה זו של הביצית מהשחלה אל החצוצרה נקראת ביוץ. במקביל להתפתחות הביצית, חלים שינויים גם ברחם - רירית הרחם, שהיא השכבה הפנימית של הרחם, מתעבה בהדרגה ומתמלאת בכלי דם כדי להתכונן לקליטת ביצית מופרית.

אם ביצית בשלה פוגשת תאי זרע בחצוצרה, עשויה להתרחש הפריה. אם התרחשה הפריה, מתחיל היריון. הביצית המופרית מגיעה לרחם, עובר זעיר מתחיל להשתרש בתוך הרחם ולהתפתח עד לידתו. כאשר לא מתרחשת הפריה, הביצית מתנוונת ומתמוססת בתוך החצוצרה, ורירית הרחם מתנוונת גם היא ונפלטת בדימום דרך הנרתיק אל מחוץ לגוף. דימום זה הוא הקרוי בתורה "צֶת נִדָּה" (ויקרא טו, כה) של האישה. לאחר התפרקות רירית הרחם והדימום, מתחיל מחזור חדש - ביצית חדשה מבשילה ורירית הרחם נבנית מחדש.

בתורה מזכרות שתי טומאות הקשורות להפרשות היוצאות מן הגוף אצל נשים: טומאת נידה (ויקרא טו, יט; יח, א-ה; יט, כד-ל), וטומאת זבה (ויקרא טו, כה, כח-לא). הנידה היא אישה שיש לה דימום מהרחם בזמן הקבוע של הווסת כחלק מהמחזור החודשי. מזמן שיצא דם מהרחם, אפילו טיפת דם כחרדל (טיפת דם מועטה ביותר כגודל גרגיר של צמח חרדל), האישה נידה.

הזבה היא אישה שיש לה דימום רב שלא בזמן הקבוע באופן מחזורי.

כל אישה הרואה דם, טמאה טומאת נידה שבעה ימים. לאחר שבעה ימים היא יכולה להיטהר מהטומאה. לעומת זאת, בטומאת הזבה יש לספור שבעה ימים ללא דימום ורק אז ניתן להיטהר. בשל צרות הגלות והחשש שתתמצט הידיעה להבחין היטב בין דם נידה לדם זיבה, קיבלו על עצמן בנות ישראל עוד בתקופת התלמוד שגם נידה תנהג כזבה ותספור שבעה ימים נקיים עד לטהרתה. חומרה זו שהתקבלה על ידי בנות ישראל כונמה בספרות הפוסקים בשם: "חומרא דר' זירא".

תלמוד בבלי מסכת נדה דף סו עמוד א

אמר ר' זירא: בנות ישראל החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחרדל יושבות עליה שבעה נקיים.

קבלה זו היא דין מוחלט, וחכמים מביאים אותו כדוגמה ל"הלכה פסוקה" – דין ברור שאין לגביו מחלוקת. הרמב"ם (הלכות איסורי ביאה יא, י) כתב על חומרה זו ש"אין לסור ממנה לעולם".

הרמב"ן הסביר את התהליכים ההיסטוריים שהובילו להשוואת דין הנידה לדין הזבה.

הרב משה בן נחמן, רמב"ן, הלכות נידה פרק א, טו-יט

כשנתמצט לבן של חכמים מפני כובד הגלות ותכיפת הצרות חששו שמא יבואו לטעות בדבר שזדונו כרת... ואפילו היתה מראה דם לחכם גדול ובקי אפשר שתטעה בעצמה במנין הנדות והזיבה... החמירו בנות ישראל על עצמן שאפילו ראתה יום אחד דם טיפה כל שהיא ופסק הדם סופרת לה שבעה נקיים, ... ומפני מה החמירו בנות ישראל על עצמן כך? כדי שיהיו בכל זמן מונות מנין אחד ולא תשתנה מנהגן ... חומרא זו שנהגו בנות ישראל הוכשרה בעיני החכמים ועשו אותה כהלכה פסוקה בכל מקום, לפיכך אסור לאדם להקל בה ראשו לעולם.

הרב מרדכי אליהו הסביר את חשיבותה של הלכה זו.

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' י-יא

מדין תורה יש שני סוגי טומאות לאשה: נידה וזבה. ויש הרבה הבדלים ביניהם לעניין קורבנות בזמן שבית המקדש קיים, לעניין שבעה נקיים שזבה חייבת לספור ועוד. אך בנות ישראל החמירו על עצמן שעל כל טיפת דם קטנה כחרדל יושבות הן שבעה נקיים כמו זבה. וסיבות רבות לחומרא זאת, והחשובה שבהן היא כדי שתהיה לכל הנשים ספירה אחידה ולא תצטרך כל אחת ואחת לחשב לעצמה חשבונות מסובכים שלא כולן בקיאות בהם. דין זה, אף על פי שהוא חומרא, נקבע כהלכה שאין עליה עוררין.

הרב מרדכי אליהו
(נפטר בשנת תש"ע),
ירושלים. דיין בבית
הדין הגדול, מקובל,
כיהן בתפקיד הראשון
לציון והרב הראשי
לישראל (תשמ"ג-
תשנ"ג). ממנהיגי
הציונות הדתית.
השיב תשובות
הלכתיות רבות מאוד.
מספריו: דרכי טהרה,
שו"ת הרב הראשי,
שו"ת דברי מרדכי
ועוד ספרי דרשות.

ב. משמעותם של דיני טומאה וטהרה

פעמים רבות דיני טומאה וטהרה נראים כגזרה אלוקית הקשה להבנה וכתובעים מסירות רבה בקיומם. המדרש הבא מדגיש את חביבותם של דינים אלו בעיני הקב"ה.

ויקרא רבה (וילנא) פרשה יט, ג

"שְׁחֹרֹת כְּעֹרֶב" (שיר השירים ה, יא) ... ר' שמואל בר יצחק פתר קריא (=הסביר את הפסוק כעוסק) בפרשיותיה של תורה: אע"פ שנראות כאלו הן כעורות ושחורות לאומן ברבים, כגון: הלכות זיבה, ונגעים, נדה ויולדת, אמר הקב"ה: הרי הן עריבות עלי.

הרמב"ם מדגיש עיקרון חשוב כבסיס לדיון בטעמי מצוות נידה: יש להתייחס למצוות בראש ובראשונה כגזרות אלוקיות שאיננו יכולים לרדת לעומק סיבתן, ויש לקיימן כמקבלי עול מלכות שמים. עם זאת, מציע הרמב"ם כיוון מסוים בהבנת חשיבותה של כוונת הלב בעת ההיטהרות.

ספר תחינות לנשים,
טריאסטי, איטליה,
1806, כתב יד על נייר
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

דבר ברור וגלוי שהטומאות והטהרות גזירות הכתוב הן, ואינן מדברים שדעתו של אדם מכרעתו והרי הן מכלל החוקים. וכן הטבילה מן הטומאות מכלל החוקים הוא שאין הטומאה טיט או צואה שתעבור במים. אלא גזירת הכתוב היא והדבר תלוי בכוונת הלב. ולפיכך אמרו חכמים טבל ולא הוחזק, כאילו לא טבל. ואעפ"כ רמז יש בדבר. כשם שהמכווין לבו לטהר כיון שטבל טהור, ואעפ"כ שלא נתחדש בגופו דבר, כך המכווין לבו לטהר נפשו מטומאות הנפשות שהן מחשבות האון ודעות הרעות, כיון שהסכים בלבו לפרוש מאותן העצות והביא נפשו במי הדעת, טהור. הרי הוא אומר: "וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מֵיִם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גִּלּוּלֵיכֶם אֶטְהַר אִתְּכֶם" (ויחזקאל לו, כה). השם ברחמיו הרבים מכל חטא עון ואשמה יטהרנו, אמן.

רבי יהודה הלוי הסביר כיוון נוסף להבנת מהותן של הטומאות כולן. לדבריו, שורש הטומאה הוא במוות שהוא "אבי אבות הטומאה". אמנם רבי יהודה הלוי מפרט את דבריו בנוגע לטומאת קרי, אולם גם הדימום הווסתי יש בו משום הפסד חיים – פוטנציאל של הבאת חיים לעולם שלא מומש.

הרב יהודה הלוי, ספר הכוזרי מאמר שני סעיף ס

כבר אמרתי לך כי אין כל יחס בין שכלנו לעניין האלוהי, וראוי הדבר כי לא נשתדל כלל למצוא סיבה לנשגבות האלה ולכלל הדומה להן, אולם – אחר בקשת הסליחה מאת האלוה ומתוך הימנעות מהכרעה – אני אומר: יתכן כי ה'צרעת' וה'זיבות' תלויות בטומאת המת, כי המוות הוא ההפסד הכללי לגוף, והאבר המצורע דומה למת, וכן הזרע הנפסד, כי יש בו רוח חיים ובו ההכנה להיות לטיפת דם ממנה יתהווה האדם – הפסדו של זרע זה הוא, אם כן, ניגוד לתכונת החיות ורוח החיים.

ג. הליכות בני הזוג בימים שהם אסורים זה לזו

התקופה שבה בני הזוג אסורים זה על זו, כל עוד האישה לא טבלה, היא תקופה שיוצרת ביניהם ריחוק פיזי ומעמידה אותם בניסיון של התגברות על יצרם. אסור להם לחיות חיי אישות ואסור מגע פיזי אחר ביניהם (חיבוק, נישוק וכד'). עם זאת, תקופה זו היא הזדמנות לבני הזוג לחוות רובד אחר של מערכת יחסים שהוא מעבר לקשר הפיזי, וכן לתת מקום לנפרדות של כל אחד מבני הזוג. ההלכות שנועדו לעזור לבני הזוג לעצב את האווירה הנאותה בבית בימים אלו נקראות "דיני הרחקות". חשוב לציין שהיות בני הזוג אסורים או מותרים זה לזו הוא עניין אינטימי ביניהם. אף אחד או אחת מלבדם איננו צריך לדעת את מצב הקשר ביניהם.

ויקרא יח, יט

וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדְתָּ טְמֵאָתָה לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עֲרוֹתָהּ

מסכתות קטנות מסכת אבות דרבי נתן נוסחא א פרק ב

איזהו סייג שעשתה תורה לדבריה? הרי הוא אומר: "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדְתָּ טְמֵאָתָה לֹא תִקְרַב לְגִלּוֹת עֲרוֹתָהּ" (ויקרא יח, יט). יכול יחבקנה וינשקנה וידבר עמה דברים בטלים? תלמוד לומר: "לֹא תִקְרַב". יכול תישן עמו בבגדיה על המטה? תלמוד לומר: "לֹא תִקְרַב".

כפי שכתבנו בפרק "יצר ויצירה" לאיסור קירבה (פרק ב, סעיף ג2), להלכה איסור "לֹא תִקְרַב" הוא איסור תורה. דיני ההרחקות שקבעו חכמים, כשמם כן הם, מרחיקים את האדם מהעבירה ומשמשים סייג, גדר, השומרים עליו שלא יפול וימצד באיסור כה חמור.

הימים שבהם בני הזוג אסורים זה על זו אינם ימים פשוטים, שכן באופן טבעי המצב השלם והשמח ביותר בזוגיות הוא הזמן שבו הם מותרים. עם זאת מדובר בהזדמנות לפתח ולרענן את הקשר הנפשי.

מדרש תנחומא פרשת מצורע סימן ו

"וְאִשָּׁה כִּי יִזְבֹּב זֶזֶב דְּמָה יָמִים רַבִּים" (ויקרא טו, כה). והלא שבעת ימי נדה הן, ולמה קרא אותן ימים רבים? אלא לפי שפורשת מבעלה והם ימים של צער, לפיכך קרא אותן ימים רבים.

תלמוד בבלי מסכת נידה דף לא עמוד ב

שאלו תלמידיו את ר' שמעון בן יוחי... ומפני מה אמרה תורה מילה לשמונה? שלא יהו כולם שמחים (רש"י: שאוכלין ושותין בסעודה) ואביו ואמו עצבים (רש"י: שאסורין בתשמיש). תניא, היה ר' מאיר אומר: מפני מה אמרה תורה נדה לשבעה? מפני שרגיל בה וקץ בה, אמרה תורה: תהא טמאה שבעה ימים, כדי שתהא חביבה על בעלה כשעת כניסתה לחופה.

את דברי חז"ל אלו הסביר הרב קלמן כהנא.

הרב קלמן כהנא, טהרת בת ישראל, הקדמה, עמ' 30

...אך ורק בהטלת ההימנעות, בהגבלה המוכתבת ע"י חוק התורה נוצר היחס המתאים בין איש לאשתו, יחס שאינו מבוסס רק על התאוותנות. וכבר העיר רש"ר הירש זצ"ל, שהסמיכה התורה איסור שכיבה עם אשה נדה לאיסור לקיחת אחותו, כדי להורות שבחיי משפחה ישנן תקופות בהן על איש לחיות עם אשתו כאח עם אחותו. יחס זה לא רק שאינו מצמצם את הקשר המשפחתי הפנימי, אלא הוא מעדנו ומגביר אותו מבחינה רוחנית ומוסרית כאחת. וכשתיאר המשורר האלוקי יחסו של הקב"ה לכנסת ישראל כיחס הנעלה שבין איש לאשתו השתמש בין השאר בביטוי "אחותי רעייתי" לכינוי כנסת ישראל. על פי זה לימדונו חז"ל ש"לא זז משם עד שקראה אחותי" (שמות רבה פרשה נב, ה) – ללמדך שייחסי חיבה ואהבה, יחסי התקרבות, רבים ושונים הם, ושלמות חיי הבית מושתתת על יחסי קירבה בין איש לאשתו כיחס האהבה והחיבה שיסודם באחוה – אח אל אחותו. "אחותי רעייתי" – שלמות חיי הזוג הם.

כפי שראינו, בימי נידתה של האישה בני הזוג אסורים בכל מגע גופני ביניהם. הלכות ההרחקות מכוונות את בני הזוג להימנע ממעשים והתנהגויות העלולים ליצור התעוררות פיזית ביניהם ולהשכין בבית אווירה שתאפשר להם לקיים דין זה. הלכות ההרחקות הן רבות ולפני החתונה יש ללמוד אותן לעומקן.

לצד ההקפדה על דיני ההרחקות, על בני הזוג לשמר ולפתח את הקשר והקרבה הנפשית ביניהם גם בימים אלו.

הרב קלמן כהנא (נפטר בשנת תשנ"א). רב קיבוץ חפץ חיים. כיהן כחבר כנסת וסגן שר החינוך מטעם פועלי אגודת ישראל, היה מהחותמים על מגילת העצמאות. חיבר ספרים רבים, העוסקים במצוות התלויות בארץ. ספרו טהרת בת ישראל על הלכות טהרת המשפחה שימש ספר יסוד, כמעט יחיד בתחום, במשך שנים רבות.

בית כחל, עירק, המאה
התשע עשרה, כסף.
אוסף מוזיאון וולפסון,
היכל שלמה.

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' לח

עם כל זה שאין לאדם להרבות קירבה ולדבר דברים בטלים עם אשתו נדה, אין הכוונה לרחקה ולהימנע מדברים הנצרכים, אלא רק מדברי חיבה המרגילים לערוה. ולהיפך, מצוה לקרבה אם רואה אותה מורחקת ומצטערת. וגם בנידתה חייב הוא לאהוב אותה כגופו ולכבדה יותר מגופו. ובדברים אלה אין להחמיר יותר ממה ששיערו חז"ל, שחומרה יתרה בדברים אלה, עלולה להביא לדברים חמורים. ועל כגון זה אומרת הגמרא (שבת סד ע"ב): זקנים הראשונים אמרו שלא תכחול ולא תפקוס ולא תתקשט בבגדי צבעוני (= האשה הנידה). עד שבא רבי עקיבא ולימד: אם כן אתה מגנה על בעלה ונמצא בעלה מגרשה. ולכן אמר רבי עקיבא שיכולה לכחול (=לצבוע את העיניים) ולפקוס (=לעשות תסרוקת) וללבוש בגדים יפים גם בנידתה.

על הפסוק: "נָשִׁי עִמִּי תִגְרָשֶׁן מִבֵּית מַעֲנֵיָהּ" (מיכה ב, ט) אומרת הגמרא (עירובין סג ע"ב): "זה הישן בקילעא (מיטת אפיריון) שאיש ואשה ישנים שם. ואמר רב יוסף אפילו באשתו נדה". שאף על פי שאין ביניהם קירוב כלשהו במעשים או בדברים, יש ביניהם קירוב לבבות ודיבורים שבצנעה, ועל כן חשוב מאוד להבין את יסודות הגדרים שגדרה תורה ושגדרו חכמים, שלא להחמיר או להקל יתר על המידה.

ד. "סוּגָה בַּשּׁוֹשְׁנִים" מהותם של ימי ההרחקות

הגמרא והמדרש מדמים את הדרך שבה מתייחסים בעם ישראל להלכות טהרת המשפחה לגדר של שושנים. גדר של שושנים היא אמנם גדר בכך שהיא מציינת גבול ועם זאת השושנים אינן מהוות מחסום ממשי לרוצה לעבור את הגדר. כך גם בהלכות נידה. מצד אחד, ההלכות יוצרות גדר שמטרתה להרחיק ולשמור מן העברה. מצד שני, זו גדר שקל לפורצה ושמירתה מסורה ללבם ולמסירות נפשם של בני הזוג, המצויים בין כותלי ביתם ושומרים על קדושת הבית היהודי.

שיר השירים רבה (וילנא) פרשה ז, ב

"בְּטֶנֶךָ עֲרַמְת חֲטִים סֹגָה בְּשׁוֹשָׁנִים" (שיר השירים ז, ג). אמר ר' לוי: בנוגע שבעולם, אדם נושא אשה ... בא ליזקק לה, והיא אומרת לו: כשושנה אדומה ראיתי, ופורש ממנה מיד. מי גרם לו שלא יקרב לה? איזה כותל ברזל יש ביניהם, ואיזה עמוד ברזל ביניהם? אי זה נחש נשכו, איזה עקרב עקצו שלא יקרב לה? דברי תורה שרכין כשושנה, שנאמר בה: "וְאֵל אִשָּׁה בְּנִדָּת טְמֵאָתָה לֹא תִקְרָב" (ויקרא יח, יט).

רש"י, תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף לו עמוד א

סֹגָה בְּשׁוֹשָׁנִים - גדורה בשושנים, כלומר: באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הם נפרשין מן העבירה, ואין צריך גדר אבנים להפסיקן, שאפילו אין רחוקין מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם לא יפרצו בה פרצות הגדר.

את דברי חז"ל הללו הסביר הרב סולובייצ'יק.

הרב יוסף דב הלוי סולובייצ'יק, "אברהם העברי", חמש דרשות, עמוד 65

המדרש ורש"י, על הפסוק "בְּטֶנֶךָ עֲרַמְת חֲטִים סֹגָה בְּשׁוֹשָׁנִים", מתארים יפה את הכשרון של היהודי לפעול פעמים רבות נגד הכח הבלתי מוגבל של תאוות הטבעית. הרי חתן נכנס לחופה, לבו מתגעגע לחופה ולחיבת חיתונו. בא להזדקק לה, אמרה לו: טיפת דם כחרדל ראיתי. הרי הופך פניו לצד אחר, ולא נשכו נחש ולא עקרב עוקצו, הוי 'סוגה בשושנים'.

מה מכריח את הנער הצעיר לפרוש מכלתו, אליה הוא נמשך כל כך - כח חיכוני, סכנה פיסית? לא. מי יאשים אותו אם יחטא? מי יבקר אותו אם לא יוכל להתגבר על יצריו? מי בכלל ידע מזה? כל הדרמה הזאת מתרקמת בחזרי-חזרים, באישון לילה. לא מחיצת ברזל חוסמת בעדו, אלא ערוגה של שושנים. עליו רק לדרוס על הערוגה ולרמוס את השושנים. אולם הגבורה המיוחדת שנמצאת בכל יהודי מונעת בעדו מלעשות מעשה פראי - לרמוס פרחים רעננים ויפים שאין ביכולתם להתגונן ואינם יכלים להתאונן נגד משהו. זהו הירואיזם שקט, גבורה אילמת שאין שרים עליה. למרות זה, הגבורה של הנער הצעיר עולה על גבורת אלכסנדר מוקדון ונפוליאון.

ה. הפסק טהרה ושבעה נקיים

שלבי הטהרה

בשל מכלול שיקולים הלכתיים נקבע הלכה למעשה כי לאחר שעוברים חמישה ימים (ואצל חלק מקהילות הספרדים - ארבעה ימים) מיום התחלת הדימום הווסתי של האישה והפיכתה לנידה, היא יכולה להתחיל בתהליך ההיטהרות, ששיאו בטבילה במקווה.

א. הפסק טהרה

הדבר הראשון שאישה צריכה לעשות בתחילת תהליך ההיטהרות הוא בדיקה הנקראת "הפסק טהרה", שמטרתה לוודא שהדימום אכן פסק. הבדיקה נעשית בסוף היום החמישי (ואצל חלק מקהילות הספרדים - בסוף היום הרביעי) סמוך לשקיעת החמה באור יום, ולא מאוחר יותר (פרטים נוספים על אופן הבדיקה ומרכיביה יש ללמוד עם מדריכת הכלות).

על חשיבותה ומטרתה של בדיקה זו כתב הרב מרדכי אליהו.

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ קכד

בדיקה זו היא הבדיקה החשובה ביותר לטהרתה של האישה, כי מבדיקה זו היא יודעת שהפסיקה לראות דם ומתחיל סדר טהרתה. לפני בדיקה זו הרי היא בחזקת רואה דם, ואחרי בדיקה זו מוחזקת היא כנקייה. לכן יש לעשות בדיקה זו בצורה יסודית ביותר.

ב. שבעה נקיים

ויקרא טו, כח

וּסְפָרָה לָהּ שִׁבְעַת יָמִים וְאַחֲרֵי תִטָּהֵר

אחרי הפסק טהרה סופרת האישה שבעה ימים נקיים רצופים, שבהם היא מוודאת שאין לה דימום. ימים אלה נקראים "שבעה נקיים". הבדיקות נעשות פעמיים ביום

במשך שבעת הימים: בדיקה אחת בבוקר ובדיקה אחת סמוך לשקיעת החמה.
חשוב להדגיש כי בדיקת הפסק טהרה איננה נחשבת כאחת מהבדיקות האלה (הרב
מרדכי אליהו, דרכי טהרה, עמ' קלד).

ג. טבילה

לאחר שתמו שבעת הימים הנקיים, בליל היום השמיני, טובלת האישה במקווה
כשר, ולאחר הטבילה היא טהורה.

ו. טבילה במקווה

מסרק לכלה, פרס,
המאה התשעעשרה,
עץ. אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל שלמה

שיאו של תהליך ההיטהרות הוא בטבילה במקווה טהרה כשר לאחר ספירת שבעה
ימים נקיים. טבילה כשרה במי המקווה היא הימצאות כל הגוף בתוך המים בבת
אחת, כאשר אין חציצה בינו לבין המים. טבילה באמבטיה, בבריכה, במקווה לא
כשר וכדומה אינה מועילה, והאישה נשארת בגדר נידה.

ויקרא יא, לו

אֵךְ מֵעֵינַי וּבֹרַךְ מִקְוֵה מַיִם יִהְיֶה טָהוֹר

כדי למנוע חציצה יש הכנות לפני הטבילה שמטרתן להכשיר את הגוף לטבילה.
דיני ההכנות לטבילה הם רבים, ולהלן קצתם. לפני החתונה יש ללמוד הלכות אלו
לעומק עם מדריכת הכלות.

הרב מרדכי אליהו, דרכי טהרה עמ' קסח, קעב, קעה

זמן טבילה

זמן הטבילה הטוב ביותר הוא בסוף היום השביעי לשבעת הנקיים. אחרי שחופפת
... ובודקת עצמה בראיה ובמישור ומנקה עצמה מכל הדברים החוצצים... טובלת
בלילה אחרי צאת הכוכבים, שהוא בדרך כלל כ-20 דקות אחרי השקיעה. ואינה
יכולה לטבול ביום השביעי כי עדיין לא נגמרו ז' נקיים..... תכנס למקוה ותטבול...
ותברך: "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קידשנו במצוותיו וציוונו על הטבילה"

צריכה אשה להיות צנועה בליל טבילתה, ולא לפרסם את טבילתה שלא לצורך גדול. וכן נהגו הנשים ללכת בהצנע, כדי שלא ירגישו בהן הבריות.

הרב אלישיב קנוהל, איש ואישה - פרק הדרכה לחתן ולכלה, עמ' 113

דיני חציצה וחפיפה

חז"ל למדו מהפסוקים שיש שתי דרישות לגבי הטבילה. דרישות אלו שוות בעיקרון לכל אדם החייב בטבילה, כגון: גר, אדם שרוצה לעלות להר הבית - למקומות המותרים בכניסה על פי ההלכה, וכדומה:

שיהיה כל הגוף בבת אחת בתוך המים.

שלא יהיה דבר החוצץ בין הגוף למים.

הדרישה הראשונה היא מוחלטת, ואפילו נשארה שצורה אחת המחוברת לגופה מחוץ למים, טבילתה פסולה.

... הראשונים דרשו שבזמן הטבילה תעמוד אישה בוגרת מעל הטובלת ותראה שכל גופה בתוך המים, כולל שערותיה. תקנה זו עונה על הדרישה הראשונה דלעיל - שיהיה כל גופה במים בבת אחת.

כדי למנוע חציצה תיקנו חכמים את כל ההלכות הקשורות לחפיפה - כינוי כולל לניקוי הגוף ובדיקתו לקראת הטבילה.

מקווה
באלון שבות

הרב אלישיב קנוהל -
רב קבוצת כפר עציון.
אביו דב היה ממייסדי
הקיבוץ לפני מלחמת
השחרור, והוא היה
ממחדשי הקיבוץ
לאחר מלחמת ששת
הימים. בוגר ישיבת
"מרכז הרב" וישיבת
"הר עציון". חיבר את
הספר איש ואשה,
העוסק בהדרכת
חתנים וכלות, וכן
את הספר ואכלת
ושבעת בענייני
כשרות המזון.

ז. משמעות הטבילה במקווה

כמו כל דיני טומאה וטהרה, הטבילה היא גזרה אלוקית שאיננו יכולים להבין עד תומה. עם זאת, חכמים הציעו כיוונים שונים להבנת המשמעות הרוחנית של הטבילה במים כדרך להיטהרות. מובן שאישה נטהרת מטומאת הנידה בעצם הטבילה גם אם אינה חשה בשינוי או בהשפעה רוחנית. עם זאת, המשמעויות השונות נועדו לתת טעם לקיום המצווה ולהוסיף על חוויית קיומה.

ספר החינוך, הציע שתי משמעויות לטבילה במקווה מים חיים, ששתיהן קשורות להתבוננות במהותם של המים בעולמנו.

ספר החינוך מצוה קעג (מצות הטהרה מן הצרעת), מצוה קעה (מצות טבילה לטמאים) ובטעם המים שיטהרו כל טמא, אחרוב על צד הפשט כי הענין הוא כדי שיראה האדם את עצמו אחר הטבילה כאילו נברא באותה שעה, כמו שהיה העולם כולו מים טרם היות בו אדם, וכמו שכתוב: "וְרוּחַ אֱלֹקִים מְרַחֶפֶת עַל פְּנֵי הַמַּיִם" (בראשית א, ב). ויתן אל לבו בדמיון כי כמו שנתחדש בגופו, יחדש גם כן פעולותיו לטוב, ויכשיר מעשיו, וידקדק בדרכי השם ברוך הוא. ...ועוד נאמר בענין, שיש בטבילה רמז אל הטובל שינקה נפשו מכל חטא, כמו שטבע המים לנקות כל דבר המתכבס בהן. להלן הסברים וטעמים נוספים לטבילה במקווה (יש ללמוד עוד טעם אחד [לפחות] מבין הסעיפים 1ז, 2ז, 3ז, לפי בחירה).

ז. הכניסה למקווה – כעובר ברחם אמו, לידה מחדש

בשעת הטבילה יש להקפיד על כך שלא תהיה שום חציצה בין הטובלת לבין המים. מי המקווה מקיפים את הטובלת לחלוטין – מצדדיה ומעליה. הכניסה למים עשויה להידמות לכניסה לרחם, שבו מי השפיר מקיפים את העובר מכל עבר ומזינים אותו. היציאה ממי המקווה עשויה אפוא ליצור בנפש הרגשה של התחדשות ולידה.

רבי ישראל הופשטיין, המגיד מקוזניץ, עבודת ישראל – פרשת פרה וכשאדם נכנס ונתעלם במקווה כעובר בבטן אמו, נולד בריה חדשה, זהו כוונת המקווה.

הרב ישראל הופשטיין, המגיד מקוזניץ (מאות י"ח – י"ט), פולין. ידוע בכינוי "המגיד מקוזניץ" בשל דרשותיו הרבות. תלמידם של רבי שמואל שמלקע מניקלשבורג, המגיד ממעזריטש ורבי אלימלך מליז"נסק. ספרו עבודת ישראל הוא דרשות על פרשת השבוע והמועדים ופרקי אבות.

בורנשטיין, השם משמואל (נפטר בשנת תרפ"ו), סוכטשוב (פולין). האדמו"ר השני בחסידות סוכטשוב. ספרו שם משמואל הוא ספר שיחות ודרשות על התורה והמועדים. בן יחיד לאביו הרב אברהם בורנשטיין, מחבר שו"ת אבני נזר, ואגלי טל על ל"ט מלאכות שבת.

מקווה טהרה מימי בית שני

הרב שמואל בורנשטיין, שם משמואל חלק המועדים - שבת תשובה שנת תרע"ד

ונראה דהנה כתיב **"מִקְוֵה יִשְׂרָאֵל הִי"**, ואמרו ז"ל (יומא פה ע"ב) מה מקוה מטהר את הטמאים, אף הקב"ה מטהר את ישראל. וכ"ק אבי אדמו"ר זצללה"ה (=וכבוד קדושת אבי אדוני מורי ורבי זכר צדיק וקדוש לעולם הבא) פירש דבאשר האדם אי אפשר לו לחיות במים, ועל כן כשבא במים הוא כאילו איבד את חיותו, וכשיצא מהמים כקטן שנולד דמי [=דומה].

ככה היא טהרת התשובה, שהרי הוא שב למקורו כאילו עבר ונסתלק מן העולם, והשם יתברך נותן לו חיים חדשים וכקטן שנולד דמי.

והנה ידוע דטהרת המקוה היא רק כשכל גופו מכוסה במים, ואפילו אם רק נימא [=שערה] אחת מבחוץ לא עלתה לו טבילה, והוא מטעם הנ"ל שצריך שיהיה כאילו איבד כל מציאותו ויתחיל לגמרי מחדש, ומובן אשר טהרת התשובה צריכה שתהיה על זה האופן, שיהיה לבו כל כך נשבר בקרבו עד שלא תישאר בו שום מציאות, וכל חושיו וכל כחות נפשו יהיו בלועים בתשובה, כדמיון האדם שבא כולו במים.

2. חיבור לקדושת בית המקדש

בזמן שבית המקדש היה קיים, הוא היה מוקד הטהרה של עם ישראל. על פי נבואת זכריה, לעתיד לבוא, המים שבהם יטבלו הטמאים לסוגיהם ינבעו מתוך קודש הקודשים. נבואה זו קושרת למעשה בין טהרתה של הנידה לבין הכיסופים לבניין בית המקדש, שאז טהרתו של עם ישראל תתגשם במלואה.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף עז עמוד ב - דף עח עמוד א מעין היוצא מבית קדשי הקדשים בתחילה דומה לקרני חגבים. כיון שהגיע לפתח היכל נעשה

כחוט של שתי. כיון שהגיע לאולם נעשה כחוט של ערב. כיון שהגיע אל פתח עזרה נעשה כפי פך קטן. והיינו דתנן רבי אליעזר בן יעקב אומר: מים מפכין עתידין להיות יוצאין מתחת מפתח הבית, מכאן ואילך היה מתגבר ועולה עד שמגיע לפתח בית דוד, כיון שמגיע לפתח בית דוד נעשה כנחל שוטף שבו רוחצין זבין וזבות נדות

ויולדות שנאמר: "בַּיָּאָם הָהוּא יִהְיֶה מְקוֹר נִפְתָּח לְבֵית דָּוִד וּלְיִשְׂרָאֵל לְחַטָּאת
וּלְנֶדֶה" (זכריה יג, א).

על פי מדרש זה, לעתיד לבוא יצא מעיין מתוך קודש הקודשים שמימיו ילכו ויתגברו
עד שיהפכו לנחל שוטף שבו יטבלו כל הטמאים.

3. קרבת ה' בטבילה

ירמיהו יז, יג

מְקוֹה יִשְׂרָאֵל הִי כָּל עֲזוּבֶיךָ יִבְשׁוּ וְסוּרֵי בְּאֵרִין יִפְתְּחוּ כִּי עֲזָבוּ מְקוֹר מַיִם
חַיִּים אֶת ה'.

משנה מסכת יומא פרק ח משנה ט

אמר רבי עקיבא: אשריכם ישראל לפני מי אתם מיטהרין. מי מטהר אתכם? אביכם
שבשמים. שנאמר: "וְזָרַקְתִּי עֲלֵיכֶם מַיִם טְהוֹרִים וְטָהַרְתֶּם" (ויחזקאל לו, מה). ואומר:
"מקוה ישראל" (ירמיהו יז, יג). מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקדוש ברוך הוא
מטהר את ישראל.

הנביא ירמיהו קורא לקב"ה "מקוה ישראל ה'". רבי עקיבא למד מהפסוק שהטהרה
אינה נובעת מכך שהמים הם המטהרים את האדם, אלא הקב"ה הוא המטהר אותו.
קיום דבר ה' והקפדה בכל פרטי מצוותיו הם המאפשרים את ההיטהרות. על ידי
הטבילה וההכרה שהקב"ה הוא המטהר את האדם מטומאתו, יכול האדם לחוש
את קרבת ה' שניתן לזכות לה בעת ההיטהרות.

הרב יהודה ליווא, המהר"ל מפראג, דרשות המהר"ל - דרוש לשבת תשובה, עמ' פד

מה מקוה מטהר את הטמאים אף הקב"ה מטהר את ישראל. כי המקוה מטהר
הטמא כאשר יתדבק בו לגמרי מבלי שום חציצה בעולם, כי המקוה לא שייך בו
טומאה לכך כאשר יתדבק בו לגמרי מבלי חציצה מסולק מן הטומאה. וכך הקב"ה
מטהר ישראל כי הם דבקים בו יתעלה לגמרי מבלי שום חציצה והפרד כלל, והוא
יתעלה מסולק מן החטא ולכך ישראל טהורים על ידי הקב"ה בעצמו... ועל זה אמר
אשריכם ישראל על הדביקות הגמור הזה מבלי חציצה כלל עד שנעשים טהורים
מאתו. ואשרינו ואשרי חלקנו בטהרתנו במקום טהור וקדוש הזה, אשר לא יטוהרו
בו מלאכים עליונים כאשר ידוע לחכמי בינה.

והוא עצמו מה שאמר ר' עקיבא (שם) אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים ומי מטהר אתכם- הקב"ה מטהר אתכם... הנה שיאמר כי טוהר הנפש אשר ליום ההוא הוא טוהר רוחני, כמו שטוהר המקוה אינו הרחיצה והשטיפה, שהרי כבר רוחץ ושוטף במים, אלא העברת רוח הטומאה מעליו.

ח. שאלת רב

המושג "שאלת רב" הוא מן הדברים המהותיים ביותר ביהדות. לכאורה, הצורך בשאלת רב הוא ברור מאליו. ככל תחום בחיים, גם לתחום ההלכה יש "מומחים", אנשים שהשקיעו את כל אונם ומרצם בלימוד ובהבנת התורה וההלכה לתחומיה השונים, וברור כי אליהם יש לפנות כשמתעוררת שאלה הלכתית. יתרה מזאת, כמו שנועצים תחילה ברופא משפחה כמי שמכיר את אופיו של השואל וההיסטוריה הרפואית שלו, כך עדיף לפנות לרב המכיר את האדם, את אופיו ודרך ביטוי, כך שהתשובה תביא בחשבון את מכלול המרכיבים הללו. כל שאלה מבוססת על הנחות יסוד, על מצבי חיים ועל שאלות נסתרות, ואת כל אלה צריך הנשאל לפענח ולגלות. התשובה אינה מתמצית בפסיקה יבשה, אלא מלווה במבט ובחיזוק. פסיקה היא עולם חינוכי שלם, היא שילוב עמוק של תורה וחיים, אהבה וחסד. מאגר מידע ממוחשב אינו יכול להחליף רב כפי שאינו יכול להוות תחליף לרופא.

"שאלת חכם" - כפי שמכנים לעתים את שאלת הרב, היא הזדמנות של מגע ושל קרבה אל חכמת התורה וההלכה, קריאה לחיבור לעולם הרוחני שבבסיס ההלכה וקשר ללומדיה ומלמדיה שבכל הדורות. לפסיקה יש מסורת, ופוסק יכול להיות רק מי ששימש תלמידי חכמים וקיבל את רשותם לפסוק.

הצורך בשאלה והתייעצות עם רב מתעורר במצבים שונים. לעתים מדובר באי-ידיעה מה ההלכה אומרת לעשות במקרה פלוני (כמו שאלה בהלכות שבת - מותר או אסור; מה לברך על מאכל מסוים). לעתים מדובר על אי-ידיעה איך לנהוג במציאות מורכבת שאין התייחסות מפורשת אליה בספרים המצויים ביד כל אדם. במקרים

אחרים מדובר בשאלה שיש לדון בפתרונה לפי שיקולים שונים ומגוונים ששמורים רק למי שמצוי בעומקה של תורה, אמונה והלכה. בכל הנוגע לשאלות של אישות ומשפחה הדברים מקבלים משנה תוקף. על אף שאלו דברים שהצניעות יפה להם, מפליא הדבר איזה מקום תופסת שאלת רב בכל הדורות, ובכלל זה בדורנו בתחום זה.

זוג נשוי המנהל יחדיו בית ומשפחה נזקק לשאלות רב בתחומים שונים: בדברים הקשורים לטומאה וטהרה, להולדת ילדים ועוד שאלות קטנות וגדולות של אורחות חיים. כל זוג צריך לסגל לעצמו את היכולת לשתף רב בשאלות המתעוררות בחייהם. בימינו התברכנו באנשי הלכה רבים שהתמחו אף בצדדים המדעיים והרפואיים של הסוגיות הקשורות בבניין הבית והמשפחה.

כיסוי ראש לנערה, "גרגוש", תימן,
המאה תשע עשרה, פנינים, קטיפה
וחוטי כסף מזהב. אוסף מוזיאון
וולפסון, היכל שלמה.

פרק ז

כיסוי ראש

פרק ט: כיסוי ראש

אחת החובות החלות על אישה נשואה היא כיסוי ראשה. נעסוק בכך מארבעה היבטים:

דת משה ודת יהודית: כיסוי הראש כחובה הלכתית.

אופן הכיסוי: גודל/היקף כיסוי הראש.

באילו מקומות אשה חייבת מן הדין לכסות את ראשה.

הפן הרעיוני של חובת כיסוי הראש.

א. דת משה ודת יהודית

ההלכה בדבר חובתה של אישה נשואה לכסות את ראשה היא חלק מרשימת הלכות רחבות יותר הקשורות לכינונם של הנישואין. את חשיבותה של חובת כיסוי הראש ניתן ללמוד מכך שהמשנה (כתובות פרק ז, משנה ו) רואה בכך עילה לגירושין. שתי קטגוריות לחובת כיסוי ראש:

העוברת על דת משה, כלומר צו התורה.

העוברת על דת יהודית, כלומר צו שמקורו בדברי חכמים.

הגמרא דנה בדברי המשנה, וביחס לחובת כיסוי הראש היא קובעת:

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף עב עמוד א

ואיזוהי [העוברת על] דת יהודית? יוצאה וראשה פרוע.

(שאלה:) ראשה פרוע דאורייתא היא! דכתיב: "וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה" (במדבר ה,

יח), ותנא דבי רבי ישמעאל: אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש!

(תשובה:) דאורייתא – קלתה שפיר (טוב) דמי, דת יהודית – אפילו קלתה נמי

(גם) אסור.

מתוך סוגיית הגמרא עולה שיש שני מקורות חיוב לכיסוי ראש: האחד מדין תורה והשני מדברי חכמים. את חובת כיסוי ראש מהתורה לומדים מהפסוק בפרשת סוטה

שבו נאמר שהכהן פורע, מגלה ("פריעה" בתורה פירושה גילוי) את ראש האישה: "וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה" (במדבר ה, יח), ומכאן ששער האישה עד כה היה מוסתר. רש"י פירש שהכהן "סותר את קליעת שיערה כדי לבזותה", ומכאן שאישה נשואה הייתה הולכת עם שער קלוע. אך במדרש הלכה של תנאים (ספרי, במדבר יא), נדרש הפסוק בדרך אחרת: "לימד על בנות ישראל שהן מכסות ראשיהן", כלומר בנות ישראל לא רק קלעו את שערן, אלא גם כיסו אותו כדי לשמור על כבודן. מסקנת הסוגיה היא שלפי דין תורה צריכה כל אישה נשואה לכסות את ראשה בקלתה (כיסוי ראש מסוים כגון: כובע קטן, מטפחת צרה, מטפחת רשת). אולם מתוקף דת יהודית קבעו חכמים שאין די בקלתה ושנחוץ כיסוי מלא.

הרב ישראל מאיר מראדין, משנה ברורה סימן עה ס"ק י

כיון שצריכות לכסות השערות מצד הדין ויש בזה איסור תורה מדכתיב "וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה", מכלל שהיא מכוסה. וגם כל בנות ישראל המחזיקות בדת משה נזהרות מזה מימות אבותינו מעולם ועד עתה.

בהמשך דברי המשנה ברורה נכתב עוד שדין זה אינו תלוי כלל במנהג המקום והזמן, ולכן אפילו במקום שבו כל הנשים אינן מקפידות לכסות את ראשן, מנהג זה אינו יוצר שינוי בדין, ועל כל אישה נשואה לכסות את ראשה. דברים דומים כתב גם הרב עובדיה יוסף.

הרב עובדיה יוסף, שו"ת יביע אומר חלק ג, אבן העזר סימן כא

כבר מילתי אמורה שאין לנו לחלק בין הזמנים מבלי יסוד מוסד בזה... להתיר לנשים לצאת ברשות הרבים בראש פרוע, חס ושלום שיעלה על לב אדם להקל בזה. ובפרט לפי פשטות הגמרא (כתובות עב ע"א) דהוי מדאורייתא.

ב. אופן הכיסוי

הרב משה סופר

שרייבר (מאות י"ח-י"ט), הונגריה. ספריו ופירושו נקראים: "חת"ם סופר" (=חידושי תורת משה). חידוש חידושים רבים על הש"ס והשולחן ערוך, כתב מאות תשובות בספר "שו"ת חתם סופר". לחם בהצלחה בתנועת הרפורמים ועודד את היישוב בארץ ישראל.

הפוסקים עסקו בשאלה מה האופן שבו יש לכסות את הראש: כמה, והאם בכלל, ניתן להשאיר מהשער מחוץ לכיסוי.

הרב משה סופר, שו"ת חתם סופר אורח חיים חלק א סימן לו • והאמנם בארצותינו שהאומות יוצאות פרועי ראש, ואימותינו לא יצאו ונזהרו מאד וחשו לדברי הזוהר והקפידו על זה מאד. ... הכלל היוצא, כל שום שער בשום מקום בראש ופדחת בנשואה.

הרב משה פיינשטיין פוסק שמעיקר הדין יש לכסות את הראש כשיטתו של החתם סופר, אך להלכה הוא מקל ומאפשר הוצאה חלקית (שתי אצבעות) של שער הראש.

הרב משה פיינשטיין שו"ת אגרות משה אבן העזר חלק א סימן נח

הנה עצם האיסור נאמר בכתובות דף ע"ב תנא דבי ר' ישמעאל מקרא ד: "וּפָרַע אֶת רֹאשׁ הָאִשָּׁה" אזהרה לבנות ישראל שלא יצאו בפרוע ראש, ולא נאמר אזהרה שלא יצאו בשערותיהן מגולות. משמע שתלוי בחשיבות פריעה על הראש בכולל (=באופן כללי), שבשביל גילוי מעט שערות אין להחשיב שהראש הוא פרוע. שאם היה

נאמר האיסור על השערות, היה שייך לומר שנידון כל מעט

שערות בפני עצמן, אבל כשנאמר על הראש

הרי יש לידון על הראש בכולל...

...ולכן לדינא אף שמן הראוי שיחמירו

הנשים לכסות כדסובר (=כמו שסובר)

החתם סופר הואיל ויצא מפומיה (=מפיו)

דגאון גדול כמותו... אבל פשוט שאלו הרוצות

להקל... אין להחשיבן לעוברות על דת יהודית

ח"ו. ואין להימנע אפילו לתלמיד חכם וירא שמים

מלישא אשה כזו אם היא יראת שמים ומדקדקת

במצות ובעלת מדות.

ג. היכן חלה חובת כיסוי הראש?

מתוך סוגיות הגמרא (כתובות עב ע"ב) עולה כי יש להבחין בעיקר בין שני מרחבים:

1. ברשות הרבים ובמקום שמצויים אנשים – חובה לכסות את הראש כיסוי מלא, כדת יהודית.

2. בבית ובחצר הסמוכה (כשוהים בה רק בני הבית) – יש פטור מכיסוי. ובכל זאת מעלה גדולה יש למי שמכסה את ראשה גם בתוך הבית.

תלמוד בבלי מסכת יומא דף מז עמוד א

תנו רבנן: שבעה בנים היו לה לקמחית וכולן שמשו בכהונה גדולה.

אמרו לה חכמים: מה עשית שזכית לכך?

אמרה להם: מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי.

אמרו לה: הרבה עשו כן, ולא הועילו (כלומר: כפי הנראה היו לה עוד זכויות שבעבורן זכתה לבנים כאלה).

פוסקים התייחסו לשאלת כיסוי ראש בבית, בפני בני המשפחה, בזמן שלא נוכחים במקום אנשים זרים.

הרב משה פיינשטיין שו"ת אגרות משה חלק אורח חיים ה סימן לז

כיסוי הראש בפני בעלה אינה צריכה, שאיסור פרוצת ראש הוא רק בשוק. ואפילו בשעת נידותה אין שום איסור בביתה בפני בעלה ובניה. והידור איכא (=יש) אפילו לעשות כקמחית [שלא ראו קירות ביתה שער ראשה], אבל לא שמענו שיש צנועות כאלה, אפילו בדורות הקודמים. ובזמן התנאים לא היו נשותיהן נוהגות כן, אלא יחידות, כקמחית.

הרב עובדיה יוסף, טהרת הבית חלק ב, עמ' קסה-קסו

וידוע שמרן הבית יוסף באבן העזר סימן קטו סובר להתיר לאשה שלא לכסות ראשה בביתה כשהיא עם בעלה לבד, ואין שם אנשים אחרים זולתו... ואף שיש פוסקים אחרונים שמחמירים בזה על פי הזה"ק, אין זה אלא ממידת חסידות.

הרב אליעזר מלמד מסכם את הדעות השונות בנושא.

הרב אליעזר מלמד

– ראש ישיבת "הר ברכה" בהר ברכה ורב היישוב. בנו של הרב זלמן ברוך מלמד. מחבר סדרת ספרים הלכתיים פניני הלכה, שהתקבלו בחלקים נרחבים בציונות הדתית.

הרב אליעזר מלמד, פניני הלכה, ליקוטים בעניני משפחה עמ' 153

ניתן ללמוד מכאן (=מסיפורה של האישה הקמחית) שמנהג חסידות שאישה תכסה את שער ראשה אפילו כשהיא נמצאת לבדה בביתה. אלא שנחלקו הפוסקים בשאלה האם מצד הדין חיוב כיסוי הראש הוא רק בשעה שהאישה יוצאת מחוץ לביתה וחצרה, כפי שסובר התוספות (כתובות עב, ב), או שחיוב כיסוי הראש הוא גם בתוך הבית, כפי שמשמע מדעת הרמב"ם. ופסק החתם סופר (שו"ת חתם סופר, אורח חיים סימן לו), שהואיל ונהגו הנשים להחמיר ולכסות את ראשן אפילו בחדרן שבביתן, נחשב הדבר כדין גמור, וכל הנשים חייבות לכסות את ראשן אפילו בתוך חדרן. וגם לדעת המשנה ברורה (סימן עה ס"ק יד) צריך לנהוג כן, וללבוש כיסוי ראש אפילו בתוך הבית. ויש חולקים ומקלים, ולדעתם מן הדין מותר לאישה ללכת בתוך ביתה ללא כיסוי ראש, ובתנאי שרק בני ביתה יראו אותה ולא אנשים זרים. וכן סובר בעל האגרות משה (אבן העזר חלק א סימן נח). ובשעה שהאשה הולכת לישון, נראה שלכל הדעות מותר לה להיות בלא כיסוי ראש.

ד. כיסוי ראש – היבטים רעיוניים

הרב שלום משאש

(נפטר בשנת תשס"ג). כיהן כרב הראשי של מרוקו, ואחר כך עלה לארץ ושימש רב העיר ירושלים. כתב פסקי הלכה רבים, ספרי דרשות, ועל מנהגי קהילות יהודי מרוקו. ספריו הם: שו"ת שמש ומגן, תבואות שמש.

הלכות כיסוי ראש שהוגדרו במשנה כ"דת יהודית" הן חובה. חובה זו איננה תלויה בחיבור של אישה לטעם הדבר ולהבנתה את הטעם. עם זאת, הרצון להזדהות עם המצווה ולהבין את עניינה הוא רצון בריא שיכול ליצור את החיבור ולהקל על הקושי שעלול לעמים להתלוות לקיום המצווה. להלן מקורות מדברי רבנים בני זמננו על כיסוי הראש.

(הבאנו מספר הצעות, ניתן להסתפק בלימוד הצעה אחת)

1. הרב שלום משאש, שו"ת תבואות שמש אבן העזר סימן קלז

... לא אסרו חכמים לאשה שתתייפה כל מה שתוכל, רק שיהיה בהיתר, ועל האנשים לשמור עצמם שלא יביטו בהם. ואם באנו לזה, הלא כמה נשים יפיפיות שאפילו יכסו ראשן במטפחת ובצעף, הלא רק מחמת רוב יופיין יש גירוי יצר הרע, האם

נאסור עליהם לצאת לשוק, או נאמר להם לכסות פניהם כגויים כדי שלא יביטו בהם אנשים? וגם ישנם היום הלובשים איזה כובעים או מטפחות על ראשן יוצאים מן הכלל ובוחרים בזה יותר משערותיהן, ויש בזה גירוי יותר מהשער, האם נאסור להם? גם צורת המלבושים של היום נשתנו, ואצל פי שמותרים על פי הדין, יש בהם גירוי יצר שמייפים האשה מאד, האם נאסור להם? אלא ודאי כל מה שהוא מותר על פי הדין, בין אם תכסה בבגד, או בשער, העיקר הוא שלא יהיה מגופה, הוי ליה מלבוש על ראשה, ואין לנו להיכנס אם הוא מייפה אותה או לא, דזהו ענין הגברים שחובתם שלא להביט, ואפילו תהיה מכוסה בכובע אין ראוי להביט.

2. הרב שלמה אבינר, בת מלך, עמ' 243-244

הטעם שכיסוי ראש אישה הוא כדי לשמור אותה מגברים זרים, בוודאי אינו מתאים לכל תנאי ההלכה, שהרי מותר לה, לפי רוב הפוסקים, גם פאה נוכרית מהשיער שלה עצמה, שזה נראה ממש כמו השיער שלה, ולא חששו משום מראית עין. באשר לשאלה איך פתאום שיער שלא היה ערוה נהפך פתאום לערוה... ההסבר הוא, כפי שהסביר הגאון רבי משה פיינשטיין, שבאמת יש הבדל בין השיער לבין כל שאר חלקי הגוף. חלקי הגוף הצנועים הם ערוה, לכן יש לכסותם. באשר לשיער, חייבים לכסותו, לכן הוא ערוה. ...השיער במהותו אינו ערוה, שאם כן, גם נערה רווקה היתה צריכה לכסותו, אלא שחובת הכיסוי עושה אותו ערוה. טעם חובת הכיסוי הוא בגלל יופיו, וזהו יופי השמור לבעלה, מתנת נישואין. ...ההנאה מן היופי הזה שמורה לבעלה... "הַנָּךְ יִפֶּה עֵינֶיךָ יוֹנִים מִבְּעַד לְצַמְתְּךָ" ... היופי שלך הגלוי לכל הוא מה שבוקע מבעד לצממתך, שאי אפשר לצמצמו, אבל השיער הוא יופי השמור לבעלך. ..

...רקדנית שנעשתה בעלת תשובה, שהיה לה קשה לוותר על גילויי שיערה היפה, כי שיערה של האישה זה היא, אמרה: אם אברהם אבינו עקד את בנו- אני יכולה לוותר על שערי. בוודאי זה טוב לדרוש טעמי מצוות, אך בסופו של דבר אנו מקיימים מצוות לא בגלל הטעם השכלי, כי אז אין זו עבודת ה' אלא עבודת השכל, ולא כדי לעשות טובה למשפחה, אלא מאהבת ה'. ...אהבה שאינה תלויה בדבר, לא בשום לחץ חברתי ושום טעם שכלי. אך אחרי שיש אהבת ה'... בוודאי שאם לומדים טעמים שכליים זה מוסיף עוד יותר אהבת ה'.

כדי להסביר את הטעם של כיסוי הראש לנשים יש להקדים, עניינה של הצניעות אינו לחנוק את היופי הגשמי ואת האהבה הטבעית, אלא להיפך, תכליתה של הצניעות להפוך את היופי והאהבה הטבעית לדבר בעל משמעות עמוקה ונצחית. וכדי שהאהבה לא תיתפס רק בצדדיה החיצוניים, באה ההלכה וקובעת גדרי צניעות, שמכריחים אותנו לשים את הדגש על הצד הרוחני והנפשי שבאהבה, ומתוך כך מתגלה היופי הטבעי החיצוני במלא הדרתו.

וכל אישה צריכה לשמור על צניעותה, אולם אישה נשואה מחויבת בכך כפליים. משום שכאמור האהבה אינה דבר חיצוני שניתן מיד לממש אותו, אלא ישנם רבדים של אהבה, וככל שהאדם מפותח יותר מבחינה נפשית ורוחנית, כך הוא יכול להגיע לעומקים פנימיים יותר של אהבה. האהבה של מי שאינו קשור לכללי הצניעות היא בדרך כלל אהבה קצרה שרק היופי הפרוץ והתאוה החיצונית מחזיקים אותה, וממילא היא אינה מסוגלת להחזיק מעמד לאורך שנים. מאחר שהיא מבוססת על יופי וסגנון חיצוני, מיד כשמגיעים לאיזה שיא מתחילה השקיעה של האהבה. צא וראה כמה פעמים מחליפים שחקנים פרוצים את בנות זוגם. אבל מי שמדריך את חייו על פי כללי הצניעות ההלכתיים, מודרך להתייחס לצדדים הגופניים ביראה וחרדת קודש, משום שהם מבטאים רבדים עמוקים לאין סוף, שהיופי החיצוני הוא אחד מכלי הביטוי שלהם, ומאחר שהיופי החיצוני מבטא דברים עמוקים מיני ים, לכן אין לחושפו בפני כולם, ולכן אישה נשואה צריכה לכסות את ראשה. הנישואים הם לא סוף האהבה אלא רק ראשיתה, ולכן דווקא אישה נשואה צריכה להקפיד ביתר שאת על צניעותה, כדי לשמר את יופיה למען העמקת הקשר בינה לבין בעלה, וכדי לכוון את עצמם לגילוי הרבדים העמוקים יותר של האהבה.

4. הרב יוסף צבי רימון, כיסוי ראש לאישה, בתוך: "לביתך נאווה קודש"- פרקי זיכרון לנאווה

אפלבאום, עמ' 217-218

ניתן להגדיר את חובת כיסוי הראש כך: גדר הכיסוי הוא הבדלה! מצד אחד, יש בכיסוי ראש פן של הרחקה ואולי של היכר, אבל ההרחקה וההיכר צריכים לענות על גדרי הצניעות. ונוסיף ביאור: גם אצל הגויים ישנו היכר לאשת איש, בענידת טבעת, ההלכה אינה מסתפקת בהיכר כזה, ורוצה לקבוע הבדלה בין אישה נשואה לבין שאר העולם, ליצור נוהג החושף פחות את האישה לאחרים ומחבר אותה יותר

לבעלה. מטרת כיסוי הראש, אם כן, היא כפולה: להוסיף חיבור בין האישה לבעלה ולהוסיף הבדלה והבחנה בינה לבין כל העולם. העולם הכללי הסובב אותנו רגיל לנגיעות ולדיבורים חופשיים בין אשת איש לבין כל העולם. לצערנו, מנהגים כאלו מובילים להתפרקות משפחות....

חובת כיסוי הראש אינה קלה לאישה. זוהי משימה הדורשת השקעה רבה, גם בימים החמים, בשעות חמות וזמנים קשים אחרים. אולם, אישה המקפידה על כיסוי ראש כראוי – יוצרת בכך נדבך נוסף בחיבור המיוחד שבינה לבין בעלה. היא יוצרת חיבור נוסף, המקשר בינה לבין בעלה ומוסיף לה עוצמה ויראת שמיים. אישה השמה לנגד עיניה מטרה זו, תצליח לעמוד גם במשימה הקשה הגורמת לחוסר נוחות, מתוך שמחה ובידיעה שבהשקעתה היא מחזקת ומחשלת את מבנה משפחתה.

5. הרב אליקים אלינסון, הצנע לכת, עמ' 96-97

הבחנות אלו מכבידות על הבנתנו את היעוד המדויק של איסור פרוע ראש. אם המגמה היא למנוע מהגברים הרהור עבירה, מדוע חילקו בין רווקה לנשואה?.... ואם חובת הכיסוי מיועדת לשמש אות וסמל לאישה הנשואה, מדוע נכללו באיסור האלמנה והגרופה? שמעתי מהרב דניאל שילה הסבר שיש לפרנס בו את ההנחיות ההלכתיות: חובת הכיסוי מכוונת לשמש תזכורת לאשה, להתנהג תמיד בהתאם לקווים שנקבעו לבנות ישראל הצנועות; לפי תפיסת חכמינו, כל אשה שכבר נתנסתה בדברים שבינו לבינה זקוקה היא לתזכורת כזאת, ולכן הטילו את האיסור על כל אישה שאינה בתולה.

הרב אליקים אלינסון

(נפטר בשנת תשמ"ט).
היה רב בפתח תקווה ומרצה במדרשה לנשים באוניברסיטת בר אילן. חיבר ספרים רבים העוסקים בהלכות נשים, צניעות ומשפחה. ספריו שימשו בסיס להכרת המקורות מהמשנה והגמרא והפרשנות והפסיקה עליהם.

